ૐ

ન્યાય વલ્લભ

કર્તા,

પરબ્રહ્મનીષ્ટ વ્યાસજી વલ્લભરામ સુર્યરામ

ઠે. રાયપુર પખાલીની પોળ મુ. અમદાવાદ.

છપાવી-પ્રસિદ્ધ કરનાર

મહારાજશ્રીના મોક્ષમારગી શિષ્યો.

ભા. લાલભાઈ નરોતમદાસ ભરૂચ કતોપર બજાર.

પ. દાજીભાઈ ભોરભાઈ દેત્રાલ જીલ્લે ભરૂચ.

ભ. આશારામ નરોતમદાસ ભરૂચ કતોપર સુતરીયાવાડ.

મા. ઉત્તમરામ ભાણાભાઇ નવસારી પોલીસ ગેટ પાસે.

આવૃત્તિ ૧ લી — પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૭૦ — સને ૧૯૧૪

અમદાવાદ પાનકોરને નાકે ધી મનહર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં

મોતીલાલ ગણપતરામે છાપ્યું.

કીંમત ચાર આના.

ૐ

શ્રી ન્યાયવલ્લભ.

કર્તા પરબ્રહ્મનીષ્ટ

શ્રીવ્યાસજી વલ્લભરામ સુર્યરામ

ઠે. અમદાવાદ રાયપુર પખાલીની પોળના
માહારાજશ્રીના સિધાન્તો.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

મોક્ષમારગી

ભા. લાલભાઇ નરોત્તમદાસ ઠે. ભરૂચ કતોપર.
પ. દાજીભાઇ જોરભાઈ ગામ દે ાલ. જીલ્લો ભરૂચ.
ભ. આશારામ નરોત્તમદાસ ભરૂચ સુતરીયાવાડ.
મીસ્ત્રી, કલ્લાણભાઈ ભાણાભાઇ નવસારી બજાર.

અમદાવાદ. પાનકોરના નાકે મનહર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
મોતીલાલ ગણપતરામે છાપ્યું.

આવૃતી બીજી પ્રત ૧૦૦૦.

સંવત ૧૯૭૦. સને ૧૯૧૪.

મુલ્ય રૂ. ૦-૪-૦

દોહરો.

વાંચો તે જન વાંચતાં, લેજો શબ્દ વિચાર;
નિતી ન્યાય વીવેકમાં, વ્હેવાર સંભવે સાર.

શ્રી વ્યાસજીનાં જ્ઞાનમારગી પુસ્તકો.

૧	ભાવાર્થ પ્રકાશ.	રૂ ૧—૦—૦
૨	વિજ્ઞાન વલ્લભ.	રૂ ૦—૩—૩
૩	ન્યાય વલ્લભ	રૂ. ૦—૪—૦
૪	શંકા સમાધાન	રૂ. ૦—૪—૦
૫	બ્રહ્મવાદ ખંડન	રૂ. ૦—૧—૦
૬	વચન વલ્લભ	રૂ. ૦—૪—૦
૭	ધર્મચાનક	રૂ. ૦—૦—૦
૮	જ્ઞાનગોષ્ટી	રૂ. ૦—૦—૦
૯	વયવિચાર	રૂ. ૦—૦—૬
૧૦	ત્યાગ તારણ	રૂ. ૦—૦—૬
૧૧	બ્રાહ્મણ સુદ્રનો સંવાદ	રૂ. ૦—૧—૦
૧૨	વલ્લભ પદમાળા	રૂ. ૦—૬—૦

શ્રી વ્યાસજીનાં ઇતિહાસીક પુસ્તકો.

૧	ભારથ અઢારે પર્વ.	રૂ. ૩—૦—૦
૨	વલ્લભકૃત કાવ્ય	રૂ. ૦—૬—૦
૩	વલ્લભકૃત બીજું	રૂ. ૦—૬—૦
૪	વલ્લભ નતી	રૂ. ૦—૪—૦
૫	વિશ્વકરમા પુરાણ	રૂ. ૧—૦—૦
૬	ભાવસાર પુરાણ	રૂ. ૦—૨—૦

અનુક્રમણીકા.

ॐ

શ્રી ન્યાય વલ્લભ.

ન્યાય–નિતી–વિવેક સહીત ભાવાર્થ પ્રષ્ણોત્તર.

સંવત ૧૯૪૪ ના ભાદરવા માસની શુકલપક્ષ એકાદશીને દીવશે વ્યાસજી વલ્લભરામ અમદાવાદમાં બાપાલાલ મગનલાલને ઘેર ભાવાર્થપ્રકાશ પોતાનો રચેલો ગ્રન્થ તેની કથા વાંચતા હતા તે સમે મોક્ષ પદ પામવાની અપેક્ષાવાળા મુમુક્ષુઓ ઘણાં મનુષ સાંભળવા બેઠાં હતાં તેમાંથી એક જણે સંવાદના હેતુથી કથા પુર્ણ થયા પછી નમસ્કાર કરી વ્યાસજીની પ્રત્યે કહ્યું કે અહો માહારાજ મ્હારે પ્રષ્ણ પુછવાનાં છે તે આપ આજ્ઞા કરો તો પુછું ?

વ્યાસજી—ભલે ભાઈ પુછો, પણ વેદશાસ્ત્ર કે પુરાણને અનુસરતાં પુછજો. તેમાં પણ જે જે વચનોનો સંદેહ પડતો હોય ને સંદેહ ધરવા લાયક હોય તેવાં વચનોનું પ્રષ્ણ પુછજો. તેમાં ઘણું કરીને જ્ઞાનમાં એટલે જ્ઞાન સ્વરૂપ જે પરમાત્મા તેના સ્વરૂપ સંબંધી પુછો તો ઘણું રૂડું ને તેવાં પ્રષ્ણનો ઉત્તર પ્રેરકની પ્રેરણાથી યથાર્થ દેવાશે બાકી બીજા પ્રષ્ણોનો ઉત્તર ન્યાયમાં આવે તેવો દેવાશે ત્યાં લગી દેઈશું. કેમકે અમારો હેતુ ઘણો જ્ઞાન સંબંધી છે માટે.

વળી જે પ્રષ્ણ મોક્ષનો હેતુ નથી. તેવાં પુછો તે વ્યર્થ છે. ને અમો પરમાત્માનાં જ્ઞાન સંબંધીનાં પ્રષ્ણો વિના બીજા પ્રષ્ણોનો ઉત્તર દેઇશુંજ એમ કહી શકતા નથી. કેમકે અમારો તો જ્ઞાન સંબંધી લક્ષાર્થ છે માટે જ્ઞાનની રકમ જે માગશો તે મળશે. જેમ કે, કંદોઈની દુકાને મીઠાઈજ મળે પણ શાકભાજી મળે નહી તેમ, કાછીઆની દુકાને શાકભાજીજ મળે પણ મીઠાઇ મળે નહી. એજ રીતે પુરાણીઓની પાસેથી પુરાણ સંબંધી ને શાસ્ત્રીઓની પાસેથી શાસ્ત્ર સંબંધી ને વેદાન્તીની પાસેથી વેદ સંબંધી ને જ્ઞાનીની પાસેથી જ્ઞાન સંબંધી ઉત્તર મળે. એજ રીતે અમો પાસેથી જ્ઞાન સ્વરૂપ પરમાત્માના જ્ઞાન સંબંધી પુછશો તો ખુશીની સાથે જવાબ દેઇશું. તેમ છતાં તમારે પુછવાં હોય તેવાં પુછો તેનો ઉત્તર જ્યાં લગી દેવાશે ત્યાં લગી દેઇશું.

હવે જીજ્ઞાશુ એટલે જાણવાની ઇચ્છા વાળો કેહે છે.

અશ્વમેધ યજ્ઞ વિશે પ્રષ્ણ ૧.

કુન્ડળીયો.

કે'છે અહંશા ધર્મમાં, કરવિ નહી હંશાય;
માંઉશ સ્પર્શ કરવો નહી, કરવે પાતક થાય;
કરવે પાતક થાય, કર્મ કાન્ડી શું કહેછે;
અશ્વમેધનો યજ્ઞ, કર્યે ફળ ધાર્યું મળેછે;
કરી અશ્વનો હોમ, માઉંશચર ભક્ષણ કરવું;
એ મતમાં શું સત્ય, વેણ કયું મસ્તક ધરવું.

જીજ્ઞાશુ—હે મહારાજ આ કુન્ડળીઆનો એવો મતલબ છે કે, ધર્મશાસ્ત્રમાં તથા ધર્મ શાસ્ત્રના આધારે જે જે ગ્રન્થો થયાછે તેમાં એમ કહ્યુંછે કે કોઇ જીવની હ઼ંશા કરવિ નહી. વળી માંઉશનો સ્પર્શ પણ કરવો નહી.

આ મતથી વિરૂદ્ધ કર્મકાન્ડ, એટલે વેદાધારે અશ્વમેધાદીક યજ્ઞોના કર્મ થાય છે તેમાં એમ કહ્યુંછે કે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવાથી મનવાનચ્છીત ફળની પ્રાપ્તી થાયછે. તે અશ્વમેધ યજ્ઞમાં અશ્વનો હોમ કરવો ને પછી તેના માંઉશનું ચરૂ ભક્ષણ કરવું. આ રીતે યજ્ઞાર્થે હ઼ંશા કરવામાં તથા માંઉશ ભક્ષણ કરવામાં દોશ નથી એમ કહેલું છે; ત્યારે આ બેમાં શું સત્ય માનવું. જો અશ્વમેધ યજ્ઞ કરીએ છીએ તો અશ્વ હોમવો પડે છે તે જીવહ઼ંશા થાયછે. તેમ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે દોશ બેસે છે. ને માંશ ભક્ષણ કરીએ છીએ તો ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ભ્રષ્ટપણું થાય છે તે પણ દોશ લાગેછે. ને માંઉશનો ચરભક્ષણ કરતા નથી તો યજ્ઞ પુરણ થતો નથી.

હવે પ્રાણી માત્રને જે જે પ્રીય હોયછે તે તે ફળ લેવાની પ્રાણી માત્ર વાંચ્છના રાખે છે. તેવું મનવાનચ્છીત ફળ લેવાને અર્થે અશ્વમેધાદીક યજ્ઞ કર્મ કરીએ છીએ તો ધર્મ શાસ્ત્રની આમન્યા લોપાય છે. ને ધર્મશાસ્ત્રની આમન્યા નથી લોપતા તો મનવાનચ્છીત ફળ પામવા યજ્ઞાદીક કર્મ થતું નથી ને તે કર્યા વિના મનવાનચ્છીત ફળની પ્રાપ્તી થતી નથી.

જુઓ તમો અશ્વમેધાદીક કર્મ કરવાનું હા કેહેશો તો ધર્મશાસ્ત્રની આમન્યા લોપાશે ને ધર્મશાસ્ત્રની આમન્યા રાખશો તો યજ્ઞાદીક કર્મની આમન્યા લોપાશે.

જુઓ યજ્ઞાદીક કર્મ કરવાનું ખંડન કરશો તો તે સંભવશે નહી. ને અહ઼ંશીક ધર્મનું ખંડન કરશો તો તે પણ સંભવશે નહી. કેમકે યજ્ઞાદીક કર્મ તથા અહ઼ંશીક ધર્મ સંબંધી જેણે વિસ્તાર કર્યો છે તે કાંઇ જેવા તેવા પુરૂષો નથી. માટે બંને પક્ષનો યથાર્થ ઉત્તર આપો.

વળી ઘણાએક એમ કહે છે કે યજ્ઞામાં પશુના હોમ કરતા હતાજ. પછી પાછા તે પશુઓને સજીવન કરીને કાહાઢી મુકતા. તે વાત ખરી કે ખોટી હશે. તે પણ કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૧.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ અહ઼ંશીક ધર્મ પાળતા ને યજ્ઞાદીક કર્મ પણ કરતા તે બંને વાર્તા ખરી છે. જુઓ કે યજ્ઞો કર્તા તેમાં પશુનો હોમ પણ થતો ને જીવહ઼ંશા થતી નોહોતી. તે એવી રીતે યજ્ઞો કરતા હતા કે, જે પશુને હોમવો હોય તે પશુને યજ્ઞની પાસે લાવતા ને તે પશુનું બ્રાહ્મણો વિધી પ્રમાણે પુજન કરાવીને પછી તે પશુના ચર્ણની ખરીનો નખ થોડો છેદન કરી લેતા ને તેના મુસ્તકની રૂવાંટી તથા નાભીની રૂવાંટી ને પુછનો પાછળનો ભાગ તથા કર્ણની ટીશી એટલું થોડું થોડું છેદન કરીને તેનો યજ્ઞમાં હોમ કરતા તે હોમની જે ધુમ્ર નીકળતિ તેની વાસના લેતા એટલે તે માંઉશ ભક્ષણ કર્યા બરોબર થતું, જેમકે પીતરૂની ક્રીયા કરીએ છીએ તેમાં પીંડ સુંઘવાથી જમ્યા બરોબર થાય છે તેમ તે ભક્ષ કર્યા બરોબર થતું ને તે વાસના લીધી તેથી તે ભક્ષણ કર્યું ગણાય નહી.

એ પ્રકારે માંઉસ ભક્ષણ કરતા. તેથી ધર્મશાસ્ત્રનો કાંઇ બાધ લાગતો નહી. ને અશ્વાદીક પશુના અવયવોનો જે થોડો થોડો ભાગ છેદન કરતા તેથી તે પશુ મરણ પામતો નહી તેણે કરીને અહંશા ધર્મ પણ સચવાતો હતો અને તે પશુને પછીથી સજીવન છુટા મુકી દેતા હતા.

પછી તે પશુને કોઇ પ્રાણી બંધન કરતું નહી જેમ આંકેલા નંદીને (આખલાને) આંકીને મુકે છે તેમ મુકી દેતા તેથી હોમેલા પશુને સજીવન કરી એટલે સાજા કરી મુકતા એમ કહે છે. મુળ જે પુરૂષોએ અશ્વમેઘાદિક યજ્ઞો કરવાનું કહેલું તે આ પ્રમાણે કહેલું. ને એજ રીતે કરવાથી જીવ હંશા થતી નહોતી. તેમ માંઉસ ભક્ષણ કરવું પડતું ન્હોતું ને અશ્વમેઘ થતો તેમ માંઉસ ભક્ષણ પણ થતું એ રીતે બેઉ પક્ષ સચવાતા. આ વાર્તા યથાર્થ બંને શાસ્ત્રોને અનુસરતી છે.

જો કોઇ એમ કેહેશો કે પશુનેજ હોમી દેતા અને તેના માંઉસનું ભક્ષણ કરતા (ખાતા) અને તે પશુને પાછા બ્રાહ્મણો સજીવન કરતા. તો આ વાત સંભવતી નથી. કેમકે અશ્વમેઘ યજ્ઞો કરનાર જો અશ્વને હોમતા હોત તો તેને જીવહંશાનો દોષ લાગેજ અને તે દોશ લાગવાથી બાર વરસ સુધી નર્કવાસ ભોગવે છે એમ મણી રત્નમાળા નામના ગ્રન્થમાં અગીઆરમા પ્રષ્ણના ત્રીજા શ્લોકમાં કહ્યું છે તે જો કે.

श्लोक.

अश्वमेघस्यकर्तार स्तेहिद्वादशमाब्दीकं
आपदुखमवाप्नोति नानाकारन्यथामयंः

અર્થ, અશ્વમેઘનો યજ્ઞ કરનાર બાર વર્સ સુધી નાના પ્રકારનાં નર્કને ભોગવે છે.

હવે જો ભાઇ અશ્વમેઘના કરવાવાળાને તો નર્ક ભોગવવાનું કહ્યું ત્યારે તેનું મનવાનચ્છીત ફળ તો કયાંએ ઉડી ગયું ને નર્ક ભોગવવું પડે. માટે અશ્વ હોમતા એ વાત સંભવતી નથી.

અને અમોએ જે રીતે અશ્વમેઘાદીક યજ્ઞો કરવાનું કહ્યું તેમજ આગળના જ્ઞાની પુરૂશો યજ્ઞ કરતા તેમને તેથી જીવહંશાનો દોશ લાગતો નોહોતો ને તે નહી લાગવાથી નર્ક ભોગવવું પડતું નોહોતું ને મન વાનચ્છીત ફળ પામતા હતા.

વળી માંઉસ ભક્ષણ કરતા નહોતા ને અમો જે પ્રમાણે ઉપર કહી ગયા તે પ્રકારે વાસના લેતા. તેણે કરીને તે પ્રાણી ભ્રષ્ટપણું પામતા નહી ને પોતાના અહંશીક ધર્મથી પણ ભ્રષ્ટ થતા નહી.

વળી હાલના અજ્ઞાની પ્રાણીયો એમ સમજે છે કે યજ્ઞમાં પશુને હોમી દેતા તે પશુઓને પછી પાછા બ્રાહ્મણો સજીવન કરતા. આ વારતા તરછટ ખોટી છે. જો બ્રાહ્મણો સજીવન કરી શકતા હોત તો તે બ્રાહ્મણોના પુત્ર પુત્રાદીક મરણ પામતા તેને તે કેમ સજીવન કરી શકતા નહોતા. આ વાતથી સજીવન કરતા તે વાત સંભવતી નથી. પણ તે પશુઓનાં રૂંવાટાં નખ

વિગેરે કાપી લેઇ પશુનેસજીવન મુકી દેતા આ વાર્તા ખરી ને યથાર્થ છે. પણ હાલના અજ્ઞાની પ્રાણીયો મુળ કેહેનારા પુરૂષોનો કેહેવાનો ભાવાર્થ નહી સમજતાં ને ન્યાયમાં વાર્તા નહી લાવતાં ફક્ત વચનોને ગ્રહણ કરી રેહેછે તેવા પ્રાણી કોઇવાર હંશા પણ કરેજ. તેમ માંઉશાદિકનું ભક્ષણ પણ કરેજ. તેવા પ્રાણીને મહા ઘાતકી સમજવા ને તેવાના મળતીઆ પણ ઘાતકી છે. તે વિશે ભીશ્મપીતાએ રાજા યુધિષ્ટર પ્રત્યે કહ્યું છે.

श्लोक.

हंतातदनुमंताच शासीताक्रयविक्रयी ॥
संस्करताचोपहरैर्ताच स्वादश्चाष्टघातकाः ॥

અર્થ. એકતો પશુને મારનારો, બીજો મારનારના વખાણ કરનારો, ત્રીજો શીખવાડનારો, ચોથો તે પશુને વેચાથી આપનારો, પાંચમો વેચાથી લેનારો, છઠો તે માંઉશને અગ્નિ ઉપર મુકનારો (હોમનારો) સાતમો માંઉશ લાવી આપનારો, ને આઠમો માંઉશનું ભક્ષણ કરનારો એ આઠે ઘાતકી છે.

હવે જો ભાઈ આગળના જ્ઞાનવાન બ્રાહ્મણો પશુ હોમાવતા નોહોતા ને હોમતા પણ નહી તે માંઉશાદીકનો ભક્ષ પણ કરતા નહિ. જો કરતા હોય ને હોમતા કે હોમાવતા હોય તો તે ઘાતકી ગણાય. માટે અમોએ અશ્વમેધાદીક પશુઓને હોમવાનું કહ્યું તે પ્રમાણે હોમીને યજ્ઞ કરતા હતા.

વળી બીજી રીતે પણ કરતા હતા. કે આ ૬ વર્ષ ઉપરાંતની જુની ડાંગેર હોય તેના ચોખાને પણ પશુ એવું નામ કેહેવાય તે ચોખાનો લોટ કરી તેનો પશુ આકાર બનાવીને યજ્ઞોમાં હોમતા હતા. તે વડે કરીને પણ યજ્ઞ પરીપુર્ણ થતો હતો ને અહંશીક ધર્મ પણ સચવાતો હતો.

જો ભાઇ આ રીતે સમજીને વર્તનાર પ્રાણી બંનેશાસ્ત્રને અનુસરતા રેહે છે ને એકે શાસ્ત્રની આમન્યા લોપાતી નથી. એજ તારા પ્રષ્ણનો ઉત્તર છે.

મ્રગયા રમવા વિશે પ્રષ્ણ. ૨

બહુ ગ્રન્થોથી સાંભળ્યું, તેથી પડીયો વ્હેમ;
આગળ અહંસીક ધર્મના, મ્રગયા રમતા કેમ.

અર્થ હે મહારાજ ઘણા ગ્રન્થોમાં એમ સાંભળ્યું છે કે આગળના અહંસીક ધર્મના પાળનારા જેવા કે પાન્ડવો, હરીશ્ચંદ્ર, નળરાજા આદ્દે અહંસીક ધર્મ પાળતા ત્યારે તેઓ મ્રગયા રમવા કેમ જતા. ને તે મ્રગયા રમતા ત્યારે તે અહંસીક ધર્મ કયાં રહ્યો. તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર. ૨

વ્યાસજી—જો ભાઇ મ્રગયા રમતા એટલે શું અને તે તું શું સમજયો છે. તે કહે.

જીજ્ઞાશુ—હે મહારાજ મ્રગયા રમતા એટલે મ્રગને મારતા.

વ્યાજી—જો ભાઇ આ તાહારૂં બોલવું સવળું છે ને સમજવું અવળું છે. જો કે મ્રગયા રમતા, પણ મ્રગયા મારતા એમ તું કેહેતો નથી તેમ કોઇ ગ્રન્થો-વાળા પણ એમ કેહેતા નથી કે ફલાણો રાજા મ્રગયા મારવા જતો, ફકત એમજ સઘળાં પુસ્તકોમાં કહ્યું છે કે ફલાણો રાજા મ્રગીયા રમવા ગયો. પણ મારવા ગયો એવું કોઇ ગ્રન્થમાં કહ્યું નથી. તેમ છતાં જે અજ્ઞાની જીવ છે તે એમ સમજે છે કે મ્રગયા રમતા એટલે તે મ્રગને મારતા. આ રીતે પોતે પોતાની મેળે અજ્ઞાનતાથી સમજી લેછે, બાકી શબ્દમાં તો તરછટ ઉઘાડું કહ્યું છે કે મ્રગીયા રમવા જતા. એટલે મ્રગની સાથે રમતા.

વળી આ ઉપરથી કોઇ એમ શંકા કરશે કે મ્રગની સાથે શી રીતે રમતા. તે જોકે મ્રગની દોટ ઘણી હોયછે તેની સાથે પોતાની અથવા પોતાના અશ્વની દોટ પોહોંચે છે કે નહી અને મ્રગને પોહોંચવુંજ એવો હેતુ રાખીને પોતાને ચરણે અથવા અશ્વથી મ્રગને જોઇ તેની પુંઠે પડતા અને દોડતાં દોડતાં નાગ પાસ વિગેરેનાં મ્રગને બાંધવા જેવાં બાણ ફેંકતા તેથી તે મ્રગ બંધન થતા પછી તે મ્રગ પાસે જઇ તે મ્રગને છોડી મુંકતા એ રીતે મ્રગની સાથે રમત રમતા માટે મ્રગીયા રમવા જતા એમ શબ્દ ઉઘાડો કહેલો છે. વળી રમત કરતાં અચાનક મ્રગને બાણ વાગી જતું તો તેથી તેમને દોષ નોહોતો. કેમંક એ રમનારનો હેતુ કાંઈ મ્રગને મારવાનો રેહેતો નોહોતો તેમ છતાં વાગતું તો તે અજાણથી થવાને દોશ નથી. તેમ છતાં પાછા તે લોકો પ્રાયશ્ચીત (પાપનું નીવારણ) કરતા હતા. આ રીતે મ્રગયા રમવાનું કહેલું છે તેને લોક મારવા જતા એમ ઉંધુ સમજ્યા છે. પણ આગળના હરીજન પુરૂષો અહુંશા ધર્મ પાળતા તે કોઇ કાળે હુંશા કરેજ નહી. ને વિના અપરાધે મ્રગને એવા ધર્મવાન પુરૂષો મારે એ વાત સંભવે નહી, માટે જો ભાઇ ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે મ્રગીયા રમતા. એજ તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર ન્યાયમાં છે.

મંઝાર મુખક વિશે પ્રષ્ણ. ૩

હે માહારાજ મંઝારી મુખક કેહેતાં ઉંદરને મારવા આશાભેર તાકી રહી હોય તે બીલાડીને હાંકી મુકીએ તો તેથી તેની આશા ભંગ કર્યાનો દોશ બેસે છે; જો હાંકી મુકતા નથી તો ઉંદરને મારે છે તે આપણે જોઇ રહીએ તો તે પણ દીઠાનો દોશ લાગે છે. આ વિશે શુ કરવું તે ક્રપા કરીને કહો.

ઉત્તર. ૩

વ્યાસજી—બીલાડી મુખક મારવા આશાભેર બેશી રહીહોય, તેને હાંકી કાહડવી તે માહા પુન્ય છે. લેશ માત્ર પાપ નથી. કેમકે બીલાડીને મુખક વિના અનંત પદાર્થો અન્ન દુધ, ઘ્રત વીગેરે ખાવાનાં છે, ને તે ખાયછે. તેમ છતાં હુંસા કરવાની આશાએ બેશી રહી હોય તે આશા ભંગ કર્યાનો દોશ નથી. કારણ કે એનું એજ ભક્ષ હોય ને બીજું પદારથ ભક્ષ કરતી નહોય તો આશા ભંગનું પાપ છે. પણ બીજા ઘણા પદારથ એનું પોષણ કરવાના છે ને કરે છે. તેમ છતાં જીભ્યા સ્વાદને લીધે હુંસા કરે છે તેથી હાંકી મુકતાં આશા ભંગનો દોષ નથી.

વળી માંઉસઆરી જે જીવ છે તેને નીયંતા ધણીએ આપણી દ્રષ્ટીથી ન જોવાય તેવે સ્થળે તે જીવોને વસાવ્યાં છે. જોકે મછ મઘર વિગેરે જે માંશાઆરી જીવ છે તે એક બીજાનો આહાર કરે છે. ને તે જીવને અન્ન ઘાસ વિગે બીજો કોઇ પદારથ ખાવાનો જળને વિશે નથી; ફક્ત માંઉશ નોજ આહાર કરે છે ત્યારે તેવા જીવોને જળમાં વાસ આપ્યો છે તે જીવો જળમાં હુંશા કરે છે તે આપણી દ્રષ્ટીએ દેખવામાં આવતું નથી. એમ નીયંતાએ વિવેક રાખેલો છે. વળી વાઘ વિગેરે જે માંશાઆરી છે તેને વનને વિશે વાસ આપ્યો છે. માટે તેનાથી થતું પાપ આપણી દ્રષ્ટીએ જોવામાં આવતું નથી. આ રીતે નિયંતાએ વિવેક રાખી હુંસાવાળા જીવો આપણાથી ઘણા અળગા રાખ્યા છે, ને આપણો અહુંસીક ધર્મ છે. તેમ છતાં જે પ્રાણી હુંશા કરી માંઉસ ભક્ષણ કરે છે તે પ્રાણી રોમ રોમ નર્કના અધીકારી છે કારણ કે આપણે માંઉશ વિના અનંત પદારથો ખાવાનાં નિયંતા ધણીએ કરેલા છે માટે— જો ભાઇ તારા ત્રીજા પ્રષ્ણનો ઉત્તર ઉપદેશ સહિત કર્યો તેજ ન્યાય નિતીનો છે.

ત્રેહેની આશા ભંગ વિશે મારવાડી સોની

રાજારામનો પ્રષ્ણ. ૪

કુંડળીયો.

ત્રહે વ્યંની વ્યાપક થયો, કો અબળાને અંગ;
માગે રતુ તે મુખથી, કહો શું કરવો સંગ;
કહો શું કરવો સંગ, સંગ કરવે સત્ય ભાગે;
નહી દેવાથી પાપ, બાળ હત્યાનું લાગે;
બે બાજુ છે દોષ, થયો અપશોસ ઘણેરો;
મ્હારાજ વલ્લભરામ, ખુલાસો દીજે અણેરો.

અર્થ. ત્રેહે એટલે કામજ્વર કોઇ અબળાને અંગ વાપવાથી તે અબળા આશા ભેર આવીને રતુદાન માગે, તેથી જો તેને રતુદાન આપીએ છીયે તો સત્ય ભાગેછે ને જારકર્મ કર્યાનો દોષ લાગે છે ને રતુ નથી આપતા તો તેની આશા ભંગ થાય છે ને બાળહત્યા બેસે છે. આ વિશે ખુલાસો કરો.

ઉત્તર. ૪

વ્યાસજી—જો ભાઈ રતુ માગનાર સ્રીને શાસ્ત્રાધારે પોતાના લગ્નના સ્વામી પાસેથી રતુદાન માગવાનો અધીકાર છે. તેમ છતાં શાસ્રની મર્યાદા લોપીને અન્યની પાસે માગે તેને રતુદાન દેવું નહી જોઇએ. તેમ દેનારાને પણ શાસ્ત્ર આધારે પોતાની લગ્નની સ્રીનેજ રતુ દેવા અધીકાર છે. તેમ છતાં પરદારાને રતુ આપે તે, અને પરપુરૂષ પાસે રતુ માગે તે બંને સત્ય ભંગ થઇ નર્કનાં અધીકારી થાય છે, અને જે સ્રી પરપુરૂષ પાસે રતુની આશા રાખી

રતુ માગે તેની આશા ભંગ કર્યાનો જરાપણ દોશ નથી. કેમકે તેણે શાસ્ત્ર રહીત આશા રાખી તે આશા ભંગ કરવાનો જરા પણ દોશ નથી. જેમ ત્રીજા પ્રશ્નમાં મંઝારીની આશા ભંગ કર્યાનો દોશ નથી તેમ આએ પણ દોશ નથી.

જીજ્ઞાશુ—હે માહારાજ તમોએ કહ્યું તે ખરૂં છે તોપણ મને તો એમ ભાસે છે કે જે સ્ત્રી આશાભેર આવી રતુ માગે તેને રતુ નહી આપવાથી આશા ભંગ કર્યાનો દોશ લાગે માટે આશા પુરી કરવી જોઇએજ.

વ્યાસજી—ધન્ય છે ભાઇ આ કોહો છો તે પ્રમાણે મુળથી માંડીને ઠેઠલગી વરતો તો તો તમે આશા પુરી કરવા રતુદાન આપો તેથી તમને દોશ નથી. માટે હવે જુઓ ભાઈ આજ અમોને તમારી અત્યારથી એવી આશા થઇ છે કે તમો ૫૦૦૦) ની આશામી છો તે તમારા પાંચ હજારમાંથી અમોને ૪૦૦૦) રૂપીઆ આપો જોનહી આપો તો અમારી આશા ભંગ કર્યાનો દોશ તમોને લાગશે.

જીજ્ઞાશુ—હે માહારાજ તે તો કેમ અપાય ?

વ્યાસજી—જો ભાઇ તે ન અપાય તો આ રતુ પણ કેમ અપાય ? જો અમોએ રૂ, ૪૦૦૦) માગ્યા તે રીતી રહીત માગ્યા તેથી તું આપે નહી તેમ રતુ માગનારી પોતાનો અધીકાર છોડી અન્ય પાસે રીતી રહીત માગે છે તેને પણ રતુ અપાય નહી ને તે નહી આપવાથી દોશ લાગે નહી.

વળી તેં કહ્યું કે રતુ નહી આપવાથી બાળહત્યા લાગે. તે પણ ખોટું છે જો કે ગ્રહેતો ઘણી ઘણી વેળા પ્રાણી માત્રને ઉત્પન્ન થાય પણ તે વેળાએજ બાળક થશે એમ કાંઈ નીશ્ચે નથી. માટે બાળહત્યા પણ લાગતી નથી.

———(૦)———

સંવત ૧૯૪૪ ના આસોમાસની શુકલપક્ષ દ્વીતીયાને દીવશે વ્યાસજી વલ્લભરામ અમદાવાદમાં હરીલાલ ત્રીભોવનદાસને ઘેર ભાવાર્થપ્રકાશ પોતાનો રચેલો ગ્રન્થ તેની કથા વાંચતા હતા તે કથા પુર્ણ થયા પછી એકજણે નમસ્કાર કરી વ્યાસજીને કહ્યું કે હે માહારાજ તમારૂં રચેલું વલ્લભ નિતીનામનું પુસ્તક છે તેમાં ઇંદ્રવિજયછંદમાં તમે પ્રશ્ન કર્યુંછે કે—

પ્રશ્ન. ૫

ઇંદ્રવિજય છંદ.

હડકવાવાળુ સ્વાન વસ્તીમાંહી, વળ્યુ ને બે જણે જોયું કદાપી;
તેમાંથી એકજણે બુમ પાડીને, સરવ જીવોને સુચના આપી.
તેથી બીજે મારી વારી રાખી કહ્યું, કો સ્વાનનું શીશ નાખશે કાપી;
વ્યાસ કહે એમ બેઉ વઢયા તેમાં, કહો ભાઇ કોને જાણવો પાપી.

હે માહારાજ આ આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ કરો. હડકાયા સ્વાનને દેખી બુમનો પાડનારો પાપી કે બુમ પાડનારને વારી રાખનારો પાપી, તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર. ૫

વ્યાસજી—બુમ પાડનારને વારી રાખનારો પાપી, બુમના પાડનારો પાપી નહી; કેમકે બુમ પાડનારાયે બીજા લોકોને આઘા ખશી જવાને ચેતવણી આપવા બુંમ પાડી, ને જો બુમ પાડીને ચેતવણી ન આપે તો તે સ્વાન ઘણાકને કરડે ને તેના કરડવાથી ઘણાક મરણ પામે માટે ચેતવણી આપવીજ જોઇએ, તે ચેતવણી આપવામાં એ સ્વાનને મારજો એમ એનો હેતુ નથી માટે તે પાપી નથી; વળી બુમ પાડનારે બુમ પાડવાથી એને કોઈ મારશેજ એમ જાણીને બુમ પાડી નથી, માટે તે પાપી નહી. કદાપી બુમ પાડનારો એમ જાણતો હોય કે હું બુમ પાડુછું તેથી એ સ્વાનને ગમે તે કોઇ મારશેજ પણહાલ ઘણા જીવોનો બચાવ થાયછે એમ બેઉ પક્ષ જાણીને બુમ પાડે છે.તો પણ તે પાપી નથી કેમકે એક જીવને માટે અનેક જીવની હાની થાય છે તેમ છતાં પાછું ને હડકવા હાલેલું પાણી કદીકાળ જીવવાનું તો છેજ નહી અંતે બે દીવશે કે ચાર દીવશે મરવાનુ તો છેજ અને તે મરતા મરતાં પાછું બીજાને મારતુજવાનું છે, માટે બુમ પાડનાર પાપી નથી. અને બુમ પાડનારને વારી રાખનારો પાપી છે કેમકે સર્વ પ્રાણી માત્ર સમજે છે કે હડકવા હાલેલું પ્રાણી અંતેબેચાર દીવશે મરેછે તો ખરૂંજ, અને તે જેને કરડશે તે પણ મરશે એમસમજે છે તેમ છતાં એક જીવ જે સ્વાન મરવાનું તો છે ને જીવવાનું નથી તેમ છતાં તેને થોડો વખત બચાવવાના હેતુથી બુમ પાડનારને વારેછે પણ એમ વિચાર નથી કરતો કે એ સ્વાન અનેક જીવનું નુકસાન કરશે ને કરશે એમ જાણ્યા છતાં વિચાર નહી કરતાં અનેક જીવની હાંની થવા દેવા બુમ પાડવા ન દે તે પાપી છે. જો ભાઇ ન્યાય ભરેલી વાત તો આ છે, પછી માનો યા ન માનો.

———[०]———

વનસ્પતી થયાનું પ્રષ્ણ. ૬

હે મહારાજ ઘણા પુસ્તકોથી એમ જાણ્યું છે કે કશ્યપને તેર નારી તેમાંથી ખટનેત્રા નામની સ્રીને પેટ અઢાર ભાર વનસ્પતી અવતરી. એ વાત મોહોટા પુરૂષો કહી ગયા છે પણ તે સંભવીત નથી ? કેમકે આવાં મ્હોટાં વ્રક્ષો મનુશાકૃતીના ઉદર વિશે સમાયા હોય ને તે અવતરે આ જરા પણ સંભવતું નથી. તેનું કેમ હશે ? એતે મોહોટા પુરૂષો ખરૂં કહી ગયા હશે કે ખોટી ગપ મારી ગયા હશે. તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર. ૬

વ્યાસજી—જો ભાઇ જે જે મોહોટા પુરૂશોએ કહેલું તે ખોટું નહી, પણ જે અસંભવિત ભાસે છે તે સવળુ સમજાણું નથી તથા કોઇએ સવળું સમજાવ્યું નથી માટે અસંભવીત ભાસે છે. માટે સવળુ સમજજો કે કસ્યપની એક નારીને પેટથી અઢારભાર વનસ્પતિ અવતરેલી તે વાત ખરી છે.

તે કેવી રીતે કે ખટનેત્રાને ઉદરથી અરાઢભાર વનસ્પતીના બીજના અંકુર ભરેલું એક ઈન્ડ અવતર્યું તે ઈન્ડ જગતના જીવોને માટે પૃથ્વીમાં ઘાલેલું તેનાં બીજ પસરીને તેનાં વ્રક્ષો થયાં ને તે દીવસથી પૃથ્વી તત્વવાન થઇ. આ પૃથ્વીનું તત્વ તે વનસ્પતીના બીજના જે અંકુર છે તે છે. તેને ઘણા વિદ્વાનો ગંધ કેહે છે. ને ઘણાક તેને પૃથ્વીનું તત્વ પણ કહે છે. આ રીતે તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર યથાર્થ છે. જો આ વાત કબુલ નહી કરીએ તો મોહોટા પુરૂશોએ વનસ્પતી અવતર્યાનું કહ્યું તે ખોટું થશે. પણ મોહોટા પુરૂશો કદી ખોટું કહેજ નહી એમ માનીએ તો આ કહ્યું એ રીતે અસંભવિત વાતનો સંભવીત મતલબ નીકળે છે.

હીરણાક્ષપ્રુથ્વી લઇ ગયાનું પ્રષ્ણ. ૭.

હેમાહારાજ વ્યાહરા પુરાણને વિશે હીરણાક્ષ દંત ઉપર ચઢાવીને પૃથ્વી લેઇ ગયો. આ વાત વિશે એવીશંક છે કે બધી પૃથ્વી દંત ઉપર ઉપાડીને લેઈ ગયો. ત્યારે તે કઇ પૃથ્વીપર ઉભા રહીને પૃથ્વી ઉપાડી ? બધી પૃથ્વી લીધી ત્યારે બીજી રહીતી એ કેહેવું સંભવે નહીં; ને એ કેહેવું સંભવે નહી, તો કેઇ ભોમીપર ઉભા રહીને ભોમી લીધી. વળી તેને કેને મારયો ગયો તે કેઇ પૃથ્વી ઉપર ચાહયો ગયો. આ બધી વારતાં અસંભવિત ભાસેછે, માટે આ વિશે ખુલાસો કરો.

વ્યાસજી—જો ભાઇ હીરણાક્ષ દંત ઉપર પૃથ્વી લેઈ ગયો એમ જે મ્હોટા પુરૂશે કહ્યું તે પૃથ્વીના તત્વ ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને કહ્યું છે. જેમકે કોઇ દાહ્યા નામનો પ્રાણી મર્ણ પામ્યો તે વેળા તેના સગાં તે મરદાને દેખી એમ કહે કે અરેરે જો ડાહયો કયાંછે ડાહ્યા ને તો લઇયા જમડા લેઇ ગયા. હવે જો ભાઇ ડાહ્યાનું ખોળીયું તો ઘરમાં પડયું છે તેમ છતાં કેહે છે કે ડાહ્યાને તો જમડા લેઇ ગયા. તે એવા હેતુથી કેહે છે કે ડાહ્યાના ખોળીયાનું તત્વ જે જીવ હતો તે લેઇ ગયા એ તત્વ ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને લેઈ ગયા એમ કેહે છે તેમ પૃથ્વીનું તત્વ જે કસ્યપની સ્ત્રી ખટનેત્રાને પેટથી વનસ્પતી માત્રના બીજના અંકુરનું ભરેલું જે ઈન્ડ થયું હતું તે ઇંડ પૃથ્વીમાં પસારો થઇ પૃથ્વી તત્વવાન થવા ઘાલેલું તે ઈન્ડ પૃથ્વી માંથી દંતવતી ખોતરી કાઢીને દંતપર રાખી હીરણાક્ષ લેઈ ગયેલો તે પૃથ્વીનું તત્વ લઇ ગયો માટે પૃથ્વી લેઇ ગયો, એમ પૃથ્વીના તત્વ ઉપર દ્રષ્ટી રાખી ને મ્હોટા પુરૂશો એ પૃથ્વી લેઇ ગયો એમ કરેલું છે.

વળી દેહનું તત્વ જેમ જીવ તે દેહમાંથી ગયો એટલે તે દેહ નીરાર્થ છે તેમ પ્રથ્વીના તત્વ વિના પ્રથ્વી નીરાર્થ છે ને તત્વ વડે પ્રથ્વી અનંત ગુણવાળી છે, જેમ જીવવાળુ ખોળીયું અનંત ગુણને અનંત કાર્ય કરતાં છે તેમ. વળી પ્રથ્વીનું તત્વ ગયું એટલે પ્રથ્વીજ ગઈ એમજ કેહેવાય, જેમ કોઇનો દહમાંથી જીવ જાય છે તે વેળા દેહતો ધરમાં પડયો હોય છે તેમ છતાં એમ કેહે છે કે ફલાણો ગયો. તેમજ પ્રથવીનું તત્વ જવાથ પ્રથ્વી લેઈ ગયો એમ કહેલું છે.

સમુદ્ર પીધા વિશે પ્રષ્ણ. ૮

હે મારાજ એક કથાને વિશે એમ સાંભળ્યું છે, કે અગસ્ત રૂશી સમુદ્રનું પાન કરી ગયા (પી ગયા) જુઓ એ પી ગયા હોય એ વાત સભવતી નથી કેમકે સમુદ્ર કાંઇ અગસ્તના પેટ કરતાં નાહાનો નોહોતો માહા મોહોટો સમુદ્ર તેનું જળ પી ગયા. તે જળ અગસ્તના ઉદરમાં માયું એ સંભવતું નથી. કદી એમ કહેશો કે જળપાન કરતા ગયા તેવુંજ તે જળ બળીને ભસ્મ થતું ગયું એટલે તે જળ સમાયાની શંકા કયાં રહી. જો એમ કહેશે તો પણ શંકા છે કે પીતા પીતામાં બળીને ભસ્મ થતું ગયું તો પાછું પેશાબદ્વારાએ પાછું કાહાડયું એમ કહેલુ છે તેથીતે સંભવશે નહી વળી પેશાબ દ્વારાએ એ કાહાડયું તેથી તે જળ ખારૂં થયું એમ પણ કહ્યું છે. આ રીતે ઘણી શકા છે તેનો ખુલાસો કોઈ પુસ્તકમાં કર્યો નથી, તેમ કોઈ વિદ્વાનો કથાના વાંચનારા તે પણ ખુલાસો કરતા નથી. માટે આપ નીરશંશઈ ન્યાયમાં આવે તેવો ઉત્તર કરો.

ઉત્તર ૮.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ તમારી શંકા ખરી છે ને શંકા કરવા યોગ્ય છે. જો કે અગસ્તે સાંધુપાન કર્યું આ વચન ખોટું માનવું તે પણ યોગ્ય નથી, કેમકે મોહોટા પુરૂષો કહી ગયા તે ખોટું માનવું એ અયોગ્ય છે. તેમ એ વારતા અસંભવીત ભાસે છે માટે ખરૂં પણ મનાતું નથી. પણ મોહોટા પુરૂષોનાં વચનોનો ભાવાર્થ સમજવાથી મોહોટા પુરૂષોનાં વચનો સત્ય ભાસેછે ને શંકા રેહેતી નથી. માટે ભાવાર્થ સમજી ઉત્તર દેઇએ તે ન્યાયથી જુઓ.

અગસ્ત રૂષીએ સમુદ્રપાન કર્યું તે સમુદ્રનું સત્વ તે પોતે પાન કરી ગએલા પણ સમુદ્રનું જળપાન કર્યું હોય તે સંભવે નહી. જો સમુદ્રનું જળપાન કર્યું હોય તો તે જળના ભેગા જળ જંતુ પણ જવા જોઈએ. પણ તે કથામાં પાછું એમ કહેલુ છે કે અગસ્તે સમુદ્રપાન કર્યું એટલે જળનાં જંતુ માત્ર સમુદ્રને સ્થળે તરફડવા લાગ્યાં. ત્યારે જો કે જળપાન કર્યું હોય તો તે જળનાં બધાં જંતુ પણ અગસ્તના ઉદરમાં જવા જોઈએ પણ તે નહી ગયાં તે ઉપરથી એમ સીધ થાયછે કે સમુદ્રના સત્વનું પાન કર્યું તેથી તે સીંધુનું જળ અજીવ થયું તેને લીધે જંતુ માત્ર તરફડવા લાગ્યાં, એ સત્ય છે.

વળી જેમ કોઈ વ્રક્ષ હોય તે વ્રક્ષનું તત્વ તે વ્રક્ષનાં ફળ છે, હવે તે વ્રક્ષનો રખવાળ એ વ્રક્ષ તથા વ્રક્ષનાં આધારે રહેલો છે. તેવામાં કોઈ તે વ્રક્ષનાં ફળ માત્ર લઈ જાય તે વેળા તેનો રખવાળ કેવો તરફડે છે. કેમકે વ્રક્ષનું તત્વ જે ફળ તે ગયું પછી વ્રક્ષ પ્રીય હોતું નથી તેમ તે સમુદ્રનું સત્વ ગયું તેથી તે સમુદ્રનું જળ પણ મીથ્યા થઈ પડવાથી તે જંતુ તરફડવા લાગેલાં.

વળી અગસ્તે સમુદ્રનું સત્વ પાન કરેલું તે સત્વ પેસાબે કાઢેલું તે સત્વ ખારૂં થયું, તેથી સમુદ્ર ખારો થાયજ. જેમ બે મણ જળ હોય તેમાં એક પૈસાભાર કડવાશ નાખવાથી બે મણ જળ કડવું થાય તેમ તે ખારૂં થએલું સત્વ સમુદ્રનાં જળમાં પડવાથી સમુદ્ર ખારો થયો એમ કેહેલું તે સંભવે છે. આ રીતે સમજાય તે યથાર્થ ને ન્યાય ભરેલું છે. વળી મોહોટા પુરૂષોનું વચન પણ સત્ય રેહેછે ને તે આ રીતેજ બનેલું તેથી શંકા પણ રેહેતી નથી આ તાત્પર્ય પ્રષ્ણનો ઉત્તર છે.

પ્રુથ્વીથી શીંધુ ઉંચોછે તેનું પ્રષ્ણ ૯.

હે માહારાજ ઘણા એક એમ કેહે છે કે સમુદ્રનું જળ પ્રથ્વીથી સોળ જોજન એટલે સોળ ચોકુ ચોસેટ ગાઉ ઉંચુ છે, તે સંભવતું નથી. એ જળ એટલું ઉંચુ હોય તો જળનો સ્વભાવ નીચાણમાં વહી જવાનો છે તે વહ્યા વિના રહેજ નહી કહી કેહેશો કે એ સમુદ્ર આમન્યાથી રહ્યો છે તે સંભવતું નથી કેમકે દરિઆના કિનારાથી એક મોહોટી ને લાંબી નિક ખોદીએ તો તેમાં તે જળ ગયા વિના નજ રહે માટે આમન્યાથી રહયો છે એમ કેહેવું સંભવતું નથી. આ વાત તો તદન ખોટીજ છે. હવે એ જળ આ પ્રથ્વિથી ચોસેટ ગાઉ ઉંચુ હોય તો વિશ્વને બોળ્યા વિના રહે નહી. આ રિતે વિચાર કરતાં શીંધુ જળ આ પ્રથ્વિથી ઉંચુ છે એવું કેહેનારા પુરૂષોનુ કહેલું ખોટુ છે એમ ભાસે છે. તેનો ખુલાસો કરો.

વ્યાસજીનો ઉત્તર. ૯

જો ભાઈ મ્હોટા પુરૂષો પ્રથ્વિથી સોળ જોજન જળ ઉંચુ છે એમ કહી ગયા તે કેહેનાર પુરૂષોનો એવો હેતુ છે કે જ્યાં સમુદ્રનુ જળ છે ત્યાં સમુદ્રના જળની નિચેની પ્રથ્વિથી તે જળ ચોસેટ ગાઊ ઉંચુ છે. એ જળના સ્થળની પ્રથ્વિ ઘણી ઉંડી છે તે પ્રથ્વિથી તે જળ સોળ જોજન ઉંચુ છે એમ કેહેનારાનો કેહેવાનો હેતુ છે. પ્રથ્વીથી માંડીને જળના ઉપરનો ભાગ દેખાય છે ત્યાં સુધી સોળ જોજનનું માપ છે. ને એજ વાત સત્ય છે. પણ હાલના અજ્ઞાની પ્રાણિયો વચનોને ઝાલી રેહે છે. પણ તે વચનોનો તોલ એટલે વિચાર કરતા નથી ને કેહેનારનો ભાવાર્થ એટલે હેતુ સમજતા નથી માટે અજ્ઞાનીઓને જ્ઞાન થાતું નથી. આ રીતે ન્યાયમાં ઉતરે ને સંભવિત ભાસે એ રીતે આ ઉત્તરો મોટાના વચનોનો ભાવાર્થ સમજી કર્યા છે. તેમ છતાં અજ્ઞાની પ્રાણિ ફક્ત વચનને બાહાઝી રહી, મોટાનાં વચનોને જુઠાં પાડશે; અને બીજાને જુઠાં છે એમ દર્શાવે છે. એ રીતે તારા પ્રષ્ણનો ઉત્તર ઉપર કહયો તેજ છે,

---

સંવત ૧૯૪૪ ના આસો માસની શુકલપક્ષ ચતુર્થિને દિવસે અમદાવાદમાં પોતાનાજ ઘરમાં વ્યાસજી વલ્લભરામ ભાવાર્થ પ્રકાશની કથા વાંચતા હતા તે પુર્ણ થયા પછી એક જણે વ્યાસજીને પ્રષ્ણ પુછયું.

ભગવદગીતા વિશે પ્રષ્ણ ૧૦.

અર્થ હે મહારાજ ગિતા વિશે શ્રીકૃષ્ણે એમ કહ્યું છે કે સર્વ વિશ્વમાં હું રહેલોછું ને સર્વ માહારૂં ભરાવ્યું ડગલું ભરી શકે છે. માહારા વિના કોઇથી કાંઈથિઈ શકતું નથી. ત્યારે જુઓ માહારાજ સહુ કાર્ય કરતા હર્તા ઈશ્વર થયા. તો પછી પ્રાણી માત્ર ગમે તેવાં કર્મ કરે છે તે સહુ કર્મ કરાવતા ઈશ્વર છે, એ ગીતાજીનાં વચન ઉપરથી સીદ્ધ થાય છે. તો પછી કોઇ પ્રાણી કુકર્મ કરે તેના કરતા ઈશ્વિર થયા. જો ઇશ્વર કરતા થયા તે જીવે કાંઈ કર્યુ નથી, એમ થયુ, ને

જીવે કાંઇ કર્યું નથી તો તે જીવને પાપ વળગે પણ નહી, જો વળગે નહી એમ સીધ થાય તો પછી ગમે તેવાં કુડાં કૃત્ય કરવાથી કોઇને હરકત નથી.

જો જીવ કરતા કેહેશો તો ગીતાજીમાં ભગવાને કહ્યું એ વચન ખોટું થાય છે, માટે આ વિશે આપ ઉત્તર કરો.

ઉત્તર ૧૦.

વ્યાસજી—જો ભાઈ ભગવાનનો હેતુ એવો છે કે સકળ વિશ્વમાં મ્હારી સત્તા રહેલી છે ને માહારી સત્તાથી સર્વ પ્રાણી માત્ર કાર્ય કરી શકે છે. જેમ સૂર્ય વડે નેત્ર દેખવાને સત્તાવાન થાય છે પછી તે નેત્રથી જગતમાં કુદ્રષ્ટિએ જુઓ કે શુભ દ્રષ્ટિએ જુઓ. ફક્ત સૂર્યથી તો નેત્રમાં દેખવાપણુ થયું છે. તેમાં સૂર્યનો હેતુ એવો નથી કે કુદ્રષ્ટિથી જગતમાં જુઓ. એ રીતે ઈશ્વર સત્તાથી જીવ સત્તાવાન થયા છે તે જીવ શુભાચરણથી ચાલો કે ખોટાં આચરણથી ચાલો. પોતે ઈશ્વર શુભાશુભ વર્તવાનુ કેહેતા નથી. તેમાં પણ શુભ આચરણથી ચાલવાને ઈશ્વરે વેદ વિગેરે કાયદા કરેલા છે તેમાં તો સાફ દર્શાવ્યું છે કે સદાચરણ પાળો, તે ઈશ્વર કાંઈ મોહોડા મોહોડ કેહેવાને આવતા નથી, જેમકે રાજાએ કાયદો કર્યો તેમાં એમ લખ્યું કે ચોરી કરે તેને શિક્ષા કરવી. માટે કોઈ ચોરી ન કરશો એવો હેતુ રાજાનો પ્રજા ઉપર છે. તેમ છતાં જે ચોરી કરે તે શિક્ષા ભોગવે છે. એ કાયદા રૂપિ વેદશાસ્ત્રના આધારે ઈશ્વરે સર્વ પ્રાણિને આજ્ઞા કરેલી જ છે કે અશુભ કર્મ કરવાં નહિ. તેમ છતાં અશુભ કર્મ કરે તેમાં રાજાએ ચોરી કરવાની સત્તા આપી છે તેમ સમજવું નહિ.

વળી રાજાએ નગરને વિષે દિવસે તો શું પણ રાત્રીને સમે પણ ફરવું હોય ત્યાં ફરો એમ સત્તા આપી છે પણ રાત્રીએ ચોરી કરવા ફરો એમ સત્તા આપી નથી. તેમ છતાં જે ચોરી કરે છે તે રાજાની મરજીથી કર્તો નથી, એ પોતાનીજ મરજીથી કરે છે, એ રીતે પ્રાણિ માત્રમાં ને આખા વિશ્વમાં ઈશ્વરની સત્તા છે પણ તે પોતે કાંઈ કરતા કરાવતા નથી, કરતા કારવતા જીવ છે. જેમ એક થાળીમાં લોહાની સોય મુકીએ તે તે થાળીની નિચે ચમક ધરીએ તે ચમકની સત્તાએ પેલી સોય કુદે છે તેમાં તે સોયને જેમ ફાવે તેમ કુદે છે. કાંઈ ચમક એમ કેહેતુ નથી કે તું આમની કુદ કે આમની કુદ, ફકત ચમકથી તો સોય સત્તાવાન થઇ એટલુંજ, પછી કણીપા કુદવું તે સત્તાને વડે સોયની મરજી ઉપર છે. તેમ ઈશ્વરની સત્તાથી સર્વ સત્તાવાન છે પણ તે સત્તાને વડે કેવાં આચરણ પાળવાં એ જીવની મરજી ઉપર છે. માટે શુભાશુભ કર્મના ભોકતા જીવ છે.

વળી સૂર્ય વડે નેત્ર દ્વારાએ જીવ દેખે છે. તેમાં દેખવામાં શુભાશુભ બેઉ પ્રકાર આવે છે. તેમાંથી કયા કાર્યમાં લક્ષ કરવો તે જીવની મરજી ઉપર છે, એ કાંઈ સૂર્ય કે નેત્ર મરજી કરતું નથી ફકત કરનાર જીવ છે. તેમા સૂર્યને કોઈ પ્રકારનો દોશ લાગતો નથી. કેમકે કુડા કર્મથી જેમ જીવ શિક્ષાને પાત્ર થાય છે તેમજ શુભ કર્મથી જીવ સારા ફળને પામે છે. તેમાં સૂર્ય સારૂ ફળ લેતા નથી તેમ નરતું ફળ પણ લેતા નથી, એ રીતે ઈશ્વર પાપના કે પુન્યના ભોકતા નથી.

માટે જીવના પાપ પુન્ય જીવ ભોગવે છે એ વારતા સિધ થઇ અને ઈશ્વરની તો સર્વમાં સત્તાજ રહેલી છે, તેથી ઇશ્વર કરતા ભોકતા નથી એ વાર્તા પણ સિદ્ધ રહી. એ રીતે ભગવદગીતામાં કહેલું ભગવાનનું વચન સત્ય છે ને કરતા ભોકતા જીવ છે એમ પણ સિધ થયું. તેથી જીવનું કર્યું જીવ ભોગવે છે એ પણ સત્ય છે.

પુર્વના સંસ્કારથી થવા વિશે પ્રષ્ણ. ૧૧

દોહરો.

સો સંચિતથી થાય છે, શુભાશુભ જે કર્મ;
થાય નહિ કર્યુ કોઈનું, આ વેણનો શો મર્મ.

અર્થ. હે મહારાજ જે કરવું તે પણ પુર્વના સંચીત પ્રમાણે થઇ શકે છે, ને કોઈનાથી પોતાનું કર્યું થતું નથી એમ ઘણાકને મુખેથી સાંભળ્યું છે તે કેમ હશે?

ઉત્તર ૧૧.

વ્યાસજી—જો ભાઈ સંચીત પ્રમાણે થાય છે તે સત્ય છે. પણ કર્યા વિના સંચીત શી રીતે થયું. જો કે પુર્વે એટલે ગયા જનમે જે કરેલું તે કરવાથી સંચીત થયું ને સંચીત થવાથી પ્રારબ્ધ બંધાયું, તે પ્રારબ્ધ પ્રમાણે હાલ ભોગવે છે તે વાત ખરી. પણ ગયે જનમે શુભાશુભ કર્મ કરવાથી પ્રારબ્ધ બંધાયું કે કર્યા વિના બંધાયું. જો કર્યા વિના બંધાયું કહીશ તો તે સંભવશે નહી. કેમકે જેમ ચોરી કરવા પેઠા એટલે તેની સાથે કેદ ભોગવવાનું નિશ્ચે નિર્માણ થયું. જો કે ચોરી અથવા ચોરી જેવો ગુનો કર્યા વિના કોઇ કેદમાં નાખતું નથી, ને કેદ ભોગવવી પડતી નથી, તેમજ કર્યા વિના પ્રારબ્ધ બંધાતું નથી, વળી તમો જે કહી ગયા છો કે પુર્વનાં સંચીત વિના કાંઈ થતું નથી એટલે પુર્વે જે કરેલું તે સંચીત થએલું તે સંચીતથી પ્રારબ્ધ બંધાયું તે પ્રારબ્ધ પ્રમાણે હાલ થાય છે એ સત્ય છે. પણ જે જે દુખ સુખ હાલ થાય છે તે પુર્વના પ્રારબ્ધથી થાય છે તેમ હાલના કૃત્યથી પણ થાય છે, જે કર્યા વીના અચાનક સુખની પ્રાપ્તી યા દુઃખની પ્રાપ્તી થાય છે તે પુર્વના પ્રારબ્ધે થાય છે; જેમ કે હાલ ઉદ્યોગ કર્યા વિના અણચીતવ્યું ધન જડે તેથી સુખની પ્રાપ્તી થાય છે. અને અણચીતવ્યું દુખ, જેમકે ચોરીની જણશ કોઇ ચોરના હાથમાં હોય તે જણશ સમળી ઝડપ મારીને લેઇ ગઈ. પછી તે જણશ તે સમળીએ કોઇના ઘરમાં ફેંકી દીધી તે જણશાના મુદ્દા ઉપરથી તે ઘરવાળો વિના ચોરીએ કેદમાં જાય તેથી તેને દુખની પ્રાપ્તી થાય છે; આ રીતે જે અણચીતવ્યું દુઃખ યા સુખ થઈ પડે, તે પુર્વના પ્રારબ્ધથી સમજવું. પણ હાલ ચોરી કરવાથી હાલ કેદમાં પડી દુખ ભોગવે તે કાંઇ ગયા જન્મનું પ્રારબ્ધ કે સંચીત નથી, જો તે તો હાલ કરે છે તે હાલ

ભોગવે છે. કદી કોઇ શાસ્ત્ર વિરૂધ ગુનો કરવામાં આવ્યો હોય ને તે આયુષના છેવટ ભાગમાં કર્યો હોય તે હવેના આવતા જન્મે ભોગવે. એ રિતે કર્મ કર્યાથી સચીત થાય છે ને પ્રારબ્ધ બંધાય છે. કર્યા વિના કાંઇ થઇ શકતું નથી માટે જે પ્રાણી પુર્વના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે થશે એમ જાણીને હાલ શુભ કર્મો કર્તા નથી. ને પ્રારબ્ધ પ્રમાણે થશે એમ જાણીને અશુભ કર્મ મુકતા નથી. એ કેવળ સ્વાર્થિ પ્રાણીનું બોલવું છે. જો પ્રારબ્ધમાં હશે તેમ થશે એમ જાણતો હોય તો ઉદ્યોગ હાલ શા માટે કરે છે? આ વેળા તો કેહેશે કે હા હા હા. ધીક્કાર છે આવા અધર્મીઓને કે શુભ કર્મ કરતી વખત તો એમ કહે કે મહારાજ શુભ કર્મ તો પુર્વના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે થશે એમ જાણી હાલ શુભ કાર્ય કરવાં નથી. ને અશુભ કર્યા વિના રેહેવું નથી. હાવા પ્રાણી નર્કના અધિકારી થાય છે ને લક્ષચોરાશી ભોગવે છે. માટે હે હરીજનો કર્યા વિના સંચીત કે પ્રારબ્ધ બંધાતું નથી માટે શુભ યા અશુભ જે જે કરવું તે આપણા કરવાથી કરાય છે ને કર્યું થાય છે. એજ તમારા પ્રષ્ણનો ઉત્તર છે.

ચંદ્ર થયા વિશે પ્રષ્ણ ૧૨

હે મહારાજ નળાખ્યાનમાં દમયતીના સ્વરૂપ વિષે એમ કહ્યું છે કે બ્રહ્માએ ત્રીલોકનું તેજ ખેંચીને દમયંતી ઘડી. તેમાંથી થોડું તેજ વધ્યું તેનો ચંદ્રમા ઘડયો, તે ચંદ્રમા દમયંતીના પેહેલો હતો કે નહી તે કૃપા કરીને કહો. જો દમયંતીને ઘડતાં પેહેલો હતો એમ કેહશો તો જે મોહોટા પુરૂષો એ કાથના કેહેનાર કહી ગયા તેમનું વચન જુઠુ થાય છે ને દમયંતીના પછી ચંદ્રમા થયો કેહેશો તો તે સંભવતું નથી.

વ્યાસજી—જો ભાઇ દમયંતીના પેહેલાં ચંદ્રમા હતો પણ જે કહી ગયા કે દમયંતી ઘડતાં થોડું તેજ વધ્યું તેનો ચંદ્રમા ઘડયો. એ વચન મ્હોટા પુરૂષોએ ઉપમાને સારૂ ને જગતને રૂચી થવાને સારૂ કહેલું છે. તે રૂચી એટલે શું? જો તે વચન તાહારાથી સમજાય નહી તો ભાવાર્થપ્રકાશ નામનો ગ્રન્થ પ્રભુ પ્રેરણાથી અમારો રચેલો છે તે જો. તેથી તું રૂચા વચનને સમજીશ, માટે આ રૂચી વચન છે.

ચંદ્રના શ્રાપ વિશે પ્રષ્ણ ૧૩

હે મહારાજ બ્રેહેસ્પતીએ ચંદ્રને શ્રાપ દીધો તે વારથી ચંદ્રમા પંદર દીવસ ચડતી કળાએ થાય છે. ચઢતી કળા થાય છે તે દીવશોને સુકલપક્ષ કેહે છે ને પંદર દીવસ પડતી કળા થાય છે તેને કૃષ્ણપક્ષ કેહે છે. હવે જુઓ આ વાત કબુલ કરીએ છીએ તો તે સભવતુ નથી, કેમકે બ્રેંહેસ્પતીના શ્રાપ પેહલાં શું સુદવદ ન્હોતી. જો સુદ વદ ન્હોતી કહીએ તો બ્રેહેસ્પતીનો શ્રાપ થતાં પહેલાં ઘણાં પુસ્તકોમાં એમ લખાયું છે કે ફલાણા ફલાણાનો જન્મ ફલાણા પક્ષમાં થયો ત્યારે જુઓ કે આ બેમાંથી કઇ વાત સત્ય માનીએ.

ઉત્તર ૧૩

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ સુદ વદ તો અનાદીથી છેજ. એ સુકલ પક્ષને ક્રષ્નપક્ષ કાંઈ બ્રેહેસ્પતીના શ્રાપથી થયાં છે એમ નથી. ને બ્રેહેસ્પતીના શ્રાપથી તો કેટલું થયું કે પુર્ણમાશીને દિવસે હાલ જે સોળે કળાનું તેજ સુકલ પક્ષ દ્વિતીયાને દિવસે ચંદ્રની નાહાની આક્રતીમાં પણ રેહેતું હતું, ને જેમ જેમ ચંદ્રની મોહોટી આક્રતી થતી તેમાં પણ તેટલું ને તેટલું તેજ રેહેતું. તે બ્રેહેસ્પતીના શ્રાપથી તે તેજમાં ક્ષીણતાપણું ને વ્રદ્ધીપણું આવ્યું. આ રીતે બ્રેહેસ્પતીના શ્રાપનો ખુલાસો છે.

બ્રહ્મચર્ય વિષે પ્રષ્ણ ૧૪

હે મહારાજ ઘણાંક શાસ્ત્રોમાં એમ કહ્યું છે કે કોઇનું બ્રહ્મચર્ય ભાગવું નહી, ને ભાગે તો માહા પાપ છે. વળી ઘણાંએક શાસ્ત્રમાં એમ કહ્યું છે કે કન્યાદાન દેવું તે મ્હા પુન્ય છે. હવે જુઓ કે કન્યાદાન દેઇએ છીએ તો જેને દેઇએ તેનું બ્રહ્મચર્ય ભાગે છે, ને નથી દેતા તો કન્યા જનમારો કુંઆરી રખાતી નથી. તેમ કન્યાદાન દીધાનું મ્હા પુન્ય છે તે કન્યા દેઇને પુન્ય લેવાતું નથી. જો કન્યા દીધાનું પુન્ય લેવા જઇએ છીએ તો બ્રહ્મચર્ય ભાગ્યાનું પાપ લેઇએ છીએ ને પાપના ભયથી કન્યા દેતા નથી તો કન્યા કુંઆરી રખાતી નથી ને કુંઆરી રાખીએ છીએ તો બાર વરસની પુત્રીનું મોંહો શાસ્ત્રના કેહેવાથી જોવાય નહી ને જોઇયે છીએ તો બાળહત્યા લાગે છે ને એ બાળહત્યાના ભયથી તે પુત્રીનો નાશ કરીયે તો પણ હત્યા લાગે, વળી નાશ ન કરીએ ને કાહાઢી મુકીએ તો પણ ઘણો દોષ છે, જો કાઢી નથી મુકતા તેમ તેનો નાશ નથી કરતા તો તે કુંઆરીનું મુખ નથી જોવાતું. જો મુખ જોઇએ છીએ તો પાપ લાગે છે, અને કુંઆરી નથી રાખતા ને કોઇને પરણાવીએ છીએ તો જે પુરૂષ સાથે પરણાવીએ તે પુરૂષનું બ્રહ્મચર્ય ભાગે છે. ને તે બ્રહ્મચર્ય ભાગવાથી પણ પાપ લાગે છે. માટે હે મહારાજ આ પ્રષ્ણનો ઉત્તર કરો.

———[०]———

ઉત્તર ૧૪

વ્યાસજી— જુઓ ભાઇ આ યુગ પ્રમાણે બાર વર્ષ સુધી સરવે પુરૂષોએ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. એમ યુગના ને આયુષના પ્રમાણથી છે માટે જે પુરૂષને કન્યા દેવી તે પુરૂષના બાર વરસની અંદર દેવી નહીં, બાર વર્ષથી નાહાની ઉમ્મર વાળાને કન્યાદાન દેનારને બ્રહ્મચર્ય ભાગ્યાનો દોષ લાગે છે એ સત્ય છે. ને બાર વરસ પછી તે પુરૂષની ઇચ્છા હોય તો તેને કન્યાદાન દેવાથી બ્રહ્મચર્ય ભાગ્યુ એમ થતું નથી.

જો બ્રહ્મચર્ય ભાગ્યુ એમ સદાકાળ ગણાતું હોય તો કોઇ પ્રાણી કોઈને પરણાવેજ નહી ને પરણાવે નહીં તો કન્યાનો બાપ તે પરણ્યા વિના બાપજ ક્યાંથી થાય ?

વળી સદાકાળ બ્રહ્મચર્ય ભાગ્યાનું પાપ લાગતું હોય તો કન્યાદાન દીધાનું પુન્ય કયાંથી થાય? કદી કન્યાદાન દેઇ પુન્ય લે તો બ્રહ્મચર્ય ભાગ્યાનું પુન્ય જેટલું પાપ લે. ત્યારે તો તે કન્યાદાનનું પુન્ય રહેજ નહી. આ રીતે તો બેઉ પક્ષ ખોટા થાય છે માટે આ ઉપર કહ્યું એ પ્રમાણે કરવું એમ શાસ્ત્રનો કેહેવાનો હેતુ છે, ને તેમ કરવાથી બ્રહ્મચર્ય ભાગતું નથી ને તેનો દોશ લાગતો નથી. શાથી કે આ યુગ પ્રમાણે બાર વર્ષે બ્રહ્મચર્ય પુરણ થઇ રહે છે. તે બ્રહ્મચર્ય પુરણ થયા પછી કન્યાદાન દીધાનું માહા પુન્ય થાય છે. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

દ્રુપદી સતિ વિશે પ્રશ્ન ૧૫.

હે મહારાજ ઘણાકના મુખથી એમ સાંભળ્યું છે કે એક પુરૂષથી વિશેષ પુરૂષ જે સ્ત્રીને થાય તે સતી નહિ. તો દ્રુપતી પાંચ પુરૂષને પરણી, તોપણ તેને સતી શું સમજીને મોટા પુરૂષોએ કહી હશે. તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર. ૧૫

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ એક પુરૂશથી બીજો પુરૂશ કરે તે સતી નહિ એ વાત ખરી છે. ને એ કેહેનારાએ ખોટું કહ્યું નથી. તે ઉપરથી તમોને દ્રુપતીને પાંચ પરણી તેમ છતાં કેમ સતી ગણાઈ એ તમારૂં પ્રશ્ન પણ શંકા કરવા યોગ્ય ખરૂં છે, પણ દ્રુપતીને મોહોટા પુરૂશોએ સતી કહી છે તે ખરૂ કહ્યું છે ને તે સતીજ છે. કેમકે દ્રુપદી એક પુરૂશને પરણીને અગનીમાં પડી, તે અગનીમાંથી પાછી સજીવન નીકળીને બીજા પુરૂશને પરણી. એ રીતે એક એકને પરણીને દ્રુપતી અગનીમાં પડી બાહાર નીકળી બીજાને પરણી છે. વળી પોતાના પાંચ પીઉને ત્યાં વારો ચાલતો હતો તે વારે પણ એક પીઉનો વારો પુરણ થયા પછી અગનીમાં પડીને તેમાંથી સજીવન નીકળી બીજાને ત્યાં રેહેતી હતી. આ વારતા તમે ઘણાએક કથાવાળાને મોંઢેથી સાંભળી હશે. હવે જુઓ કે એને એ દેહે એકથી બીજાનો કર ઝાલ્યો હોત તો તેને સતી ગણાત નહી, પણ અગનીમાં પડી એટલે તે મરણ સંસ્કાર થયો ગણાય, ને અગનીમાંથી બાહાર નીકળી તે ફરી જન્મ ધર્યા તુલ્ય થયું. તે પછી એ બીજાને વરી માટે એકથી બીજો પુરૂશ એને એ દેહે થયો નથી માટે તે સતિ છે. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

સંવત ૧૯૪૪ ના આસો માસની સુકલ પક્ષ સપ્તમીને દીવસે વ્યાસજી વલ્લભરામ. તુળશીદાસને ઘેર ભાવાર્થ પ્રકાશ ગ્રંથની કથા વાંચતા હતા, તે કથા પુર્ણ થયા પછી એક જણે વ્યાસજીને પુછયું.

પંદર તથા સોળ કળા વિષે પ્રષ્ણ. ૧૬

હે માહારાજ રામચંદ્રજી પંદર કળાના ને શ્રી કૃષ્ણજી સોળ કળાના ઘણા ગ્રંથોમાં કહ્યા છે. તે ઉપરથી હું પુછું છું કે રામજી કરતાં એક કળા શ્રી કૃષ્ણ માં વિશેશ છે તે કેઈ કળા વિશેશ છે તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર. ૧૬

વ્યાસજી— જુઓ ભાઇ શ્રી કૃષ્ણજીમાં પર મન હરણની કળા વિશેશ હતી એ કળા શ્રી રામચંદ્રજીમાં ન્હોતી ને શ્રી કૃષ્ણજી પરાયા મનને આકરશણ કરી શકતા હતા. એ કળા સોળમી હતી. એજ તમારા પ્રષ્નનો ઉત્તર છે.

હર હરી આરાધન કરતા તેનું પ્રષ્ણ. ૧૮

દોહરો.

શંકા ઉઠી ઉરમાં, ઉત્તર દેજો આપ,
રામ કૃષ્ણ ને શીવજી, જપતા કેનો જાપ.

અર્થ—હે મહારાજ જગતના ઘણાએક પ્રાણી શ્રી રામ કૃષ્ણ ને શિવજી તેજ વિશ્વપતિ આદ્ય ધણી છે એમ કેહે છે તે ઉપરથી હું એમ પુછું છું કે એજ આદ્ય ધણી છે ને એમનો ધણી કોઇ નથી, તો રામજી તથા શ્રી કૃષ્ણજી તથા કૈલાશપતિ શ્રી માહાદેવજી તે આરાધન એટલે ઉપાસના કરતા તે કોની કરતા હતા અને માહાદેવજી તપ કરતા તે કોનું કરતા જો કદી આપ એમ કેહેશો કે શીવજી રામકૃષ્ણની ઉપાસના કરતા ને રામકૃષ્ણ શીવજીની ઉપાસના કરતા તો તે સંભવશે નહિ કેમકે અન્યો અન્ય ઉપાસના કરવાથી શું લાભ હતો એ હર હરિ સરખાજ હતા કાંઇ કોઇ ન્યુનાધિક ન્હોતા. માટે અન્યોઅન્ય ઉપાસના કરતા હતા તે પણ સંભવશે નહિ.

ઉત્તર ૧૮

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ રામકૃષ્ણ વિષ્ણુ બ્રહ્મા શિવજી એઓ આરાધન કોનું કરતા હતા ને એમને માથે કોઇ અધિક હતું કે નહિ તે ભાવાર્થ પ્રકાશ ગ્રન્થ વાંચી જોવાથી જણાશે. માટે આ પ્રષ્નનો ઉત્તર કરવાનું કાંઇ પ્રયોજન નથી.

ચાર તથા હજાર હાથ વિશે. પ્રષ્ણ ૧૯

હે માહારાજ ઘણાએક એમ કહે છે કે ચાર હાથનો ધણી મ્હારે માથે બેઠો છે, વળી એમ પણ કેહે છે કે હજાર હાથનો ધણી બેઠો છે, ત્યારે હે મ્હારાજ ચાર હાથવાળા તે કિયા પ્રભુ, ને હજાર હાથવાળા તે કિયા પ્રભુ.

ઉત્તર ૧૯

વ્યાસજી—આ તમારા પ્રષ્નનો ઉત્તર ભાવાર્થ પ્રકાશમાં છે માટે તે ગ્રન્થ જોવાથી ખુલાસો થશે.

આકાશ થયા વિશે પ્રષ્ણ ૨૦.

હે મહારાજ ઘણાએક પ્રાણી એમ કહે છે કે આદ્ય બ્રહ્મથી પ્રકર્તિ પુરૂષને તે પ્રકરતી જે માયા તેના ત્રણ ગુણ રાજસ, તામસ ને સત્વ આ ત્રણ ગુણની માયાવડે તમોગુણી અહંકારથી શબ્દ ગુણવાળુ આકાશ ઉત્પન થયું, આકાશ એટલે પોલાણ. પોલાણ એટલે જયાં કાંઇ નહી તે પોલકાર તેવું આકાશ થયું. એમ ઘણા વિદ્વાનો કેહે છે પણ તે સંભવતું નથી. કેમકે આકાશ તે પોલાણ. તે પોલાણમાં પ્રથમ શું ભરેલું હતું ને પોલાણ ન્હોતું, જો કાંઇ ભરેલું હતું તો તે કયાં કાહાઢીને નાખ્યું, વારૂ આ પોલાણ વિના શું બીજુ પોલાણ હતું ? વળી પોલાણ પ્રથમ નહોય તોજ પોલાણ થયું એમ કેહેવાય, નીકર હોય તેને થયું કહે તે સંભવે નહી. માટે હે માહારાજ આ પ્રષ્ણનો ઉત્તર કરો.

ઉત્તર ૨૦

વ્યાસજી—જો ભાઇ જે પ્રાણી આકાશ થયું કેહે છે તે તેમના સમજવામાંજ નથી જો સમજવામાં હોય તો થયું એમ કહેજ નહિ. જો ભાઈ હાલના વિદ્વાનો વિદ્યા ભણી ગયા છે પણ તે વિદ્યા ભણ્યા તે ભણતરનો વિચાર કાંઈ કર્યો નથી. ને તે ખરૂં છે કે ખોટું છે તેનો કયાસ કીધો નથી. જેમકે એક બ્રાહ્મણના પુત્રને રાજાના પુત્ર સાથે મીત્રાઈ હતી તે બંને માત્ર ભેગા થાય ત્યારે બ્રાહ્મણનો પુત્ર પુછે કે ભાઇ આજ તમો શું જમ્યા ? ત્યારે તે રાજાનો પુત્ર કહે કે આજ તો હું બરફી જમ્યો ત્યારે બ્રાહ્મણના પુત્રે કહ્યું કે બરફી કેવી હોય ત્યારે રાજાના પુત્રે કહ્યું કે ચોખંડા ઢેપાં હોય. તે સાંભળી બ્રાહ્મણના પુત્રે પોતાની માને જઈ કહ્યું કે મને ચોખંડા ઢેપાં હોય છે તેવી બરફી કરી આપ. ત્યારે તે બ્રા ણના પુત્રની માતાએ ગરીબ અવસ્થાને લીધે તથા પુત્રને સંતોષ પમાડવાના હેતુથી ચોખંડા ઢોકળાં કરી પુત્રને જમાડયો, એટલે બ્રાહ્મણનો પુત્ર સમજયો ને જાણ્યું કે આ બરફી, આ રીતે એને ઢોકળાં તે બરફી નીશ્ચે થઇ એ રીતે વિદ્વાનો પણ જે ભણતા ભણતા ભણી ગયા ને તેના અર્થ કરતા કરતા કરી ગયા તેજ માંની બેઠા. પણ જેમ આકાશ થયા વિશે તેં વિચાર કરી જોયો તેમ તે હાલના વિદ્વાનો વિદ્યાના વચનોનો વિચાર કરી જોતા નથી, માટે જેમ ભણ્યા તેમનું તેમ સદા બોલે જાય છે.

હવે જો ભાઇ આકાશ (પોલાણ) અનાદી છે છેને છે. જેમ પરમાત્મા અનાદી છે તેમ છે, ને જો પરમાત્મા અનાદી છે તો પરમાત્માને અવકાશ માટે આકાશ હોવું જોઇએ. કદી કોઈ એમ કેહેશે કે આકાશમાં તો ભરપુર બ્રહ્મ હતા, તો શું હાલ બ્રહ્મ ખશી ગયા છે ? જો હાલ ખશી નથી ગયા ને અનાદીથી ભરપુર છે તો આકાશ થયુ એમ કેહે છે તે ખોટુંજ છે. ભરપુર બ્રહ્મ છે તો પછી અવકાશ મળે તેવું આકાશજ નથી એમ સીદ્ધ થાય છે. માટે હે જીજ્ઞાશું આકાશ અનાદીથી છે; એટલે પોલાણ અનાદીથી છે. એટલે જયાં કાંઇજ નથી તેનું નામ પોલાણ અને પોલાણ તેજ આકાશ. ફક્ત બ્રહ્મની ગતી આ આકાશમાં (પોલાણમાં) સઘળે છે પણ તે ગતી અવકાશમાં રોકે નહી તેવી છે જેમ દીવાનો પ્રકાશ આખા ઘરમાં હોય છે પણ તે પ્રકાશ આપણને આડ કતાં નથી. તેમ બ્રહ્મની ગતી કોઇને આડ કરતા નથી. માટે આકાશ એટલે પોલાણ અનાદીનું છે. એજ તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

જ્ઞાન તે શું તે વીશે પ્રશ્ન ૨૧.

દોહરો.

જ્ઞાન શબ્દ સૌકો કહે, તેની શંકા આજ;
કેટલી જાતી જ્ઞાન છે, ઉત્તર દો મહારાજ.

ઉત્તર ૨૧.

વ્યાસજી—જો ભાઈ ત્રણ પ્રકારનું જ્ઞાન છે, અને ચોથુ વિજ્ઞાન છે, (૧) અવિદ્યાજ્ઞાન, એટલે અવિદ્યાનું જે આ જગત તે જગતના જે વ્યવહાર તે વ્યવહારનું જે જ્ઞાન તેનું નામ અવિદ્યાજ્ઞાન છે. (૨) મધ્યસ્થ જ્ઞાન એટલે અવિદ્યાના વ્યવહારમાં રહ્યા થકા મધ્યસ્થ માયાના જે ઇશ્વરો તે ઇશ્વર સબંધી જે જ્ઞાન તેને અમો મધ્યસ્થ જ્ઞાન કહીએ છીએ. (૩) વિદ્યા જ્ઞાન એટલે વિદ્યા માયાના જે સગુણ બ્રહ્મ તે સગુણ બ્રહ્મ સુધીનું જે જ્ઞાન તેને વિદ્યા જ્ઞાન કહીએ છીએ. આ રીતે અવીદ્યા જ્ઞાન મધ્યસ્થ જ્ઞાન અને વિદ્યા જ્ઞાન કહીએ છીએ.

વળી આ ત્રણ પ્રકારનું જ્ઞાન બીજી રીતીથી પણ છે તે સાંભળ. (૧) અવિદ્યા જ્ઞાન એટલે વ્યવહારમાં અનીતિ ભરેલું જે જ્ઞાન તે અવિદ્યા જ્ઞાન છે, જેમ કે પૈસો પેદા કરવો પણ તે કપટથી, ચોરીથી, ઠગાઇથી, કે બદદાનતથી તેનું નામ અવિદ્યા જ્ઞાન છે. (૨) મધ્યસ્થ જ્ઞાન એટલે આખી અનિતીએ નહી તેમ આખી નિતી પણ નહી. જેમકે એક મણ તોળવા માંડયું તેમાં શેર અદશેર પોતાના લાભ સારૂ ઓછું તોળવું યા પોતાના લાભ સારૂ વીશેશ તોળવું, વળી આટામાં લુણ સમાય તેટલો કપટ ભાગ રાખી કાર્ય કરવાં તે મધ્યસ્થ જ્ઞાન છે (૩) વિદ્યાજ્ઞાન તે કીંચીત માત્ર પ્રપંચ નહી ને સત્ય પ્રમાણે સકળ કાર્ય કરવાં તે વિદ્યા જ્ઞાન છે.

વળી આ ત્રણ જ્ઞાન ત્રીજા પ્રકારે છે. (૧) અવિદ્યા જ્ઞાન એટલે કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેનું નામ અવિદ્યા જ્ઞાન છે (૨) મધ્યસ્થ જ્ઞાન એટલે વ્યવહારીક વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હોય તે મધ્યસ્થ વિદ્યાજ્ઞાન છે (૩) વિદ્યા જ્ઞાન તે વેદ શાસ્ત્રની વિદ્યાનો અભ્યાસ કરેલો તે વિદ્યા જ્ઞાન છે. (૪) વિજ્ઞાન એટલે જે વેદશાસ્ત્રોથી થએલાં સીદ્ધાન્તો અને તે સીદ્ધાન્તોનું સીદ્ધાન્ત વિરોધી પણ નહિ રહે તેવું સિદ્ધાન્ત એટલે સિદ્ધાન્તોનું તે વિજ્ઞાન છે. સીદ્ધાન્તોનું સીદ્ધાન્ત એટલે જેમકે વેદશાસ્ત્રોના આધારે પરમેશ્વર નીર્ગુણ છે એમ સીધ થાય છે તેમ સગુણ છે એમ પણ સીદ્ધ થાય છે, તે વેદશાસ્ત્રોની વિદ્યાના સીદ્ધાન્ત છે. તેવાં સીદ્ધાન્તો એક એકથી વિરૂધ છે કેમકે નીરગુણ અને સગુણ એ બેઉ સીદ્ધાન્ત વેદશાસ્ત્રના આધારે છે, પણ તે બેઉ સીદ્ધાન્ત એક એકથી વિરૂધ છે. તે સીદ્ધાન્તોનું વિરૂધીપણુ નહી રેહેતાં તથા એકે સીદ્ધાન્ત ખોટું નહી થતાં વિવેકમાં તથા ન્યાયમાં તથા અનુમાને અનુભવમા આવે તેવું જે સીદ્ધાન્ત નીકળે તે સીદ્ધાન્તનું નામ વિજ્ઞાન છે. વળી વિજ્ઞાન એટલે વેદ શાસ્ત્રની વિદ્યા જ્ઞાનથી જે વિશેષ જ્ઞાન તે ભાવાર્થી જ્ઞાન તેજ વિજ્ઞાન છે. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

ચાર રામ વિશે પ્રશ્નઃ ૨૨

એક રામ તો ગટ ગટ બોલે, એક રામ દસરથ ઘર ડોલે;
એક રામકા સકલ પસારા, એક રામ તો સબસે ન્યારા.

અર્થ. એક રામ તો ગટ ગટ બોલે, એટલે સર્વ જીવોના ગટમાં બોલે છે તે એક રામ છે. અને બીજો એક રામ દસરથ ઘર ડોલે, એટલે રાજા દસરથને ઘેર કૌશલ્યાજીના સૂત કેહેવાયા તે એક રામ છે. વળી ત્રીજા એક રામકા સકલ પસારા, એટલે આખા વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યા છે તે એક રામ છે. ને ચોથા એક રામ તો સબસે ન્યારા, એટલે એક રામ આ ત્રણ રામ કહ્યા તે ત્રણથી તથા બધા વિશ્વથી ન્યારા છે તે એક રામ છે. આ રીતે ચાર રામ કોઇ મોહોટા પુરૂષે કહ્યા તે પરમેશ્વરનેજ રામ કહેલા છે. માટે પરમેશ્વર તો એક છે ને આતો ચાર રામ કહ્યા તે કેહેનારા પુરૂષનો કેહેવાનો શો હેતુ હશે, ને શું સમજીને ચાર રામ કહ્યા છે ને કહ્યા છે તો તે શા પ્રકારે સંભવે છે તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૨૨.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ કેહેનારા પુરૂષે તો સમજીને યથાર્થ કહ્યું છે. જુઓ કે, એક રામ જે ન્યારા કહ્યા છે તે મુળરૂપ પરમેશ્વરને કહ્યા છે તે પરમેશ્વર આ સકળ વિશ્વથી ન્યારા છે તે સત્ય છે અને તે રામથી પછી ત્રણ રામ કહ્યા છે, તેમાં એક રામ ગટ ગટમાં બોલે છે કહ્યા તે આ વિશ્વના સકળ પ્રાણીયોમાં બોલે છે તે ન્યારા જે રામ કહ્યા તે રામનું પ્રતીબીંબ પડેલુ તે પ્રતીબીંબ પણ રામ કેહેવાય. કેમકે જેમ ચંદ્રનું પ્રતીબીંબ તેને પણ ઘણાક કેહે છે કે ચંદ્ર છે જુઓ કે આ દેહોરૂપી કુંડા છે તેમાં જે પર્માત્મા જ્ઞાન રૂપ છે તે જ્ઞાન રૂપનું પ્રતીબીંબ જ્ઞાનરૂપ જેવુ છે તેથી તેને પણ જ્ઞાનરૂપ પર્માત્મા (રામ) કેહેવાય, જેમકે ચંદ્રનું પ્રતીબીંબ કોઇ કુંડામાં પડયું હોય તે પછી કોઇને પુછીએ કે આ કુંડામાં શું છે. તો તે એમ કેહેશે કે ચંદ્ર છે જો તે પ્રતીબીંબને પણ ચંદ્ર કેહે-વાય છે. એ રીતે જે મુળરૂપ રામ તે રામના કુંડારૂપી દેહોમાં પ્રતીબીંબ પડેલા તે પ્રતીબીંબ ગટેગટમાં બોલવા ચાલવા વિગેરેની ક્રીયા કરી શકે છે તેથી તેને પણ રામ સમજીને એક રામ તો ગટગટ બોલે એમ કહ્યું છે. વળી એકરામ દસરથ ઘર ડોલે તે જે રાજા દસરથને ઘેર જન્મ ધારણ કર્યો તેજ રામને રામ કહ્યા છે ને તે રામ કેવે પ્રકારે કહ્યા કે મુળ રામનું જે પ્રતીબીંબ સર્વ પ્રાણીમાં છે તેવુંજ તે રામજીમાં છે. પણ બીજા પ્રાણીયોમાં જે પ્રતીબીંબો તે વિકારને પામેલા ને કૌસલ્યા પુત્ર જે રામ તે રામનું પ્રતીબીંબ તે નીરવિકારી વળી તે રામ સગુણ બ્રહ્મના અંશ સહિત વિષ્નુદ્વારા ભોમીનો ભાર ઉતારવાને થએલા તેથી તે રામ આ સઘળા રામથી જુદી રીતના છે માટે તે રામને જુદા ગણે છે ને જુદા ગણીને એક રામ દસરથ ઘર ડોલે એમ કહ્યું છે. હવે એક રામકા સકલ પસારા તે જે મુળ સ્વરૂપ રામ તે રામની જ્ઞાન ગતી આખા વિશ્વમાં વ્યાપક છે એટલે પસરી રહેલી છે તે ગતી ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને સકલ પસારા કહ્યું છે. જેમકે ચંદ્ર અને ચંદ્રનો પ્રકાશ તે પ્રકાશ સકળ ઠામે છે તે પ્રકાશ તે ચંદ્રની ગતિ છે તે ચંદ્રની ગતિ તે ચંદ્ર તુલ્યજ છે ને તે ચંદ્રજ છે એમ પણ માની શકાય એવે પ્રકારે મુળરૂપ જે રામ તેની ગતીને રામ માનીને એક રામકા સકલ પસારા એમ કહ્યું છે.

જીજ્ઞાશુ—હે માહારાજ તમોએ એક રામકા સકલ પસારા એટલે મુળરૂપ જે રામ તે રામની જ્ઞાન ગતી સકળ સ્થળે વ્યાપીને રહી છે એમ કહ્યું તેમાં શંકા થાય છે. જુઓ કે જ્ઞાનગતી સઘળે વ્યાપીને રહી છે ત્યારે સકળ પ્રાણી માત્ર તે ગતીથી ક્રીયા કરી શકે છે. તેવી રીતે કાષ્ટ પાષાણાદીકમાં ગતી છે તો તે કાષ્ટ પાશાણાદીક કેમ કાંઇ ક્રીયા કરી શકતા નથી.

વ્યાસજી—જો ભાઇ જે દેહોમાં એટલે પંચભુતોનો મીશ્રીત થયેલો જે દેહ તેમાં જ્ઞાન સત્તા તથા ચૈતન્ય સત્તા પડવાથી તે દેહો જ્ઞાનવાન તથા ચૈતન્યવાન થઇ ક્રીયા કરી શકે છે. જેમકે આગગાડીનું જે ઇંજીન તેનો યુકતીએ યુકતીએ બાંધો બાંધીને પુદગળ કર્યું છે તે વરાળથી ક્રીયા કરી શકે છે. હવે તે વરાળ ઇંજીનની બાહાર કાહાડી નાંખે છે ત્યારે તે વરાળથી શું ક્રીયા થાય છે. કાંઇજ નથી થતી, તે પ્રકારે આ પંચભુત મીશ્રીત દેહ રૂપી જે ઇંજીન અને તેમાં વ-રાળરૂપી જે ચૈતન્ય સત્તા છે, તેથી ક્રીયા થઈ શકે છે ને જેમ એકલી વરાળથી ક્રીયા થતી નથી તેમ એકલી ચૈતન્ય ગતીથી પણ કાંઈ ક્રીયા થતી નથી એ રીતે બોલવા ચાલવાની ક્રીયા થઈ શકે છે તે દેહના બંધારણે ચૈતન્ય સત્તા ક્રીયા કરી શકે છે, વળી એકલી વરાળ કાંઈ ક્રીયા કરી શકતી નથી તેમ દેહ વિનાની જે ચૈતન્ય સત્તા તે કાંઇ ક્રીયા કરી શકતી નથી, તેમાં પણ વરાળ જીણી જીણી થઇ ફેલાએલી હોય તે કાંઇજ કરી શકે નહી. ને ઘણી વરાળ ભેગી થએલી એક ઠોળે હોય તો તેનાથી કાંઇક પણ થઇ શકે જેમકે ઇંજીનમાં ઘણી ભેગી થએલી વરાળ ઇંજીનને ચલવી શકે છે તેમ વિશેશ વરાળ મળેલી હોય તો તે ક્રીયા કરી શકે છે, તેમ છતાં ઇંજીનમાંથી ભેગી થએલી સામટી સાથેજ આવીતી બા-હાર નીકળે તે વરાળ કાંઇક ક્રીયા કરી શકે છે જેમકે ઇંજીનની વરાળ કાહાડી નાંખવાનું દ્વાર જ્યાં હોય તેની સન્મુખ કાંઈ ઉભું રહ્યું હોય તો તે વરાળ તેને ધકકો મારી બાહાર નીકળી જાય છે તે ધકકો મારી શકે તેટલી તે ક્રીયા કરી શકે છે. વળી તે વરાળ એકદમ નીકળતાં બાળી પણ શકે છે. તે પછી તે વરાળ જીણી જીણી થઈ ફેલાય છે તો તે ફેલાએલી વરાળ ધકકો મારી શકતી નથી તેમ દઝાડી શકતી નથી એ રીતે દેહ માંની ચૈતન્ય સત્તા તે બોલવા ચાલવા વિ-ગેરેની ક્રીયા કરી શકે છે, ને ફેલાઇ રહેલી ચૈતન્ય સત્તા પુદગળના બંધારણ વિના કાંઇજ ક્રીયા કરી શકતી નથી, પણ જો ઇંજીનની મહી જે વરાળ છે તેનું નામ વરાળછે તેમ બાહાર નીકળી ફેલાઇ જાય છે તે પણ વરાળ છે, એ રીતે મુળરૂપ રામની ગતી ગટ ગટમાં બોલે છે તેને પણ રામ કહ્યા ને મુળરૂપ રામની ગતી ફેલાઇને રહેલી તેને પણ રામ છે એમ કહ્યું. એ રીતે ચાર રામ કહ્યા છે.

ન્યારા પરમેશ્વર કયે સ્થળે છે તે પ્રષ્ણ ૨૩.

ચોપાઈ.

આદ્ય રામ પરમેશ્વર જેહ, કીયા સ્થળમાં રેહે છે. તેહ.

અર્થ—હે માહારાજ આદ્ય રામ જે પરમેશ્વર છે, તે પરમેશ્વર કીએ સ્થળે રેહેતા હશે, તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૨૩.

વ્યાસજી—જો ભાઇ જે સગુણ બ્રહ્મ તે આ વિશ્વને વ્યાપીને દસ આંગળ ઉંચા રહેલા છે તો પરમેશ્વર જે સગુણ બ્રહ્મથી ઉંચી પદવીવાળા તે તેનાથી પણ ઉચ્ચ સ્થળે હોય એમ નીશ્ચે થાય છે, સગુણ બ્રહ્મ વિશ્વને વ્યાપીને દસ આંગળ ઉંચા રહેલા છે તેનું પ્રમાણ નીરાકાર સાકરની શંકામાં ભાવાર્થ પ્રકાશ નામના ગ્રન્થ વિશે આપેલું છે. તે પ્રમાણથી સગુણ બ્રહ્મ વિશ્વથી ઉંચે સ્થળે છે તો પછી તેમનાથી જે પરમેશ્વર ઉંચી પદવીના તે ઉંચે સ્થળે હોય એમ નીશ્ચે થાય છે. વળી વ્યવહાર રીતીમાં પણ જો કે કોઇ પ્રાણી જે વેળા ઇશ્વર આરાધના કરે છે અથવા ઓચીંતા ઇશ્વરને સંભારે છે તો તે વેળા તર્ત જ ઉંચુ જોઇને ઇશ્વરનુ આરાધન કરે છે ને પરમેશ્વરને સંભારતાંજ સહુ પ્રાણીની દ્રષ્ટી તર્તજ ઉંચી જાય છે માટે પરમેશ્વર આ વિશ્વથી ઉંચે સ્થળે છે એ અનુભવ શીધ નીસ્સંશઇ છે. એજ તારા પ્રષ્ણનો ઉત્તર છે.

તેજોમય કહે છે તે વિશે પ્રષ્ન ૨૪.

દોહરો.

મહારાજા મેં સાંભળી, ઘણા મુખની વાત;
કોટાનુ કોટી સુર્યના, તેજોમય મુળ નાથ.

અર્થ—હે માહારાજ જગતમાં ઘણા એમ કેહે છે કે મુળનાથ જે પરમેશ્વર છે તે કોટાનુ કોટી સૂર્યના તેજ જેવા તેજોમય છે તે કેમ.

ઉત્તર ૨૪

વ્યાસજી—પરમેશ્વર તેજોમય છે તે વાત ખરી છે. પણ તે તેજ મહદાકાશના આછાદનને લીધે આ વિશ્વમા તે તેજ પડતું નથી. ફક્ત પરમાત્માની ચૈતન્ય ગતીનું તેજ આ વિશ્વમાં સુર્ય ચંદ્ર તારા અગ્નીદ્વારાએ તેજ વ્યાપક છે. જેમ આપણા ઉપર વાદળાં છવાએલાં હોય છે. તે વાદળાંને લીધે સુર્ય કે સુર્યનો ખરો પ્રકાશ જે તડકો આપણાથી દેખાતો નથી તેમ મહદાકાશના આછાદનને લીધે પરમેશ્વરનું ખરૂં તેજ ને પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ દેખાતું નથી. ને જેમ વાદળાં છતાં ઉજાસ રેહે છે તેમ જેમના તેજનું તેજ હોય છે તેમ પરમેશ્વરના તેજનું તેજ આ વિશ્વમાં પડેલું છે. પણ આ વિશ્વમાં પરમેશ્વરનું તેજ તેમ પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ દેખાતું નથી. વળી પરમેશ્વર તેજોમય છે તેમ જ્ઞાનોમય છે અને તે વિશે પુર્ણ ખુલાસો ભાવાર્થ પ્રકાશ નામના ગ્રંથમાં આપેલો છે. તે વાંચવાથી પુર્ણ શાંન્તી થશે.

સંવત ૧૯૪૫ કારતગવદી ૪ ને દીવસે શા ચુનીલાલ ત્રીભોવનદાસ ટોકરશાની પોળનાએ વ્યાસજી વલ્લભરામના મુકામે આવી પ્રષ્ણ પુછ્યું.

શા આધારે પૃથ્વી તે વિશે પ્રષ્ણ ૨૫

દોહરો.

શંકા ઉઠી ઉરમાં, પટીયો મ્હા વિચાર;
પૃથ્વી નવખંડ સૌ કહે, તે શાને આધાર.

અર્થ—હે મહારાજ માહારો પ્રષ્ણ એવો છે કે આ પૃથ્વી શાને આધારે રહી છે. જો એમ કહેશો કે પૃથ્વીની નીચે જળ છે, ને તે જળ ઉપર કાચબ છે તે કાચબ ઉપર રહી છે. અથવા શેશનાગની ફણા ઉપર રહી છે તો તેમાં પણ એવી શંકા છે કે તે કાચબ અથવા શેશ તે શા ઉપર છે. કદી કહેશો કે તે જળ ઉપર રહ્યા છે તો તેમની નીચેનું જળ શા ઉપર રહેલું છે તે જળની નીચે પૃથ્વી છે એમ કહેશો તો તે પૃથ્વી શાના ઉપર રહેલી છે, એ રીતે શંકાનો છેડો જ આવશે નહિ. માટે યથાર્થ આ ઉત્તર ન્યાયમાં ઉતરે તેવો કરો.

ઉત્તર. ૨૫

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ પૃથ્વીને જળ બેઉ શેળભેળ મીશ્રીત છે, કાંઈ પૃથ્વીને જળ જુદાં નથી જે પૃથ્વી ઉપર જળ દેખાય છે તે જળની વાતનું આ પ્રષ્ણમાં પ્રયોજન નથી પણ પૃથ્વીના જળ વિશે તમારી શંકા છે માટે તેનો જ ઉત્તર કરવાનો છે. માટે તે વિશે સાંભળો કે પૃથ્વીને જળ બેઉ મીશ્રીત છે. હવે જે સુર્ય છે તે જળને આકર્શણ કર્તા છે, અને જળ સુર્યથી આકર્શણ થાય છે એતો સર્વના જાણવામાં જ છે. માટે જુએ કે જે પૃથ્વીના મીશ્રીત જળ છે તે જળનું સુર્ય આકર્શણ કરે છે તેથી તે જળ સુર્ય ભણી ખેંચાય છે, પણ ભેળી પૃથ્વી છે તેને લીધે જળથી ખેંચાઈને સુર્યમાં જવાતું નથી તેમ પૃથ્વી જળના ભેળી રેહેવાથી પૃથ્વીથી નીચે પડી જવાતું નથી જેમકે ચમક પહાણ લોઢાની ધાતુને ખેંચી શકે છેજ પણ ચમકની સત્તા કરતાં વધારે વજનમાં લોઢું હોય તો તે લોઢું પુરણ ખેંચાય નહી પણ અંત્રીક્ષ થઈ રહે. તેમ આ જળ મીશ્રીત પૃથ્વી સુર્યના આકરશણથી અંત્રીક્ષ રહેલી છે. એજ તમારા પ્રષ્ણનો ઉત્તર છે.

———[૦]———

કોઇ માહાત્માના વચનનું પ્રષ્ણ ૨૬.

રામ નામ સબકો કહે, દલસે કહે ન કોય;
એકવાર દલસેં કહે, કોટી યગન ફળ હોય.

અર્થ—હે માહારાજ આ વચન સત્ય હશે કે કેમ તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૨૬.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ એ વચન પરોપકારાર્થે સત્ય છે. ને રૂચી વચન છે યથાર્થ સત્ય નથી કેમકે યથાર્થ સત્ય હોય તો ઘણી શંકાઓ છે જુઓ એમ કહ્યું કે રામ નામ સબકો કહે એટલે રામનું નામ તો સહુ કેહે છે. પણ ખરા દીલથી કોઈ કેહેતું નથી. જો એકવાર ખરા દીલથી કહે તો તેને કોટી (કરોડ) યજ્ઞનું ફળ થાય. હવે જો ભાઈ આ વચન પ્રમાણે સત્ય હોય તો શું આગળના ઘણા ઘણા ધર્મીષ્ટ ને હરીજનો હતા તે શું ખરા દીલથી રામનું નામ લે તેવા નોહોતા? હતા. તેમ હાલ પણ ખરા દીલથી આખા એક દિવસમાં એકાદ વખત નામ દેનારા શું નથી? છેજ તેમ છતાં આપણ કેમ અત્યારે મનથી આદરીએ ને ખરૂં ચિત્ત એટલે ખરા દલથી નામ દેઇએ તો શું ન દેવાય? દેવાય. જો દેવાય તો એકવાર રામ નામ દીધે કરોડ યગનનું ફળ થાય, અને થતું હોય તો આગળના ખરા ધરમીષ્ટ તથા હરીજનો રામ નામ દેતા તેમને

એકવાર રામ નામ દીધે કોટી યજ્ઞના ફળની પ્રાપ્તી થતી હતી તો તેઓ યજ્ઞ કર્તા તે યજ્ઞો કરવાનું કાંઇજ પ્રયોજન ન્હોતું વળી ઘણા દીવસ ભાગતા ત્યારે એક યજ્ઞ પુરો થતો ને એક યજ્ઞનુંજ ફળ થતું હતું: વળી ઘણુંક દ્રવ્ય વાવરતા હતા. ત્યારે યજ્ઞ થતો. ત્યારે તેઓ ખરા દીલથી એકવાર નામ દે તો પછી તેમને દ્રવ્ય ખરચીને અને ઘણા દીવસ ભાગીને યજ્ઞ કરવાની કાંઇજ જરૂર ન્હોતી. તેમ છતાં તેઓ યજ્ઞો કરતા માટે એમ સમજો કે એકવાર ખરા દીલથી રામ નામ દીધે કોટી યજ્ઞનું ફળ થાય છે એ વાત ખોટી છે ને રૂચી વચન છે. વળી ખરા દલથી એકવાર રામનું નામ લેઇએ ને કરોડ યજ્ઞનું ફળ થાય તો એક દીવસમાં ઓછામાં ઓછા સો વખત રામ નામ દેઇએ તો સો કરોડ યજ્ઞનું ફળ થાય, તો આખી ઉમ્મરમાં વિશેશ નહી તો દશ વર્ષ સુધી તો નામ લેવાય. જો તેટલા નામ લેવાય તો અસંખ્ય યજ્ઞનું ફળ થાય, જો અસંખ્ય યજ્ઞનું ફળ થાય તો ઘણા એક પુસ્તકોમાં એમ લખ્યું છે કે એક યજ્ઞના કરનારને સ્વર્ગની ને ઇંદ્રાસનની પ્રાપ્તી થાય છે. તો હવે જુઓ કે રામ નામ લેઇ અસંખ્ય યજ્ઞનું ફળ લેનારને તો કેટલાંક ઇંદ્રાસનની પ્રાપ્તી થાય. આ વાત કેવળ અસંભવિત છે. પણ કેહેનારા પુરૂષે શા હેતુથી કહ્યું છે તે સાંભળ.

કુંડળીયો.

ઘણા ભક્તો કહી ગયા, એકવાર કહે રામ,
કોટી યજ્ઞ ફળ થાય છે, તો શું યજ્ઞનું કામ;
તો શું યજ્ઞનું કામ, નામ એવાં દે કોટી;
કેમ સંભવે વાત, અનુભવે ભાસે ખોટી;
વ્યાસ કહે કરો કયાસ, આશ મ્હોટી દીધી છે;
રૂચી થવાને માટ, વાણ કવિયે દીધી છે;

જુઓ ભાઈ જે અજ્ઞાની પ્રાણી રાત દીવસ વ્યવહારમાં કાઢે છે ને એકપળવારે હરીસ્મર્ણ કરતો નથી તેને રૂચી થવાને. અને રૂચી થવાથી હરીસ્મર્ણ કરે એવા હેતુથી કોટી યજ્ઞનું ફળ થવાની લાલચ દીધી છે. જેમકે બાળકને કહીએ કે તું પેહેલી ચોપડી ઉતાવળો ભણી જઇશ તો તને મેહેતાજીની જગા મળશે. વળી અજ્ઞાની બાળકને વિદ્યા ભણવી તે મહા દુ:ખદાયક ભાસે છે ને રમવું તે સુખદાયક ભાસે છે, તેમ અજ્ઞાનીઓને ઇશ્વર સબંધી નામ ભણવું તે દુખદાયક ને નિશ્ફળ ભાસે છે ને વ્યવહારિક કામ સફળ ને સુખદાયક ભાસે છે. વળી અજ્ઞાનીઓને ઈશ્વર સ્મર્ણ કડવા ઓશડ જેવું ભાસે છે. કે ઉદ્યોગ કરવો મુકીને એ સ્મર્ણમાં કયાં વખત ગાળીએ એમ સમજી ઇશ્વર સ્મર્ણ કરતા નથી, માટે તેવા માયા લોભી અજ્ઞાની જીવો છે તેઓને ઇશ્વર સ્મર્ણ કડવા અઉશદરૂપી છે તે જેમ બાળકને અઉશદ પાઇએ ત્યારે સાકરની કાંકરી બતાવીએ કે લે ભાઈ આ અઉશદ પી જાય તો તને આ સાકર મળે. એમ સાકરની લાલચ આપ્યા વિના તે બાળકરૂપી અજ્ઞાનીઓ અઉશદરૂપી ઈશ્વર સ્મર્ણ અંગીકાર કરે નહી માટે સાકર રૂપી કોટી યજ્ઞનું ફળ બતાવેલું છે. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

જીવ શીવ વિશે પ્રષ્ણ ૨૭.

દોહરો.

જીવ શીવ થાએ નહી, શીવ બને નહિ જીવ;
શીવ બને તે જીવ નહિ, જીવ બને નહિ શીવ.

અર્થ—હે માહારાજ જે જીવ છે તે શીવ થાય નહી, ને જે શીવ છે તે જીવ થાય નહી, જો જીવ શીવ થાય તો તે જીવ હોયજ નહી, શીવ હોય તો જ તે શીવ થાય, વળી શીવ છે તે જીવ થાય નહી. જો શીવ જીવ થાય તો તે શીવ હોયજ નહી. જીવ હોય તોજ તે જીવ થાય. તે વિના જીવ તે શીવ થાય નહી ને શીવ તે જીવ થાય નહી. જેમકે કાકરો તે પાણી થાય નહી, ને પાણી તે કાંકરો થાય નહી આ વિશે ઉત્તર કરો.

ઉત્તર ૨૭.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ જે જીવ દશાને પામ્યો તેને જીવ કહીએ છીએ પણ સરવે ચૈતન્યવાન આત્મા છે તે આત્મા પરમાત્માની ગતી છે એટલે પરમાત્માનો અંશ છે. જેમ સમુદ્રનું સ્થીત જળ અને સમુદ્રના ઉપરના ભાગનું તરંગ જળ એટલે વાયુના સ્પર્શ વડે વિકાર પામેલું જળ તે તરંગ જળ છે, તે જળ તરંગ ચડેલે સમે ઉછળી સમુદ્રની હદ બાહાર નીકળીને મીઠાના ચારડા (એટલે મીઠું પાકે છે તે મીઠાના ચારડા) હોય છે તેમાં જાય છે તે ચારડાઓમાં તે જળ સ્થંભી રેહેવાથી પછી તે જળ ઠરીને તે જળના મીઠાના કાકરા થાય છે, જો હવે જે તરંગ જળ તે પણ જળનો ભાગ છે પણ તે જળ વિકાર વાસના સહીત છે વિકાર તે વાયુથી ભેળ થયેલું એટલે વીકાર પામેલું, અને વાસના સહીત તે ઉછળવાની ને જોર કરી સમુદ્રની બહાર નીસરી જવાની ઇચ્છા સહીત તે વાસના સહીત છે, તે તરંગ જળ વીકાળ વાસના સહીત છે તેથી તેનું મીઠું થાય છે ને કાકરા રૂપ બને છે. ને સમુદ્રમાં નીચેના ભાગનું જે સ્થીર જળ એને વાયુ સ્પર્શ કરી શકતો નથી તેથી તે જળ વિકારવાન નથી ત્યારે તે જળનો તરંગ ઉઠે નહી ને તરંગ ઉઠે નહી તો તેનો કાકરો બંધાય પણ નહી, એ રીતે જે સત્ય સ્થીતિના શીવ (પરમાત્મા) તે શીવને વાયુ સ્પર્શરૂપી જે માયા તે સ્પર્શ કરી શકતી નથી તેથી તે સ્વરૂપને વાસના પણ થતી નથી, માટે તે શીવ કોઈ કાળે જીવ થતા નથી. અને તે શીવની જે જ્ઞાન ગતી, ગતી એટલે જેમ સમુદ્રના ઉપરના ભાગનું જળ તેનું નામ તો જળ છે પણ તેને તરંગી જળ કેહેવાય છે. તે તરંગી જળ એજ સમુદ્રના જળની ગતી છે તે ગતી જળ ચારડામાં જવાથી તે ગતી જળના કાકરા બંધાય છે. તેમ જે શીવની (પરમાત્માની ગતી) ચારડારૂપી માયાએ ભેળ થવાથી તેનો કાકરો બંધાય છે. કાકરો બંધાયા રૂપી તે માયા મીશ્રીત દેહવાળા થાય છે ને જીવ કેહેવાય છે, તે જીવ શીવનો અંશ છે. જેમ સમુદ્રના નીરવિકારી જળનો ભાગ તરંગ જળ તે પણ જળનો અંશ છે તેમ જીવ (આત્મા) તે પણ શીવનો (પર્માત્માનો) અંશ છે,

માટે તે જીવ શીવ થઈ શકે છે જેમ કાકરારૂપ મીઠુ જે થયું તે જળ, થઇ શકે છે, એ રીતે જીવ શીવ થઈ શકે છે ને શીવનો અંશ જીવ થાય છે. પણ સુધ્ધ શીવ તે જીવ થતો નથી.

જીજ્ઞાશુ—હે માહારાજ આ ઉપરથી તો એમ સીધ્ધ થાય છે કે બ્રાહ્મવાદીનું કેહેલું સર્વ ખલવિંદ બ્રાહ્મ એટલે સઘળુ બ્રાહ્મ છે એ સત્ય થાય છે. કેમકે સમુદ્રનું સ્થીત જળ અને તેનું તરંગ જળ તે જળમાં કાંઈ ભેદ નથી. જળ તો એકજ છે ત્યારે સહુ શીવજ છે એમ સીધ્ધ થયું. માટે આ ઠેકાણે તમારો દ્વૈતભાવ અસત્ય થાય છે. કેમકે જેમ દીપક અને દીપકનો પ્રકાશ તેમાં કાંઈ ભેદ નથી એકજ છે એમ સર્વ બ્રાહ્મ છે એ સીધ્ધ થાય છે.

વ્યાસજી—જો ભાઇ અવિવેક દ્રષ્ટીએ તો તે સર્વ જળ એક ભાસે છે પણ ઝીણા વીચારે ને વિવેક દ્રષ્ટીએ જુદુ છે એમ તરત જણાશે, જોકે જળ નામે નામ એક છે. જળ રૂપે રૂપ એક છે પણ તેમાં કેટલો ભેદ છે. તે જોકે પેશાબ છે તે પણ જળ છે ને ગંગાજળ તે પણ જળ છે. હવે એ પેશાબ જળ ઝીણી દ્રષ્ટીએ રૂપમાં જોઇએ તો ગંગાજળ કરતાં જાડપણામાં છે, ગુણમાં જો જોઇએ તો ખારાશ છે. વિકારમાં જોઈએ તો જીહ્યાસ્વાદમાં કંટાળો ઉપજાવતું છે. અને ગંગાજળ જીણી દ્રષ્ટીએ જોઈએ તો રૂપમાં પાતળાશ છે, ગુણમાં જોઇએ તો આતસ સંમાવતા છે. અને જીહ્યાસ્વાદને હર્ષ ઉત્પન્ન કરતા છે. એ રીતે જળ નામે નામ એક છે પણ ભેદ છે. જેમકે નામથી પશુ નામ એક છે દેહમાં જોઇએ તો સર્વ પશુનો દેહ પંચભુતોથી પણ એક છે. પણ વિવેક દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો ગાય તે પણ પશુ છે, ને ગધેડી તે પણ પશુ છે, હાથી તે પણ પશુ છે, ને સસલું તે પણ પશુ છે, પણ તે પશુઓના કલેવરમાં તથા ગુણમાં તથા કાર્યમાં ઘણાજ ભેદ છે. એ ભેદ જોઇએ નહી ને અવિવેક રાખીએ તો ગધેડી પણ સેવા કરવા યોગ્ય થાય. વળી સ્ત્રી નામે એક છે, તેમાં વિવેક વિના સૈ સ્ત્રીઓ એક છે એમ સમજીએ તો માતા બેન ભાણેજી સ્ત્રી વિગેરે એક જાણી અનીતી કરાય. તેમાં કાંઇ શંશય નહી, માટે વિવેક દ્રષ્ટીએ જોઈશ તો ભેદ છે તે તારાથી સમજાશે. વળી તેં કહ્યું કે દીપક અને દીપકના પ્રકાશમાં કાંઇ ભેદ નથી પણ જો તેમાં પણ ભેદ છે, કે જે દીપક છે તે દહન કરી શકે છે ને દીપકની ગતી જે પ્રકાશ તે દહન કરતા નથી અને દીપક અને દીપકનો પ્રકાશ કાંઇ છુટા નથી સળંગ શુત્ર છે. પણ તે પ્રકાશ દહન કરતા નથી માટે જે પ્રકાશ તે કાંઇ દીપક નથી તેમ તે પ્રકાશ દીપકથી જુદા નથી, પણ દીપકમાં ને દીપકના પ્રકાશમાં ભેદ છે તે વિવેક દ્રષ્ટિથી જણાય છે. જેમ દુધમાં પાણી ભળેલું હોય તે અવિવેક દ્રષ્ટિવાળાને માલમ પડે નહી તેમ તે દુધ પાણી જુદુ પાડી શકે નહીં. પણ હંસરૂપી જે વિવેકી છે તે દુધમાં પાણી મળી ગએલું સળંગ સુત્ર હોય છે પણ દુધને અને પાણીને જેમ હંસ જુદુ સમજે છે જાણે છે ને જુદુ કરી શકે છે તેમ વિવેકી જુદુ સમજે છે જાણે છે ને જુદુ કરી શકે છે. એ રીતે જે વિવેકી જ્ઞાની છે તે સળંગ સુત્ર છતાં પણ વિવેક વડે જુદુ સમજી શકે છે ને જુદુ દરશાવી શકે છે. માટે જો શીવમાં ને શીવની ગતીમાં ભેદ છે તેમ જીવને શીવ સ્વજાતી છે પણ તે જીવને શીવ જુદા છે. એજ તમારા પ્રષ્ણનો ઉત્તર છે.

ભગત ભગવાનનો દેહ તે વિશે પ્રષ્ણ ૨૮.

દોહરો.

ઉંચ થઈને ના ભજે, ચાન્ડાળ સરખો તેહ;
નીચ થઇ મુજને ભજે, તે જાણુ મમ દેહ.

અર્થ— હે માહારાજ અરજુન ગીતામાં ભગવાને એમ કહ્યું છે કે ઉંચ કુળનો કોઇ પ્રાણી હોય પણ મને ભજતો નહોય તો તે ચાન્ડાળ સરખો છે. અને કોઈ નીચ કુળનો પ્રાણી હોય પણ તે મને ભજતો હોય તો તે મ્હારો દેહ છે. એમ કહ્યું છે. તે ઉપરથી ઘણી શંકાયો થાય છે, કે કોઇ અનામીક જાતી હોય અને તે રાત દીવશ હરીસ્મર્ણ કરતો હોય તો તે પ્રાણી ભગવાનના વચનથી ભગવાનનો દેહ છે એમ થયું. તો પછી તે અનામીકને આપણ અડકીએ તો તે અડકવાથી કાંઇ બાધ નથી, કેમકે તે તો ભગવાનનો દેહ છે, અને ભગવાનનો દેહ તે તો મ્હા પવિત્ર છે, તો તે નિચ જાતીને અડકવાનો બાધ રેહો નહી, એમ સીધ થાય છે. આ વિશે ખુલાસો કરો.

ઉત્તર ૨૮.

વ્યાસજી—જો ભાઇ, ભગવાનના વચનનો હેતુ સમજીશ તો વિવેક જણાશે. જો કે ભગવાને તો એમ કહ્યું કે નીચ થઈ મુજને ભજે તે જાણુ મારો દેહ. એટલે જોકે જે અનામીનો આત્મા જે ચૈતન્ય તે કર્મે કરીને નીચ દેહમાં પડવાથી નીચ ગણાયો છે પણ તે આત્મા ભગવાનને ભજે તો તે આત્મા ભગવાનનો દેહ છે. કાંઇ નીચના દેહને પોતાનો દેહ ભગવાને કહયો નથી. જોકે ભગવાનનું ભજન કરે છે તેજ ચૈતન્ય આત્મા છે તે કરે છે કાંઇ ખોળીયું કરતું નથી, જો ખોળીયું કરતું હોય તો ખોળીયામાંથી આત્મા નીકળી ગયા પછી ખોળીયું કેમ ભજન કરતું નથી. ખોળીયું તો જડ છે માટે ખોળીયું ભજન કરતું નથી. ફક્ત આત્મા ભજન કરી શકે છે તે ભજનના કરનારને એટલે ભજન કરનારો જે આત્મા તેને ભગવાને પોતાનો દેહ કહયો છે કાંઈ ખોળીઆને કહયો નથી. માટે અનામીકનું જે ખોળીયું તેને અડકાય નહી. ને ભજન જે આત્મા કરતો હોય તે આત્મા ભજન કરવાથી ભગવાનના દેહ જેવો પવિત્ર છે તે આત્માને અડાય, પણ તે આત્મા અડવા જેવો પદારથ નથી કે તેને અડી શકીએ અને નીચ ખોળીયામાં ભજવાવાળો આત્મા છે તે આત્માને ભગવાનના દેહ રૂપી પવીત્ર ગણી અંગીકાર થાય પણ ખોળીઆને પવિત્ર ગણાય નહી. તેમ તે અંગીકાર થાય નહી. જેમકે કોઈ નીચના ચુલામાંનો અગ્નિ અંગીકાર થાય એટલે લેવાય, પણ તે ચુલો અંગીકાર થાય નહી એટલે તે ચુલા ઉપર રંધાય નહી. તેમ અગ્ની રૂપી આત્મા તે ભજન કરતો હોય તો તે આત્માને અડાય પણ તે અડવા જેવું પદારથ નથી ને ચુલારૂપી જે દેહ તે દેહને અંગીકાર થાય નહિ એટલે અડાય નહિ, એ રીતે નીચ થઈ મુજને ભજે તે જાણુ મમ દેહ એમ ભગવાને કહ્યું છે આ રીતે સવળુ સમજીશ તો વિવેક રેહેશે ને

વચનના ભાવાર્થને સમજ્યા શીવાય ફક્ત વચન ને બાઝી રહિશ તો અવિવેક થઈ જશે ને અવિવેક થવાથી અધર્મ થઇ જશે. માટે જે જે વચનો હોય તે તે વચનોને વિવેકથી સમજવું તો યથાર્થ વચનોનો હેતુ જણાશે. એજ તારા પ્રષ્ણનો ઉત્તર છે.

સંવત ૧૯૪૫ ના માગસર વદી ૭ ને દીવસે કડીયા મીસ્ત્રી ચકુભાઈ હાઉસાએ વ્યાસજી વલ્લભરામને ઘેર આવીને પ્રષ્ણ પુછયું.

નામ રૂપના નાશ વિશે પ્રષ્ણ ૨૯.

દોહરો.

ઘણી જગોએ સાંભળ્યું, નામ રૂપ છે નાશ.
જ્ઞાનરૂપ બ્રહ્મ ગાઓછો, તે મીથ્યા અભ્યાસ.

અર્થ—હે માહારાજ તમોએ ભાવાર્થ પ્રકાશ ગ્રંથમાં એમ કહ્યું છે કે જ્ઞાન સ્વરૂપે આકારવાળા પરમાત્મા છે. તો જ્ઞાનરૂપ તે પણ રૂપ થયું, ને પરમાત્મા તે નામ થયું. તે નામ રૂપનો તો નાશ છે એમ ઘણાં શાસ્ત્રોદ્વારે વિદ્વાનોના મુખથી સાંભળ્યું છે ત્યારે તે વિદ્વાનોનું કહેલું ખરૂં કે તમારૂં કહેલુ ખરૂં.

ઉત્તર ૨૯

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ આગળના મોહોટા પુરૂશો ઘણાં પુસ્તકોમાં નામ રૂપનો નાશ છે એમ લખી ગયા છે તે ખરૂં છે પણ તે પુરૂશો કીયા નામ રૂપનો નાશ લખી ગયા છે તે સમજો, જોકે જે આ માયાનો દેહ થયો તે દેહના નામ ઉપર જે બીજું નામ આરોપણ કર્યું તે નામનો નાશ છે. કેમકે દેહ નાશવાન છે તો તે દેહ ઉપર જે બીજું નામ ધારણ કર્યું તેનો નાશ છે. એટલે નાશ માનવાપણું છે પણ તે નામનો નાશ નથી, જોકે તમારા દેહનુ નામ ચકુ તે તમારો દેહ જવાથી તમારા દેહના ઉપારના નામનો નાશ થયો. પણ કોઇ બીજા દેહનું નામ ચકુ હશે તે કાંઈ તમારૂં ચકુ નામ નાશ થવાથી બીજાનું ચકુ નામ નાશ થયું નથી. કદી તેવા બધા ચકુના નામોવાળા દેહોનો નાશ થશે પણ ચકુ નામનો નાશ થવાનો નથી, કેમકે ચ—અને—કુ—એ બેઉ અક્ષર નાશ થવાના નથી, જો તે અક્ષરોને નાશવાન કેહેશો તો તે સંભવશે નહિ કેમકે, ક—ખ—ગ—ઘ વિગેરે જે અક્ષરો છે તે નાશ થાય તો તેનું નામ અક્ષર એટલે નાશ ન પામે તેને અક્ષર કેહેવાય છે તેથી તે અક્ષરનો નાશ નથી માટે નામનો નાશ કોઇ કાળે નથી. વળી નામનો નાશ કહીશ તો આત્મા એ પણ નામ છે તે આત્માનો નાશ કોઇ કાળે નથી. જો આત્માનો નાશ કહેશો તો વેદશાસ્ત્ર વીગેરે ઘણાં ગ્રન્થોમાં આત્માને અવિનાશી કહયો છે. તેથી આત્માનો નાશ સંભવશે નહિ. તેમ છતાં નાશ કહેશો તો વેદશાસ્ત્ર જુઠાં થઇ જશે, વળી અવીનાશી જેને કેહેશો તે અવીનાશી તે પણ નામ છે જુઓ તે નામનો નાશ સંભવે નહી

કેમકે અવીનાશી એટલે નાશ ન પામે તે અવીનાશી છે, માટે નામનો નાશ સંભવતો નથી, ને જે વસ્તુનું જે નામ છે તે નામ ઉપર બીજું નામ આરોપણ કર્યું તે નામ તે વસ્તુથી જુદું પડે છે.(છુટાપણું) થઈ જવાથી તે વસ્તુમાંથી તે નાશ પામે છે, તે સત્ય છે, પણ નામ માત્ર નાશ જે કોઈ સમજે છે તે કેવળ અજ્ઞાની છે.

હવે રૂપના નાશનું જે કેહે છે તે પણ ખોટુ છે. જો કે વેદમાં બ્રહ્મને જ્ઞાન રૂપ ચૈતન્યરૂપ આનંદરૂપ એમ રૂપ રૂપ શબ્દ કહયો છે, તો જોકે તે રૂપનો નાશ હોય તો પછી અવીનાશી વસ્તુ કાંઇજ રહી નહીં, કદી રેહેતી નથી એમ કેહેશો તો વેદમાં બ્રહ્મને સચીદાનંદ કેહે છે અને સત્ત કેહે છે તે સત કોને કેહે છે કે જેનો કોઇ કાળે નાશ નહિ તેને સત્ત કેહે છે. તે સત્તરૂપ જે બ્રહ્મ તે સત્તરૂપનો નાશ કોઈ કાળે હોય નહીં. માટે રૂપ માત્રનો જે નાશ કેહે છે તે પણ ખોટું. ને જે કોઇ રૂપનો નાશ કેહે છે તે માયાના રૂપમાંથી થયેલાં રૂપને નાશ કેહે છે. તેમ છતાં જે નામરૂપ માત્રનો નાશ કેહે છે તે કેવળ અવિચારે એક તરફી વચન સાંભળવાથી નાશ કેહે છે.

ભગવાનને થાળ ધરવા વિષે પ્રશ્ન ૩૦.

હે મહારાજ તમો તથા ઘણાએક ધર્માચાર્યો ભગવાનને ભોજન સારૂં સારી સામગ્રી કરવી ને ધરાવવી એમ ઉપદેશ કરો છો ઠાકોરજી તો ખાતાએ નથી, ને ઘરમાં જેટલા માણસ હોય તેટલાનો હીસાબ ગણીને સઉ હરીજનો સામગ્રી કરે છે. ઘરમાં પંદર પ્રતીમા હોય પણ તેની હીસાબારે સામગ્રી કાંઈ ગણતું નથી, ને પોતાને સારૂ કરે છે કેમકે ઠાકોરજી તો જમતા નથી ત્યારે એવી સામગ્રી કરવી ને ઠાકોરજીને ધરવી એ શાસ્ત્ર કાહાછો કે શી રીતે ?

ઉત્તર ૩૦.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ આ પ્રશ્નનો ઉતર અમો કરીશું તો તમને સ્વારથ ભાસશે, તેમ છતાં સંક્ષેપે કહીએ છીએ. જુઓ કે આગળના મ્હોટા પુરૂશો ભગવાનને ભોજન ધરવાનું કહી ગયા છે તે એવા હેતુથી કે ભગવત નીમીત સામગ્રી કરી ભગવત નામ જેમાં આરોપણ થયું હોય ત્યાં તે સામગ્રી દરસાવરાવીને ભગવાનનું રૂપ જે બ્રાહ્મણો તેમને અરપણ કરવું. એટલે તે બ્રાહ્મણો આરોગે, તેથી ભગવાન આરોગ્યા એમ જરૂર જાણવું. અને તે દેવાર્પણ નૈવેદ બ્રાહ્મણનેજ અર્પણ કરવાનું મનુસ્મૃતિના ત્રીજા અધ્યાયના એકસોને અડાવીસમા શ્લોકમાં દેવ પીત્રુને આપવા લાયક વસ્તુ બ્રાહ્મણને અર્પણ કરવી અર્થાત દેવ પીત્રી લેવા કે ખાવા આવતા નથી, માટે દેવરૂપ જે બ્રાહ્મણ તેને દેવું. એટલે ભગવાન જમ્યા એમ થાય છે. અને જે જે પદાર્થ દેવાર્પણ કે કૃષ્ણાર્પણ થયેલાં પદાર્થોના બ્રાહ્મણ વિના બીજી વરણને ભોકતા થવાનો અધીકાર નથી. અને દેવાર્પણ ભોજન જે કર્યું હોય તે ભોજનથી બ્રાહ્મણ ત્રપ્ત થાય તોજ પ્રભુ ત્રપ્ત થાય છે. ને બ્રાહ્મણ ત્રપ્ત થયા વિના ભગવાન ત્રપ્ત થતા નથી તે વિશે દ્રષ્ટાન્તઃ એકવાર પાર્વતી વિશ્ણુ નારાયનને ભૌવન પધાર્યાં તે સમે

વિશ્નુએ પાર્વતીનું જ્ઞાન જોવા સારૂ હસીને કહ્યું કે હે પાર્વતી એક દીવશ અમોને જમવાને તેડો; ત્યારે પાર્વતીએ કહ્યું કે ભલે માહારાજ, કાલે આપણે ત્યાં પધારજો. ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે ઘણુ રાંધશો તો હું ત્રપ્ત થઇશ. પાર્વતીએ કહ્યું ભલે, જો વધશે તો તમારે છેડે બંધાવીશું. એમ કહી પાર્વતી ગયાં. અને તે વાત માહાદેવને કહી તેથી માહાદેવે કહ્યું કે ભલે. પછી બીજે દીવશે પાર્વતીએ સવાસો માણુસ જમે એટલી સામગ્રી કરી, પછી પ્રભુ જમવાને પધાર્યા; ત્યાં પાર્વતીએ પ્રેમ પુર્વક પીરસ્યું. તે પછી આગના લેઇ પ્રભુ જમવા લાગ્યા ને જેમ જેમ જમે જાય છે તેમ તેમ પાર્વતી પીરશે જાય છે એમ કરતાં કરતાં સો માણસની સામગ્રી પ્રભુ આરોગી ગયા ત્યારે પાર્વતીએ જાણ્યું જે રસોઇ ખુટશે ને માહારી હલકાઈ થશે. એમ ગભરાઈ એકાન્ત માહાદેવની પાસે જઈ માહાદેવને કહ્યું કે હે માહારાજ સો માણસની રસોઇ તો પ્રભુ આરોગી ગયા હવે પચીસ માણસની સામગ્રી રહિ છે તે પણ જમીજશે પછી શું પીરશીશું. આ તો આબરૂ જવા જેવું થયું. તવ માહાદેવે કહ્યું કે જાઓ કોઈ એક બ્રાહ્મણને લાવી જમાડી દો. એટલે પાર્વતીએ એક બ્રાહ્મણને લાવી ભોજન કરવા બેસાડયો ને જ્યાં તે બ્રાહ્મણ ત્રપ્ત થયો કે પ્રભુને હોડકાર આવ્યા ને પ્રભુ હાથ ધોઇને ઉઠયા, એટલે પાર્વતી કહે કે અરે માહારાજ હજીતો જમો. ત્યારે ભગવાને કહ્યું હે પાર્વતી. મ્હારૂં રૂપ જે બ્રાહ્મણ તે ત્રપ્ત થયો એટલે હું ત્રપ્ત થયો. એ બ્રાહ્મણને જમવાની સત્તા રહી નહી એટલે મ્હારી સત્તા જમુ એવી નથી. અર્થાત બ્રાહ્મણ ત્રપ્ત થવાથીજ હું ત્રપ્ત થાઉછું. તે વિના હું ત્રપ્ત થતો નથી. અને મને ધરેલી સામગ્રી બ્રાહ્મણને જમતાં વધે તેની પ્રસાદી લે તે પ્રસાદ છે. બાકી દેવાર્પણ કે કૃષ્ણાર્પણકરેલું પ્રસાદ કહી પોતે ત્રપ્ત થાય છે, તેને દેવરણીયુને અજ્ઞાની જાણવું અને જે પ્રાણી દેવને થાળ ધરાવે તેણે તે પદાર્થ બ્રાહ્મણને આપવો એમ પ્રભુએ પાર્વતીને ઉપદેશ કર્યો. તેવીજ રીતે મનુએ મનુસ્મૃતિના ત્રીજા અધ્યાયના ૧૨૮ મા શ્લોકમાં પણ કહ્યું છે.

માટે દેવના નીમીત જે સામગ્રી કરી હોય તે બ્રાહ્મણને અરપણ કરવાથી દેવતા વિશ્નુ વિગેરે ત્રપ્ત થાય છે. એ વાત યથાર્થ છે. બાકી જે પ્રાણી દેવ નીમીત સામગ્રી કરી પોતાને કામે લગાડે છે તે સામગ્રી કોઇ કાળે પ્રભુને અરપણ થતી નથી, માટે થાળ ધરાવનારે ઠાકોરને ધરાવી બ્રાહ્મણને અર્પણ કરવું તેણે કરીને વિશ્નુ દેવતા ત્રપ્ત થાય છે. અને જે પોતાને કામે લગાડે છે તે દેવતાનો રણીયો થાય છે. અને આજે થાળ ધરાવીને તે બ્રાહ્મણને જમાડવો આ રીતે જે કરે તેનુ નામ થાળ ધરી સમજવું. એ રીતે અમો તથા ઘણા સમજેલા પુરૂશોનો કેહેવાનો હેતુ છે.

સંવત ૧૯૪૫ ના પોસ સુદી ૬ ને દીવશે મારવાડી સોની રાજારામ વસ્તી રામ સ્વસ્થાન મારવાડમાં પાલી. હાલ અમદાવાદના નીવાશીએ બ્રાહ્મણ વલ્લભરામને પ્રશ્ન પુછયું.

બ્રાહ્મણ વિશે પ્રશ્ન ૩૧.

દોહરો.

બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણ સૌ કહે, ગુરૂ બ્રાહ્મણ તેહ;
શાથી બ્રાહ્મણ જાણવો, તે ટાળો સંદેહ.

હે માહારાજ તમો બ્રાહ્મણનો મહીમા જયાં ને ત્યાં વધારો છો ને ઘણી ઉપમા આપો છો અને ત્યાગીનોમહીમા ઘટાડો છો, માટે માહારૂં પ્રશ્ન એટલું છે કે બ્રાહ્મણ કોને માનવા ને બ્રાહ્મણ શાથી જાણવા.

વ્યાસજી—

श्लोक.

जन्मनाजायतेशुद्र संस्काराद्दीजमुच्यते
वेदाभ्यासेभवेत्विप्र ब्रह्मजानातीब्राह्मणः ॥

મતલબ સહીત, અર્થ. જુઓ ભાઇ આ શ્લોકના પેહેલા ચરણમાં એમ કહ્યું છે કે, આજના યુગમાં બ્રહ્મયોનીથી જે જીવ ઉત્પન્ન થયો તે જીવને ઉપવિત સંસ્કાર ન થયો હોય તથા તેણે વેદાભ્યાસ ન કર્યો હોય તો પણ તે બ્રહ્મયોનીના મહીમાયે કરીને જનમ્યો તે વારથી સુદ્ર છે, અને તે સુદ્ર ગણાય છે. અને બીજા ચરણમાં એમ કહ્યું કે ઉપવિત તથા ઉપવિતની સાથે દ્રીજના ૭ કર્મનો અધીકાર થાય છે ત્યારથી તે દ્રીજ ગણાય છે. અને ત્રીજા ચરણમાં એમ કહ્યું કે વેદાભ્યાસ કરે તો તે વિપ્ર ગણાય છે. ને ચોથા ચરણમાં એમ કહ્યું કે બ્રહ્મને (પરમાત્માને) યથાર્થ જાણે તે બ્રાહ્મણ ગણાય છે. માટે જુઓ ભાઇ જે બ્રહ્મયોનીથી થયેલાને બ્રહ્મનું જ્ઞાન થાય તેને બ્રાહ્મણ માનવા તથા જાણવા.

રાજારામ—હે માહારાજ અમારા ગુરૂજીનું એમ કેહેવું છે કે સ્નાન સંધ્યા જપ હોમ એવાં એવાં ૭ કર્મ કરે તેને બ્રાહ્મણ જાણવો.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ તમારે જે ૭ કર્મ કહેવાની ઈચ્છા છે તે ૭ કર્મનો શ્લોક તમને કહી બતાવું છું.

श्लोक.

स्नानं संध्या जपं होमं स्वाधायं पीतृ तर्पणं ।
सर्वेषांचैव द्विजाणां षट्कर्माणि दीनेदीने ॥

જુઓ ભાઈ આ શ્લોકમાં સ્નાન ૧) સંધ્યા ૨) ગાયત્રી જપ ૩) હોમ ૪) સ્વાધાયં ૫. અને પીતૃ તર્પણ ૬) આ ૬ કર્મ દ્રીજનાં છે, બ્રાહ્મણના નથી. અને બ્રાહ્મણનાં ૭ કર્મ મનુસ્મૃતિમા પેહેલા અધ્યાયના ૮૮ મા શ્લોકમાં છે તે જો.

श्लोक.

अध्यापनमध्ययनं यजनंयाजनंतथा ।
दानंप्रतिग्रहंश्चैव ब्राह्मणानामकल्पयत् ॥

વળી દસમા અધ્યાયનો પંચોતેરમો શ્લોક, તેમાં પણ આ શ્લોકમાં કહ્યા પ્રમાણે કહ્યું છે કે

श्लोक.

अध्यापनमध्ययनं यजनंयाजनंतथा ।
दानंप्रतिग्रहश्चैव षट्कर्माणीग्रजन्मनः ॥

આ બંનેનો અર્થ વેદ ભણવો ૧) વેદ ભણાવવો ૨) યજ્ઞ કરવો ૩) તથા યજ્ઞ કરાવવો ૪) દાન આપવું ૫) દાન લેવું ૬) આ છ કર્મ બ્રાહ્મણનાં છે. અને સ્નાન સંધ્યા આદિ જે છ કર્મ કહ્યાં તે દ્વીજનાં છે. અને બ્રાહ્મણને દ્વીજનાં છ કર્મ કરવાની જરૂર નથી તેમ છતાં કરે તો તેને હરકત નથી, પણ જે બ્રહ્મને યથાર્થ જાણે છે તેવો જે બ્રાહ્મણ તેને દ્વીજનાં છ કર્મ બંધન કરતા નથી. માટે બ્રહ્મને જાણનાર જે બ્રાહ્મણ તે કર્મ કરનારના કરતાં શ્રેષ્ઠ છે. તે વિષે મનુસ્મૃતીમાં પેહેલા અધ્યાયના સત્તાણુમા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે,

श्लोक.

ब्राह्मणेषु च विद्वांसो विद्वत्सुकृतबुद्धयः ।
कृतबुद्धिषु कर्त्तारः कर्तृषु ब्रह्मवेदिनः ॥

અર્થ. બ્રાહ્મણોમાં શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન (વેદશાસ્ત્ર જાણનાર) અને વિદ્વાનોથી શાસ્ત્રોમાં કહેલાં કર્મ જાણનાર અને કર્મ જાણનાર કરતાં કર્મ કરનાર શ્રેષ્ઠ છે, અને કર્મ કરનારના કરતાં બ્રહ્મજ્ઞાની (બ્રહ્મને યથાર્થ જાણનાર) શ્રેષ્ઠ છે.

અર્થાત જુઓ કે મનુએ વિદ્વાન. તથા કર્મ જાણનાર, અને કર્મ કરનાર, અને જ્ઞાની, આ રીતે જુદા જુદા પાડીને કહ્યા. જે કર્મ કરનાર કર્મ કરે છે તેથી તેને કર્મ કરનાર કહ્યા. અને બ્રહ્મજ્ઞાની એટલે બ્રહ્મને જાણવાવાળો કર્મ કરનારથી જુદા છે માટે તેને જુદો કહ્યા. તેથીજ ઉઘાડુ જણાઇ આવે છે કે જ્ઞાની જ્ઞાનવાન છે, પણ તે કર્મ કરનારો નથી. એટલે તે જ્ઞાની કર્મ કરતો નથી. તેમ છતાં જ્ઞાનવાન છે. તે શ્રેષ્ઠછે, એમ કહ્યું માટે જો કર્મકરનારો જ્ઞાની હોત તો તેને જ્ઞાની કહેત, પણ તે કર્મ કરનારો જ્ઞાની નથી. ફકત કર્મ કરી જાણનારો છે. માટે કર્મ કરનાર કહ્યો. અને જ્ઞાની જ્ઞાનવાન છે માટે તેને જ્ઞાની કહ્યો. તે જ્ઞાની કાંઇ કર્મ કરવાવાળો નથી; જો તે કર્મ કરવાવાળો હોત તો. કર્મ કરનારાનાથી જ્ઞાનીને જુદા પાડીને શ્રેષ્ઠ કહેત નહીં. માટે જ્ઞાનીને કર્મ બંધન કરતા નથી. અને જ્ઞાની દ્વીજનાં કર્મ કરવાને બંધાયેલો નથી. અને તે દ્વીજના કર્મ કરવા બંધયેલો હોત તો તે દ્વીજજ કેહેવાત. ને બ્રહ્મને જાણનાર બ્રાહ્મણ (એટલે જ્ઞાની) તે જ્ઞાનીને કર્મ કરનારથી જુદા પાડીને કેહેત નહીં. અને જે છ કર્મ દ્વીજનાં બતાવ્યાં કે સ્નાન સંધ્યા ગાયત્રી જપ વીગેરે જે છ બતાવ્યાં તે છએનું નામ કર્મ છે તે કર્મ જ્ઞાનવાનને બંધન કરતાં નથી. તે વિશે વિચાર સાગર ગ્રંથના કરતાં નીશ્ચળદાસે પણ કર્મનું ખંડન કરેલું છે. માટે જેને બ્રહ્મનું જ્ઞાન છે તે બ્રાહ્મણ છે તેને તમો જે સ્નાન સંધ્યા ગાયત્રી જપ વીગેરે કર્મ કરવાને બંધાએલા છે એમ કેહોછો તે તમો હજી બ્રાહ્મણમાં કે દ્વીજમાંજ સમજ્યા નથી. ફકત દેશની રૂઢી પ્રમાણે બ્રાહ્મણીથી ઉત્પન થયેલાને બ્રાહ્મણ કોહો છો. પણ બ્રાહ્મણમાં તો ચાર પ્રકાર છે. એક તો જનમ્યા ત્યારથી બ્રાહ્મણ કેહેવાય છે.

બીજું જનોઇ દીધી તો પણ બ્રાહ્મણ કેહેવાય છે. ત્રીજુ વેદાભ્યાસથી પણ બ્રાહ્મણ દેશની રૂઢી પ્રમાણે કેહેવાય છે. ચોથું બ્રહ્મનું જ્ઞાન થાય છે તો પણ બ્રાહ્મણ કેહેવાય છે. એ તો દેશની રૂઢી પ્રમાણે કેહેવાય છે. જેમકે કોઈ બે બ્રાહ્મણ કોઇ બીજી વરણને ત્યાં જમવા જતા હોય તે વેળા કોઇ એમ પુછે કે તમારે કોનામાં જમવા જવું છે ? ત્યારે તે બ્રાહ્મણ એમજ કેહેશે કે શુદ્રમાં જમવા જવું છે. જુઓ હવે તે વાણીઆને ઘેર જમવા જતો હોય તો પણ શુદ્રમાં જવું છે એમ દેશની રૂઢી પ્રમાણે કેહે છે. પણ તે વાણીયો શુદ્ર જાતી નથી, વૈશ જાતી છે તેમ છતાં હાલની રૂઢી પ્રમાણે ક્ષત્રી, વૈશ, તે સઘળાને સરવે શુદ્ર કેહે છે. પણ કોઇ વગ પાડીને ક્ષત્રી કે વૈશ એમ કેહેતું નથી. તેમજ બ્રાહ્મણમાં પણ દ્રીજ હો કે વિપ્ર હો પણ બધાને દેશ રૂઢી પ્રમાણે બ્રાહ્મણ કેહેવાય છે. તેથી તમો એમ સમજો છો કે દ્રીજ એટલે બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણ એટલે દ્રીજ એમ સમજીને દ્રીજનાં છ કર્મ તે સર્વને કરવાનાં સમજો છો. પણ જુઓ કે જે દ્રીજનાં છ કર્મનો જે શ્લોક છે તેમાં સાફ દ્રીજ શબ્દજ લખ્યો છે. ને બ્રાહ્મણનાં જે છ કર્મ, મનુના બે શ્લોકમાં જુઓ, કે સાફ બ્રાહ્મણ શબ્દ લખ્યો છે. તેમ છતાં આંખો મીચીને શા સારૂ ઝુડ ઝુડ કરો છો?

રાજારામ—હે માહારાજ તમો સંધ્યા વીગેરે જે છ કર્મ દ્રીજનાં કોહો છો પણ મનુસ્મૃતિમાં બીજા અધ્યાયના એકસોને ત્રીજા શ્લોકની ટીકા જુઓ ! એમાં એમ સાફ લખ્યું છે કે જે માણસ ઉભો રહીને પ્રાત: કાળની સંધ્યા કરતો નથી તથા બેશીને સાયંકાળની સંધ્યા તથા ગાયત્રી જપ કરતો નથી તેને શુદ્રના જેવો ગણીને બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય અને વૈશના કર્મથી દુર કરી મુકવો અને પશુના સરખો જાણી તેનો સત્કાર ન કરવો. આ રીતે બ્રાહ્મણ એવો શબ્દ ઉઘાડો સાફ લખીને કહ્યું છે, ને કર્મ ન કરતો હોય માટે એને કર્મથી દુર કરવાનું કહ્યું છે. ત્યારે જુઓ કે બ્રાહ્મણને કર્મ કરવુંજ પડે ને દ્રીજ તો પણ બ્રાહ્મણ છે ને બ્રાહ્મણ તો પણ દ્રીજ છે ને તે સર્વને કર્મ સોંપેલાં છે. જો દ્રીજનેજ કર્મ હોત ને બ્રાહ્મણને દ્રીજ જુદા હોત તો તે મનુએ આ ટીકામાં દ્રીજ એવો શબ્દ કેમ નહી લખ્યો, ને સાફ બ્રાહ્મણ શબ્દ કેમ લખ્યો?

વ્યાસજી—વારૂ ભાઇ આ મનુસ્મૃતિ તમો કોના સમક્ષ જોઇને સમજ્યા છો ?

રાજારામ—અમારા ગુરૂ પાસે જોઇને સમજ્યા છીએ.

વ્યાસજી—ધન્ય છે તમને ને તમારા ગુરૂને, કે તે ગુરૂએ તમને એકલી ટીકાજ બતાવી ને શ્લોક બતાવ્યો નહીં.

રાજારામ—શ્લોક પણ બતાવ્યો છે.

વ્યાસજી—ભલે ત્યારે મનુ સ્મૃતિલાવો ?

રાજારામ—મનુસ્મૃતિ લો.

વ્યાસજી—જુઓ આ બીજા અધ્યાયનો એકસોને ત્રીજો શ્લોક ખરો ? જુઓ આ શ્લોકમાં બ્રાહ્મણ શબ્દ છે કે દ્રીજ શબ્દ છે?

રાજારામ—દ્રીજ શબ્દ છે, પણ ટીકામાં બ્રાહ્મણ શબ્દ કેમ લખ્યો છે ?

વ્યાસજી—એતો ટીકા કરનારનો દ્રષ્ટી દોશ રહી ગયો હોય અથવા ટીકા કરનારની પાસેના લખનારનો કે છાપખાનામાં કંપોઝ કરનારનો દોશ હોય. પણ મનુએ તો સાફ દ્રીજ શબ્દ લખેલો છે. વળી આગળના ગ્રન્થ કરતાં પુરૂશોએ

તે ઘણુ સમજી સમજીને ગ્રન્થો કર્યાં છે પણ હાલના લાલચીખોરા વિદ્વાનો તથા લખનારા લોકો ફેરફાર કરે તેમાં ગ્રન્થકરતાનો દોશ નથી. વળી જેમ આ શ્લોકમાં દ્વીજ શબ્દ છે ને ટીકામાં બ્રાહ્મણ શબ્દ લખી નાંખ્યો છે તેમજ ઘણા શ્લોકોમાં પણ હાલના વિદ્વાનો શબ્દ ફેરફાર કરી નાંખે છે પણ તે ફેરફાર શબ્દો ઉપર વિચાર નહી રાખતાં ગ્રન્થકરર્તાના કેહેવાના હેતુ ઉપર વિચાર કરી લેવો ને તેનો હેતુ સમજાય તો ખરી મતલબ જણાઈ આવે. માટે જુઓ છ કર્મ જે સ્નાન સંધ્યા આદિ છે તે દ્વીજનાં છે. અને તે ઉપવીત સંસ્કાર થાય છે, તેની સાથે તે કર્મ સોંપાય છે. તે વિશે મનુસ્મૃતિમાં બીજા અધ્યાયના ૬૯ મા શ્લોકમાં જુઓ કે—

॥ श्लोक. ॥

उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेच्छौचमादितः ।
आचारमग्निकार्यं च सध्योपासन मेवच ॥

અર્થ ગુરૂએ શીષ્યને જનોઈ દેઇને પ્રથમ તો તેને સૌચ એટલે માટી લેઇ પવિત્રતા શીખવવી. પછી સ્નાન, આચમન આદી આચાર, સવાર સાંજ અગ્ની સેવા; તથા ત્રીકાળ સંધ્યોપાસના કરવાની રીત શીખવવી.

હે રાજારામ! જુઓ આ શ્લોકથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ઉપવિત સંસ્કારને અંગે સ્નાન સંધ્યા આદે છએ કર્મ છે. અને તે સંસ્કાર જેને થાય તે દ્વીજ ગણાય છે. જુઓ કે આગળના શ્લોકમાં संस्काराद्वीजमुच्यते એમ સ્પષ્ટ લખેલું છે, માટે છ કર્મ ઉપવીત સંસ્કારની સાથે સોંપાય છે તે સંસ્કાર છે. માટે એ છ કર્મ દ્વિજ ન કરે તો શુદ્ર બરાબર છે. પણ જે આ દ્વીજનાં છ કર્મ બ્રાહ્મણ ન કરે તો તેથી બ્રાહ્મણને બાધ નથી. કારણ કે સાક્ષાત બ્રહ્મને યથાર્થ જાણે તે બ્રાહ્મણ છે. ત્યારે તે બ્રહ્મને જાણનાર બ્રહ્મની સાથે એકાગ્ર ચિત્તથી એકતા કરીને તે બ્રહ્મ સ્વરૂપમાં રમણ કર્યા કરે છે, માટે તેને અંગે કર્મ લાગતાં નથી. તથાપિ મનુએ બ્રાહ્મણનાં છ કર્મ—દાન આપવું, દાન લેવું વિગેરે બતાવ્યાં છે તે કર્મ કરે પણ જે દ્વીજનાં છ કર્મ છે તે બ્રાહ્મણને બંધન કરતા નથી. તે વિશે મનુસ્મૃતિમાં છઠ્ઠા અધ્યાયનો ૭૪ મો શ્લોક જુઓ કે—

॥ श्लोक. ॥

सम्यग्दर्शन संपन्नः कर्मभिर्न निबध्यते ।
दर्शनेन विहिनस्तु संसारं प्रतिपद्यते ॥

અર્થ. જે પુરૂશ સાક્ષાત્કાર બ્રહ્મને ઓળખે છે તેને કર્મનું બંધન નથી. પણ જેને એ ઉંચુ બ્રહ્મ જ્ઞાન નથી. તે આ જગતમાં પાછો ભટકયા કરે છે.

જુઓ આ શ્લોકથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે બ્રાહ્મણને એટલે બ્રહ્મને યથાર્થ જાણનારને કર્મનું બંધન નથી. અને બ્રહ્મને જાણે તે બ્રાહ્મણ છે તે વિશે આ પ્રકરણના પેહેલા શ્લોકના ચોથા ચરણમાં કહ્યું છે કે ब्रह्मजानातीब्राह्मणः ॥ એટલે બ્રહ્મને જે જાણે છે તે બ્રાહ્મણ છે. ત્યારે જુઓ કે બ્રહ્મને જાણનારને કર્મનું બંધન નથી, ને બ્રહ્મને જાણે તે બ્રાહ્મણ છે તેથી તે બ્રાહ્મણને કર્મનું બંધન નથી એમ સિદ્ધ થયું. માટે જે બ્રહ્મયોનીથી ઉત્પન થયેલા જે પુરૂશ બ્રહ્મને

જાણે છે તેને બ્રાહ્મણ માનવા ને બ્રાહ્મણ જાણવા. એજ તમારા પ્રષ્ણનો ઉત્તર છે.

હવે તમો વારે વારે બ્રાહ્મણોનાં છીદ્ર સોધોછો તે તમારાં શુભ સુક્રીતોને હાની કરતા છે. વળી બ્રાહ્મણ તો સર્વથી શ્રેષ્ટ છેજ. પણ બ્રહ્મયોનીથી થયેલો દ્વીજ હોય ને કદાપી તે પાપી હોય પણ તે શ્રેષ્ટ છે. તે વિશે શ્લોક:

श्लोक.

पतितोपणद्वीज श्रेष्ट नशुद्रोब्रह्मचारेण ।
अदुगधागौरीसौपुज्य नपुज्यातघटभरखरी ॥

અર્થ. પાપી હોય તો પણ દ્વીજ શ્રેષ્ટ છે, અને બ્રહ્મચર્ય પાળે તો પણ શુદ્ર તે સમાન્ય નહીં. વળી દુધ વિનાનીગાય હોય તો પણ તે પુજવા યોગ્ય છે. અને ગધેડી ઘડો ભરીને દુધ દેતી હોય પણ તે પુજવા યોગ્ય નથી. માટે ગમે તેવો બ્રાહ્મયોનીથી ઉત્પન્ન થયેલો દ્વીજ હોય તે પુજવા યોગ્ય છે. પણ તેનું છેદન કરવા યોગ્ય નથી. માટે તમો આજથી બ્રાહ્મણનું છેદન કરવું મુકી દેશો તેમાં સારૂં છે.

વળી ક્ષત્રીય વૈશ તે પણ સંસ્કારથી દ્વીજ થાયછે. પણ જે બ્રહ્મયોનીએ ઉત્પન્ન થયેલો સંસ્કારથી દ્વીજ થયો હોય તે દ્વીજ પુજવા યોગ્ય છે.

રાજારામ—હે માહારાજ તમોએ એમ કહ્યું કે બ્રહ્મને જાણે તે બ્રાહ્મણ છે ત્યારે તો ક્ષત્રી વૈશ શુદ્ર તેમાંના કોઇ પ્રાણીને બ્રહ્મનું જ્ઞાન થાય તો તે પણ બ્રાહ્મણ ખરો કે નહી.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ બ્રહ્મયોનીથી ઉત્પન્ન થયેલાને બ્રહ્મજ્ઞાન થાય તે બ્રાહ્મણ ગણાય. અને બીજી વર્ણને બ્રહ્મજ્ઞાન થાય તો તેથી તે બ્રહ્મજ્ઞાની ગણાય. પણ બ્રાહ્મણની પંકતીમાં તે ન સમાય માટે તે બ્રાહ્મણ નહી બ્રહ્મયોનીનો હોય ને બ્રહ્મજ્ઞાન હોય તોજ તે બ્રાહ્મણના વર્ગમાં ગણાય માટે તેવા બ્રાહ્મણ સર્વ વરણ થકી શ્રેષ્ટ અને તે સર્વ વરણના તથા સર્વ આશ્રમ વળાના માતાપીતા છે.

પ્રષ્ણમાં પ્રષ્ણ. ૬૨.

રાજારામ—હે માહારાજ સર્વ વરણથી બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે તે શા ઉપરથી કોહો છો ?

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ મનુસ્મૃતિમાં દસમા અધ્યાયના ત્રીજા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—

श्लोक.

वैशेष्यात्प्रकृति श्रैष्ठयान्नियमस्य च धारणात् ।
संस्कारस्य विशेषाच्च वर्णानां ब्राह्मणः प्रभुः ॥

અર્થ—૧) ઉંચ વર્ણ હોવાથી, ૨) શ્રેષ્ઠ અવતારને લીધે, ૩) વેદમાંનું તત્વજ્ઞાન મેળવ્યાથી, ૪) ઉત્તમ ઉપવિત સંસ્કારને લીધે તમામ વર્ણમાં બ્રાહ્મણ વર્ણ શ્રેષ્ઠ છે. જુઓ આ મનુના વચન ઉપરથી તથા ઘણાં કાર્ય કારણોથી બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ કહીએ છીએ ને માનીએ છીએ.

રાજારામ—ભલે પણ તમોએ સર્વ વરણના માતાપીતા બ્રાહ્મણને કહ્યા તે સંભવતું નથી.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ वरणा नाम ब्राह्मणो गुरू: એટલે વરણ માત્રના બ્રાહ્મણ છે તે ગુરૂ છે, અને જે ગુરૂ છે તે માતાપીતા તુલ્ય છે માટે વરણ માત્રના બ્રાહ્મણ માતાપીતા છે.

રાજારામ—ભલે પણ તમો એમ કહી ગયા કે આશ્રમવાળા માત્રના પણ માતાપીતા બ્રાહ્મણ છે, તે તમો અઘટીત ઉચ્ચાર કર્યો છે. કેમકે આશ્રમોમાં તો સંન્યાશી પણ આવ્યા, તેથી તે સંન્યાશીયોના પણ માતાપીતા બ્રાહ્મણ ખરાં ?

વ્યાસજી—હા ભાઇ, જુઓ કે સંન્યાશી તે પણ બ્રાહ્મણનો પુત્ર છે કેમકે તે બ્રાહ્મણથી થયેલો છે. માટે તેમના પણ માતાપીતા બ્રાહ્મણ છે. વળી બ્રાહ્મણ વીના બીજી વરણના પુત્રથી સંન્યાસ લેવાય નહી. ને બ્રાહ્મણના પુત્રથીજ સંન્યાસ લેવાય છે. માટે સંન્યાશી બ્રાહ્મણના પુત્ર છે. અને સંન્યાશીના માતાપીતા બ્રાહ્મણજ હોય છે. અને જે ચારે આશ્રમવાળા તે ગ્રહસ્થીથી ઉત્પન્ન થયેલા છે માટે ચારે આશ્રમના માતાપીતા ગ્રહસ્થી બ્રાહ્મણ છે. તે વાત તમારા માનવામાં આવતી ન હોયતો મનુસ્મૃતિના છઠ્ઠા અધ્યાયનો સીત્યાશીમો શ્લોક જુઓ કે

श्लोक.

ब्रह्मचारी गृहस्थ श्च वानप्रस्थो यतिस्तथा ।
एते गृहस्थप्रभवाश्च त्वारः प्रथगाश्रमाः ॥

અર્થ—બ્રહ્મચારી, ગ્રહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાશીએ પ્રથક ચારે આશ્રમ જે કહ્યા તે સર્વની ગ્રહસ્થમાંથી ઉત્પત્તી છે. જુઓ ભાઈ આ પ્રમાણથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ચારે આશ્રમના માતાપીતા ગ્રહસ્થ છે. અને તે ચારે આશ્રમ વાળા ગ્રહસ્થનાંજ બાળબચ્ચાં છે એમ સિધ થયું વળી આ રીતથી માનવામાં ન આવતું હોય તો વિવેકથી વિચારી જુઓ કે ગ્રહસ્થાશ્રમી વિના એઓની ઉત્પત્તી કયાંથી થઈ. કદીજ ગ્રહસ્થાશ્રમી વિના હોય નહી. માટે ગ્રહસ્થાશ્રમીને સકળાશ્રમથી શ્રેષ્ઠ સમજો.

રાજારામ—ગ્રહસ્થાશ્રમ સર્વથી શ્રેષ્ટ છે. એવું શામાં કહ્યું છે.

વ્યાસજી—મનુ સ્મૃતિના ત્રીજા અધ્યાય ના ૭૮ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—

श्लोक.

यस्मात्त्रयोऽप्याश्रमिणो ज्ञानेनान्नेनचान्वहम् ।
गृहस्थेनैव धार्यन्त तस्माज्ज्येष्ठाश्रमो ग्रही ॥

અર્થ—ત્રણે આશ્રમને જ્ઞાનથી તથા અન્નથી દીનદીન ગ્રહસ્થાશ્રમ વાળો પાળે છે, માટે ગ્રહસ્થાશ્રમ વાળો સહુથી શ્રેષ્ટ છે.

જુઓ ભાઈ આ મનુના વચનથી ગ્રહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ઠ છે એ સિધ થાય છે. માટે ગ્રહસ્થાશ્રમ સહુથી શ્રેષ્ટ જાણો. વળી ત્રણે આશ્રમવાળા ગ્રહસ્થાશ્રમીનેજ આશરે રહેલા છે. તે વિશે પણ મનુએ મનુસ્મૃતિના ત્રીજા અધ્યાયના ૭૭ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે,

श्लोक.

यथा वायु समाश्रित्य वर्त्तन्ते सर्वजन्तवः ॥
तथा गृहस्थमा श्रीत्य वर्तन्ते सर्व आश्रमाः ॥

અર્થ—જે પ્રકારે વાયુના આશ્રયથી સર્વ જીવ રહે છે તે પ્રકારે ગ્રહસ્થાશ્રમના આશ્રયથી બીજા સર્વ આશ્રમ રહેલા છે. માટે ગ્રહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ટમાં શ્રેષ્ટ છે. વળી મનુસ્મૃતિના છઠ્ઠા અધ્યાયના ૮૯ મા શ્લોકમાં એમ લખ્યું છે કે—

श्लोक.

सर्वेषामपि चैतेषां वेदस्मृतिविधानतः ।
गृहस्थ उच्यते श्रेष्टः स श्रीनेतान्बिभर्ति हि ॥

અર્થ—ચારે આશ્રમમાં ગ્રહસ્થાશ્રમને વેદમાં તથા સ્મૃતિમાં પણ મોહોટો માનેલો છે; કારણ કે બાકીના ત્રણે આશ્રમનું સંરક્ષણ તે કરે છે. માટે શ્રેષ્ટ છે.

વળી ઘણે ઠેકાણે બીજા આશ્રમોને મ્હોટા કહ્યા હશે તો ભલે પણ જ્ઞાનવાનને ગ્રહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ઠ છે. માટે ગ્રહસ્થાશ્રમ વાળો અને બ્રહ્મયોનીથી ઉત્પન્ન થયેલો એવો જે બ્રાહ્મણ તે સર્વ કરતાં શ્રેષ્ટમાં શ્રેષ્ઠ છે. એજ સત્ય છે.

અને તમો જે વારેવારે બ્રાહ્મણોનુ ખોદણ કાઢો છો ને લોકોને બતાવો છો કે બ્રાહ્મણો તે શું ને શાના. એ તમારો વાંક નથી. એતો તમારો કોઈક વેશધારી ગુરૂ હશે તેણે તમને બ્રાહ્મણોમાં ખામીયો બતાવી હશે. અને તે બતાવેજ કેમકે તમો બ્રાહ્મણોને માનો ત્યારે તે ત્યાગીનો મીથ્યા વેશ ધારણ કરનારનું પુરૂં શી રીતે થાય. વળી જે બ્રાહ્મણનો પુત્ર હોય તેતો કોઈ કાળે બ્રાહ્મણનું અપમાન બીજી વરણની આગળ કરે નહી. પણ કોઇ બીજી વરણનું કુરજન હોય તેજ બ્રહ્મયોનીથી થયેલા બ્રાહ્મણનું અપમાન બીજી વર્ણની આગળ કરે. વળી તે કરતાં જુઓ કે તે ત્યાગીયો, ખરા ત્યાગી હોય તો એમને નગ્રમાંજ રેહેવું જોઈએ નહી ફક્ત ભીક્ષાનેજ સારૂ નગ્રમાં આવવું અને ઘર વીના રેહેવું એમ મનુસ્મૃતિના છઠ્ઠા અધ્યાયના ૪૩ મા શ્લોકમાં કહેલું છે. વળી પોતાને એકલા રેહેવું કોઇને પોતાની પાસે રાખવું નહી તે પણ એજ અધ્યાયના ૪૨ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે. તેને બદલે હાલના વેશધારી ત્યાગીયો જે છે તે બીજાની સોબત તો શું પણ સ્રીયોને ચેલીયો મુંડીને ચરણ અને જંગાઓ ચંપાવે છે. જુઓ કે ગ્રહસ્થાશ્રમીનેજ પરદારાથી વીના કારણે વિશેષ વ્યવહાર રાખવાનું ના કહ્યું છે તો ત્યાગીને તો છાંયો પણ લેવો જોઇએ નહી. કદી કહેશો કે એ વિદ્વાન પુરૂશોને સ્રી શું કરે છે. પણ જુઓ તે વિષે મનુએ મનુસ્મૃતિના બીજા અધ્યાયના ૨૧૪ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—

श्लोक.

अविद्वासमलं लोके विद्वांसमपी वा पुनः ।
प्रमदाह्युत्पथं नेतुं काम क्रोधवशानुगमः ॥

અર્થ—જે પ્રાણી એમ જાણે કે હું વિદ્વાન છું જીતેંદ્રીય છું તેથી સ્રીયોની પાસે રેહેવાથી તથા આવવા દેવાથી મને બાધ નથી. એમ જે સમજે છે તે નહી

સમજવું. કારણ કામ ક્રોધને વશ થયેલા મુર્ખાનેજ સ્ત્રી આડે મારગે લેઇ જાય છે એમ નથી, વિદ્વાનને પણ લેઈ જાય છે. વળી તેજ અધ્યાયના ૨૧૫ મા શ્લોકમાં પણ એમ કહ્યું છે કે

श्लोक.

मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत् ।
बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति ॥

અર્થ—કોઇ પણ પુરૂષે મા, બેન, અથવા દીકરીની સાથે પણ એકાન્તમાં બેસવું નહી. કારણ કે ઇંદ્રીયગણ બળવાન છે અને તે શાસ્ત્ર પ્રમાણે આત્માને નિયમમાં રાખનારા પંડિતનું પણ મન હરે છે. આ રીતે મનુ જે મોહોટા પુરૂષ કહી ગયા છે તે નહી માનતાં મીથ્યા વેશધારીઓ સ્ત્રીયો વિના એક ઘડી રેહેતા નથી, અને તેથી વ્યભીચાર પણ ચાલે છે. વળી ત્યાગીને માટે મનુસ્મૃતિના છઠ્ઠા અધ્યાયના ૪૭ મા શ્લોકમાં એમ કહ્યું છે કે કોઇની સાથે વાદ ન કરવો અને કોઈનું અપમાન ન કરવું. તે પણ જુઓ કે પોતાનો મત ખરો ને બીજાનો મત ખોટો પાડવા વાદ પણ કરે છે ને બીજાના ધર્મનું અપમાન પણ કરે છે. ત્યારે જુઓ એઓને મીથ્યા વેશધારી જાણવા જોઇએ. વળી તેને તે અધ્યાયના ૪૮ મા શ્લોકમાં એમ કહ્યું છે કે ત્યાગીએ કોઇના સામો ક્રોધ ન કરવો, કોઈની નીંદા ન કરવી. તે પણ વેશધારીઓ કરે છે. વળી, એના એજ અધ્યાયના ૫૦ મા શ્લોકમાં એમ કહ્યું છે કે સંન્યાસીએ એટલે વ્યવહાર ત્યાગીએ કોઈની હાથેળી નહી જોવી. જયોતીશ જોઇને તથા શાસ્ત્રાર્થના વાદ ચલાવીને પોતાનો ઉદર નીરવાહ નહી કરવો. તે પણ વેશધારી કરે છે. વળી એના એજ અધ્યાયના ૫૫ મા શ્લોકમાં એમ કહ્યું છે કે સંન્યાસીએ એટલે વ્યવહાર ત્યાગીએ ભીક્ષા કરવી તેમાં ધરાઈને નહી જમવું. અને તે ધરાઇને જમવાથી તેમને વિશય ઉત્પન્ન થાય છે. જુઓ આ રીતે કહ્યા છતાં ઘણાં ઘીના મોહાણનું ને ઘણું ખાંડ દુધનું ભોજન કરે છે તેથી જરૂર મનુના કેહેવા પ્રમાણે તેઓને વિશય ઉત્પન્ન થાય છે ને ચેલીયોને શેવામાં રાખે છે, વળી તેજ અધ્યાયના ૫૬ મા શ્લોકમાં એમ કહ્યું છે કે જયારે ગ્રહસ્થના ઘરમાંથી રસોડાનો ધુમાડો જતો રહ્યો હોય, તથા રસોડાના ચુલાના અંગારા હોલવાઈ ગયા હોય, તથા સહુ જમી રહ્યાં હોય, અને અજીઠા વાસણ ધોવા સારૂ બાહાર મુકયાં હોય તે પછી ત્યાં સંન્યાસીએ ભીક્ષા માગીને હોય તે જમવું. જુઓ તેના બદલે હાલ વેશધારીઓ અમે પેહેલા જમેગા બંમનને ખાયા હોયતો અમ નહી ખાયગા. આ રીતે કરે છે ને અટલો બધો બ્રાહ્મણ ઉપર દ્વેશ રાખે છે. અને દ્વેશ રાખવાથીજ તેઓ બ્રાહ્મણની નીંદા કરે છે. વળી તે લોકો કોઈ માયા ત્યાગી કે ઇંદ્રીયોના ત્યાગી નથી, તે વિષે અમારા રચેલા ભાવાર્થ પ્રકાશ ગ્રંથમાં વીવેચન કરેલું છે. તેમ છતાં આગળ ઘણા ઘણા રૂશી થઈ ગયા તેઓમાંથી કીયા રૂશીએ આજના જેવા મીથ્યા વેશ ધારણ કર્યા હતા. કદી કેહેશો કે કર્યા હતા તો બતાવો કે ફલાણા ગ્રંથમાં લખ્યુ છે. ફક્ત આગળના રૂશીયો સંસારમાં રહ્યા થકા સઘળાં આચરણ પાળતા હતા. હાલના જેવા તે વેશધારીઓ ન્હોતા. વળી અનંત જીવને ઉપદેશ કરી શાન્ત પમાડે તે સંત છે, બ્રહ્મનાં આચરણ પાળે તે બ્રહ્મચારી

છે, સાધના કરે તે સાધુ છે, યોગાભ્યાસ કરે તે યોગી છે. સંસારમાં રહ્યો થકો વ્યવહારમાં દાગ ન રાખે તે વેરાગી છે એ રીતે સર્વ વાત સત્ય છે પણ વેશ ધરવાથી સત્ય નથી. ને તે હાલના વેશ ધારી લોકો કંઠીઓ બાંધે છે, ગુરૂ થાય છે, ચેલા ચેલીયો મુંડે છે એ સદાચરણીનું કાર્ય ન હોય.

નારી નર્કની ખાણુ વીશે પ્રષ્ણઃ ૩૩

દોહરો.

ઘણી જગાયે સાંભળી, ત્યાગી જનની વાણ;
ગ્રહસ્થાશ્રમ ના માંડવો, નારી નર્કની ખાણ.

રાજારામ—હે માહારાજ ઘણે સ્થળે ત્યાગીયોના મુખથી એમ સાંભળ્યું છે કે ગ્રહસ્થાશ્રમ નારીથી છે. પણ નારી માત્ર નર્કની ખાણુ છે. માટે ગ્રહસ્થાશ્રમ તજવો એટલે નારી તજવી. અને નારી નર્કની ખાણ છે એ વારતા મને સત્ય ભાસે છે, તેમાં તમારૂં કેહેવું શું છે?

ઉત્તર ૩૩.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ, આભડયો અભડાવે ને વટલ્યો વટલાવે, કેમકે પોતે નાક કટા થયા તો બીજાને પણ નાક કટા કરવાને સારૂ એટલે સ્ત્રી વીનાના કરવાને સારૂ નારી માત્રને નર્કની ખાણ કેહે છે. વળી જે નારી માત્ર નર્કની ખાણ કેહે છે તે નારી વીના શું એકલા પુરૂષથી ઉત્પન્ન થયો છે. ના, અને તે કેહેનારાની માતા પણ નારીજ છે, અને નારી માત્ર નર્કની ખાણુ ત્યારે તો તેની માતા પણ નર્કની ખાણ ખરીજ. અને તે નર્કની ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થયો તે નરકનોજ જીવ છે. અને તે નર્કનો જીવ હુઆ વિના પોતાની માતા સ્ત્રી છે તેને નર્કની ખાણુ કહેજ નહી. તેમ છતાં તેનું કેહેવું એક રીતે ખરૂં છે. તે કેટલું કે જે નારીના ઉદરથી વરણશંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે તે નારી નર્કની ખાણુ છે. તે વરણશંકરનાં લક્ષણ છે. અને જે નારીના ઉદરથી હરીજન, દાતાર, જ્ઞાની વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે તે નારી રત્નની ખાણુ છે. માટે નારી માત્ર નર્કની ખાણુ કેહેવી અયોગ્ય છે. કેમકે મોહોટા મોહોટા બ્રહ્મવેત્તા પુરૂશો રતન સરીખા નારીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયા છે. માટે નારી માત્ર નર્કની ખાણુ નહી. એજ તમારા પ્રષ્ણનો ઉત્તર છે.

અવાચક, વાચકના પોશણનું પ્રષ્ણઃ ૩૪.

દોહરો.

વાચાળુ છે માનવિ, અવાચા સ્વાન ગાય;
તેમાં કીયા જીવને, ખવરાવ્યે પુન્ય થાય.

હે માહારાજ મનુશ છે તે વાચાળુ જીવ છે, તેથી તે જીવ મોઢેથી માગી ખાવાને શક્તીવાન છે, માટે મનુશને ખવરાવ્યાનું પુન્ય ભાસતું નથી. અને સ્વાન, ગાય વીગેરે જે અવાચક જીવ છે, તે બીચારાં માગી ખાવાને અશક્ત છે, માટે

તેને ખવરાવ્યાનું પુન્ય ભાસે છે, આ ઉપરથી તોલ બાંધીને ન્યાય નીતીનો ઉત્તર કરો, કે વાચાળુને ખવરાવ્યાનું કે અવાચકને ખવરાવ્યાનું પુન્ય તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૩૪

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ જે મનુશને ખાવાનો ખોરાક છે તે મનુશને ખવરાવ્યાનું પુન્ય છે, કેમકે મનુશથી વિષ્ટા ઘાસ જે પશુઓને ખાવાનો છે તે ખવાશે નહી, માટે મનુશને ખવરાવ્યાનું પુન્ય છે. અને અવાચક જીવ જે સ્વાન ગાય વિગેરે છે તે તો વિષ્ટા આદ નીચો પદાર્થ તથા ઘાસ પાન વિગેરે ખાશે; પણ મનુશથી તે ખવાવાનું નથી. માટે અન્ન મનુશને ખવરાવ્યાનું પુન્ય છે, અને મનુશથી ખાતાં વધે તો સ્વાન ગાય વિગેરેને ખવરાવવું. વળી તમોએ એમ કહ્યું કે મનુશ તો માગીને પણ ખાય. માટે તેને ખવરાવ્યાનું પુન્ય ભાસતું નથી. ત્યારે હવે જુઓ કે જેવું તમે સમજ્યા તેવું બીજાને પણ સમજાવશોજ. અને તમારા જેવું સહુ સમજશે કે મનુશને ખવરાવ્યાનું પુન્ય નથી. તો પછી કોઇ પ્રાણી મનુશને નહીજ ખવરાવે. હવે જુઓ કે એકસો ઘરનું ગામ હોય તે ગામના સર્વ લોક તમારી પેઠે એમ સમજે કે મનુશને ખવરાવ્યાનું પુન્ય નથી. તે પછી તે ગામમાં કોઇ મનુશ ભુખનું માર્યું આવ્યું તે માણસ તે ગામમાં ઘેર ઘેર ખાવા માગે પણ તે ગામના લોક એમ સમજ્યા છે કે મનુશને ખવરાવ્યાનું પુન્ય નથી, તે ઉપરથી તે માગનારને કોઈ આપે નહી તો પછી તે માગનાર શું ઘાસ, પાંદડાં કે નીચો પદાર્થ ખાશે ? ના. જુઓ ભાઈ તેનાથી બીજો તો પદાર્થ ખવાશે નહી. ત્યારે તે બીચારો પગ ઘસીનેજ મરશે કે નહી ? મરશેજ. માટે તમારી પેઠે જે પ્રાણી સમજશે તેને ધીક્કાર છે, કારણ કે માહા ઉત્તમ જે મનુશા દેહ તેનું પોશણ નહી કરવું એવો જે મનુશા દેહ ઉપર દ્વેશ આવ્યો તેને કદી મુનશા દેહની પ્રાપ્તી નહી થાય, અને પશુ ઉપર પ્રીતી થઇ તેથી તે પશુયોનીનેજ પ્રાપ્ત થશે. કેમકે भरणेयामतिशागती એટલે જેની જેમાં મતી તેની તેમાં ગતી થવાની: માટે જ્યાં સુધી મનુશનું પોશણ થાય ત્યાં સુધી મનુશનું પોશણ કરવું ને મનુશનું પોશણ કરતાં વધે તો પછી પશુને દેવું એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

આવક, નાવક વિશે પ્રશ્ન ૩૫

દોહરો.

જગમાં ઝાઝા જીવ છે, એક અધીક એક ન્યુન;
આવક, નાવક બે મહી, કોને દીધે પુન્ય.

હે માહારાજ કોઈ પ્રાણીને ઘણી તરફથી આવક હોય, એટલે તેને ઘણા લોકો આપતા હોય. તેવાને આપ્યાનું પુન્ય છે, કે, જેને બીચારાંને કોઈ આપતું ન હોય તેવાને આપ્યાનું પુન્ય છે. તે કૃપા કરીને કહો.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ અનદાન સર્વને આપ્યાનું પુન્ય છે. પણ ધન તો જેને અપાતું હોય તેનેજ અપાય, અને તે ધન આપવા યોગ્ય જે પ્રાણી છે

તેને અનેક લોકો આપતા હોય તેમ છતાં તેને ને તેનેજ અપાય. જો આ વાત તમારા માનવામાં ન આવતી હોય તો તમારીજ પાસે ન્યાય કરાવવા અમો તમને પુછીએ છીએ કે, એક ગાયને ઘણા લોકો ચાંલ્લા કરે છે, ને ચાંલ્લા ઉપર ચાંલ્લા સહુ કરે જાય છે. અને એક ગધેડી છે ને તે ગાયની પાસે બેશી રહી છે, તેને બીચારીને કોઇ ચાંલ્લો કરતું નથી. એવામાં તમો ગાય પુંજવા ગયા હો, ત્યાં તમે ગાયને ઘણાં લોકો ચાંલ્લા કરતાં દેખો ને તે ગાયને ઘણા ચાંલ્લા થયેલા હોય. અને પાસે બેઠેલી ગધેડીને એકકે ચાંલ્લો થયો હોય નહી, ને કોઈ કરતું પણ હોય નહી. તેવું જોઇને તમે ગાયને ચાંલ્લો કરશો કે ગધેડીને કરશો, તે કહો ? જીજ્ઞાસુ બોલ્યો, હે મહારાજ તમારા પુછવામાંથીજ ન્યાય થઇ ગયો ને મારાથી સમજાઈ ગયું, કે ગાયને હજારો ચાંલ્લા ઉપર ચાંલ્લા થાય, પણ ગધેડીને નજ થાય. એટલે જે પ્રાણીને ધન આપવા લાયક હોય, તેને હજારો લોક આપતા હોય તેવાનેજ અપાય, અને બીજાને નજ અપાય, એ સત્ય છે.

અખાની વાણીનું પ્રષ્ણઃ ૩૬.

છ શાસ્ત્રોનાં જુજવા મતા, જોયાં તેણે ખાધાં ખતા;
અખો કહે અંધારો કુઓ, ઝઘડો ચુકવિ કો ના મુઓ.

અર્થ હે મહારાજ અખો ભગત એમ કહી ગયા છે કેઃ છએ શાસ્ત્રના મત જુદા જુદા છે, તેથી તે જેણે જોયાં તે ભરમાઇને અશ્રદ્ધાળુ થઇ ગયા ને ઉલટા ખત્તા ખાધા. માટે જે શાસ્ત્રો છે તે તો અંધારો કુઓ છે. તેથી તેનો ઝઘડો ચુકવીને કોઇ પુરૂશ મુઓ નથી. કેમકે હજી પણ એનો એ ઝઘડો ચાલ્યાજ કરે છે. એતે વચન અખાનું ખરૂં છે કે કેમ, તે કહો.

ઉત્તરઃ ૩૬

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ છએ શાસ્ત્રના જુદા જુદા સીદ્ધાન્ત ને જુદા જુદા મતછે એ વાત સત્યછે. અને તે શાસ્ત્રો ભણવાને એટલે જોવાને જે પેઠા તેણે ખત્તા ખાધા છે તે પણ ખરૂં છે. પણ જે પ્રાણી છએ શાસ્ત્રનો મતલબ સમજી લેવાના હેતુથી પેઠા પછી તે મતલબનો વીચાર કર્યો ને છએની એકતા જ્ઞાન વડે કરી તેણે તો ખત્તા ખાધા નથી. કેમકે સમજીને તેનું તત્વ ગ્રહણ કરી અન્યો અન્ય શાસ્ત્રના જે વાંધા તેનો વિચાર કરે ને સમજે કે આ વચન ભયાનક છે, કે આ વચન રૂચીનું છે, કે આ વચન યથાર્થ છે. એમ વચનની હદ ઉપરથી વરતી લઇને ભયાનક ને રૂચી વચન અળગાં મુકી દેઇ ફક્ત યથાર્થ વચનને ગ્રહણ કરે તો તે કોઈ કાળમાં ખત્તા ખાતો નથી. પણ જેનાથી તે વચનો સમજાતાં નથી. તેજ ખત્તા ખાય છે. તે કારણથી અખાએ કહ્યું કે અંધારો કુઓ છે. એટલે જેની બુદ્ધી અંધકાર જેવી છે તેને તે અંધારો કુઓ ભાસેછે, અને જ્ઞાની જન તો શાસ્ત્રોનાં વચનોનો હેતુ સમજી લે છે તેથી તે જ્ઞાની જનને અંધારો કુઓ નથી. વળી ઝઘડો ચુકવી કોઈ ના મુઓ, એ પણ ખરૂં છે. કેમકે જગતમાં સહુ પ્રાણીની સરખી બુદ્ધી નથી. તેથી સહુની ધ્યાનમાં જ્ઞાનીનું કહેલું બેસે નહી, ને નહી બેસવાથી તે નાનો ના કહે, પછી તે મીથ્યા મુઆ આલનારાનો ઝઘડો જ્ઞાની જન શી રીતિએ ચુકવે ? નજ ચુકવે. જ્ઞાની તો ઝઘડો ન રહે તેવુંજ

ભાષણ કરે પણ મતીલા માને નહી તેમાં જ્ઞાની જન શું કરે. અને મતીલા પ્રાણી નથીજ માનતા ને પોતાનો ઝાલેલોજ મત હાંકે છે, તેથી તેવાનો ઝઘડો જ્ઞાની જનથી પણ ચુકવી શકાતો નથી. માટે અખો ભગત કહિ ગયો કે ઝઘડો ચુકવી કોઈ ના મુઓ. એજ અખાના વચનનો હેતુ છે. તેથી તે ઉત્તર તમને કહ્યો.

સંવત ૧૯૪૫ પોસ સુદી ૫ ને દીવશે સાધુ પુરણદાસે વ્યાસજીને પ્રશ્ન પુછયું હતુ.

વેદ બાહારના મત વિશે પ્રશ્નઃ ૩૭

દોહરો.

કે મત એવા ચાલીયા, પ્રથ્વીમાં પ્રખ્યાત;
વેદ બાહારનું જ્ઞાન છે, એમ કરે છે વાત.

હે માહારાજ અમારા સારસા ગામના કુબેર ભગત તેમની ગાદીના વારસ નારણદાસ માહારાજ છે તે આપના અમદાવાદમાં આવ્યા હતા તેવારે ઘણાં હરીજનોના તેડવાથી તમો અમોને સાથે લેઈ તેમની પાસે પધારેલા હતા. તે દીવસે આપને તે નારણદાસની સાથે સંવાદ થતાં નારણદાસે કહ્યું કે અમારો સીદ્ધાન્ત વેદની પાર છે, એટલે વેદની બાહાર છે. અને વેદને તે શું કરવો છે. આ રીતે તેમણે કહ્યું. માટે માહારે પુછવાનું થાય છે કે જે સીદ્ધાન્ત વેદથી વિરૂદ્ધ હોય તે ખરો માનવો કે ખોટો માનવો તે કહો.

ઉત્તર. ૩૭

વ્યાસજી—જે મનુષ્ય દેહનો પ્રાણી વેદશાસ્ત્રથી બાહાર છીએ એમ બોલે તેનું મુખ જોવું યોગ્ય નથી. કેમકે વેદ છે તે મનુષને માટે છે, પશુ પક્ષીને માટે નથી, અને જે પશુપક્ષી છે તેમને વેદ સંબંધી વિચાર નથી તે સંબંધીનું જ્ઞાન નથી તેથી તે પશુપક્ષી વેદ બાહાર છે. બાકી મનુષજાતી તો સર્વે વેદશાસ્ત્રમાંજ છે અને તે મનુષોનો વેહેવાર પણ વેદશાસ્ત્રના કહ્યા પ્રમાણેજ ચાલે છે. તેમ છતાં મનુષ દેહ ધરી વેદશાસ્ત્રની બાહાર અમે છીએ એવું જે મનુષ કહે તે પશુપક્ષી સમાન્ય છે. અને જે મનુષ છે તે તો વેદશાસ્ત્રને અનુસરતા મતમાં હોય છે. અને જે વેદ બાહાર છે તે વરણ બાહાર અને વિવેક બાહાર છે એમ જાણવું—વળી વેદમાંથી વેદને અનુસરતું તત્વ કાહાડીને તે તત્વના સીધાન્તમાં હોય છે તે વેદમાંજ છે. પણ જે વેદની બહારની વાત કરે છે તે વેદ વિરૂધ છે, એમ સમજી વેદ વીરૂધીના મતનું ગ્રહણ મોક્ષની ઈચ્છાવાળાએ નહી કરવું. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

કમાલની સાખીનું પ્રષ્ણ ૩૮

દોહરો.

વાણી તો વેશ્યા ભઈ, સુનને વાલા ગમાર;
સો પંડીત ભડવા ભયા, કેહેત ગયે કમાલ.

હે માહારાજ તમોએ એ નારણદાસની સાથે સંવાદ કર્યો તે વેળા એમના સેવકોએ તમને વિદ્વાન પંડીત જાણીને આ કમાલની સાખી કહી. તેનો એવો હેતુ જણાયો કે વિદ્વાન પંડીતો જેછે તે તો ભડવા જેવા છે. તે ઉપરથી તમોએ તે સાખીનો અર્થ ત્યાં કરી બતાવ્યો હતો, તે અર્થ કરીને એ સાખીનો ઉત્તર અત્યારે કહો.

ઉત્તર ૩૮.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ એ સાખી એના એજ લોકોને લાગે છે. તે જુઓ, કે વાણી તો વેશ્યા ભઈ, એટલે જે વેદશાસ્ત્રના આધાર વિનાની ને વેદશાસ્ત્રને અનુસરતી નહી રેહેનારી જે વાણી તે વાણી વેશ્યા છે, કેમકે જે વાણીને માથે વેદશાસ્ત્ર કે પુરાણ ધણી નથી ને ધણી વીનાની જયાં હોય ત્યાં ભટકે એવી જે વાણી તે વેશ્યા છે.

જુઓ બીજા ચરણમાં સાંભળનારાને ગમાર કહ્યા તે ખરૂં છે, કે જે ધણી વીનાની વાણી તે વેશ્યા, અને તે વેશ્યાના ભોગી, એટલે સાંભળનારા, તેને ગમાર કહ્યા, શાથી કે ગમાર વિના કોઈ વેશ્યાનો ભોગી હોય નહી. માટે જે વેશ્યા જેવી વાણી તેના સાંભળનારા એટલે ભોગી તે બરોબર ગમાર છે.

વળી ત્રીજા ચરણમાં પંડીતને ભડવા કહ્યા, તે ખરૂ છે: કે જે ધણી વિનાની વાણી તે વેશ્યા છે. અને તે વેશ્યાનું વિવેચન કરનારા એટલે તે વાણીના વાંચનારા, અને વાંચીને તે વાણીરૂપી વેશ્યાના વખાણ કરનારા તેવા તે પંડીત ભડવા છે. કેમકે ભડવા વિના વેશ્યાના વખાણ બીજા કોઈ તો કરે નહી. તેથી વેદશાસ્ત્રથી બાહાર જે વાણી તે વેશ્યા છે. અને તે વાણીના ભોગી તે ગમાર છે, અને તે વાણીનું માન વધારનાર તે ભડવા છે. એજ કમાલની સાખીનો હેતુ સહિત ઉત્તર છે. તે ઉત્તર કહયો.

તુળશી પરણાવવા વિશે પ્રષ્ણ ૩૯.

કુંડળીઓ.

વૈષ્ણવ જન આ વિશ્વના, મગરૂબીમાં મગ્ન;
તુળશી સંગ વિષ્ણુ તણું, કરે ફેર ફેર લગ્ન;
કરે ફેર ફેર લગ્ન, પુન્નર વિવાહ તુલ્ય તેતો;
વિશ્વ તણાં માબાપ, વિષ્ણુને બ્રંહ્મા એ તો;
પુત્રો એ માબાપ, વરાવા કોણ મત આપી;
જેણે કરી આ રીત, તેહને જાણ પાપી.

હે મહારાજ આજના વૈષ્ણવો વારંવાર તુળશીને અને વિષ્નુને પરણાવે છે, એ કેવું અધર્મ છે. કે વિષ્ણુને વૃંદા જે તુળશી તે તો વચનવડે વરેલાં છેજ તેને પાછાં ફરી ફરી પરણાવે છે. ત્યારે એ તે પુન્નરલગ્ન કરેછે કે શું? વળી વિષ્ણુ તથા વૃંદા તેતો વૈષ્નવોના માતાપીતા છે અને વૈષ્નવજનો તેમનાં બાળબચ્ચાં છે. તેવા તે વૈષ્નવો જે પોતાનાં માતપીતાને પરણાવે છે એતે ન્યાય કે અન્યાય; અને તુળશીને ને વિષ્નુને પરણાવવાનું જેણે કાહાડયું હશે તેણે તે કોઈ પુસ્તકના આધારે કાઢેલું કે ઉટાંગ કાઢેલું હશે? જો કોઈ પુસ્તકના આધારે કાઢેલુ કેહેશો તો અમોએ ઉપર જે શંકા કરી તે શંકા પ્રમાણે તો તે પુસ્તક ખોટું ભાસે છે, કેમકે માતાપિતાને પરણાવવાને પુત્ર યોગ્ય નથી. તેમ વારંમવાર પરણાવે છે તે પણ યોગ્ય નથી. આ વિષે ખરો ખુલાસો કરો.

ઉત્તર ૩૯

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ, તુળશી ને વિષ્નુનું લગ્ન કર્યાનું મહા પુન્ય છે, અને તે મહોટા પુરૂશોએ પુસ્તકોના આધારે કાઢેલું છે તેમાં તો કીચીંત માત્ર ફેર નથી. પણ તમોને અયોગ્ય દેખાયું તે આગળના પુસ્તક કર્તાના હેતુથી વિરૂદ્ધ લગ્ન કરેછે. માટે અયોગ્ય દેખાય છે અને અયોગ્ય છેજ પણ જે આગળના પુરૂષો તુળશી તથા વિષ્નુને પરણાવ્યાનું મહા પુન્ય છે એમ કહી ગએલા તેમનો કેહેવાનો હેતુ હાલના અજ્ઞાની ભકતો અને સ્વારથી ગુરૂઓ નથી સમજ્યા તેને લીધે અયોગ્યને અઘટીત નહિ કરવાનું કરે છે, કે તુળશીને અને વિષ્નુને પરણાવે છે. એ કેહેનારાના હેતુથી ઉલટું થયું છે.

જીજ્ઞાશુ—હે મહારાજ તુળશીનું ને વિષ્નુનું લગ્ન કર્યાનું મહા પુન્ય છે એમ કેહેનારા પુરૂષનો શો હેતુ હશે તે કૃપા કરીને કહો.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ જે વિપ્ર છે તે વિષ્ણુનું રૂપ છે. અને બ્રાહ્મણની તનયા તે તુળશીનું રૂપ છે તે બ્રાહ્મણના પુત્રને અને કોઈ બ્રાહ્મણની કુંઆરીકા પુત્ર તે કુઆરી કન્યાને બ્રાહ્મણના પુત્રી સાથે પરણાવી કન્યાદાન દેવું. એટલે તે વિષ્ણુને તુળશી પરણાવ્યાનું પુન્ય થાય છે એમ મુળ કેહેનારા પુરૂષનો હેતુ છે. અને એ પ્રમાણે કર્યાથી તમારી શંકા પણ રેહેતી નથી. કેમકે એ લગ્ન ફરીથી કરવાનું નથી. અને માતાપિતાને પુત્રોએ પરણાવ્યા એમ પણ થતું નથી. કદી માતાપિતા તુલ્ય બ્રાહ્મણને અને બ્રાહ્મણીને ગણશો, પણ જે કુઆરો બ્રાહ્મણ ને કુંઆરીકા બ્રાહ્મણની પુત્રી તે માતાપિતા તુલ્ય લગ્ન થયા વિનાનાંને કહીએ તે સંભવે નહિ, તેથી તમારી શંકા છે તે પણ રેહેતી નથી. માટે આ રીતે તુળશીને અને વિષ્નુને પરણાવવાનું કેહેનારાનું કેહેવું છે, અને તે નિરશંશઇ છે.

જીજ્ઞાશુ—હે મહારાજ તમોએ જેમ બ્રાહ્મણને બ્રાહ્મણની પુત્રીનું લગ્ન કરવાનું કહ્યું, એમ મુળના કેહેનારાએ સ્પષ્ટ ઉઘાડ કેમ કહ્યું નહી. તે તુળશી ને વિષ્ણુ એવાં નામ આપીને કેમ કહ્યું?

વ્યાસજી—ભાઇ એ કેહેનારા પુરૂષ તો બ્રાહ્મણને વીષ્ણુ. અને બ્રાહ્મણની તનીયાને તુળશી સમજતા. તથા માનતા તેથી તુળશી અને વિષ્ણુ એમજ નામ આપેલું. જો તે પુરૂષોએ તે વેળા એમ જાણ્યું હોત કે આગળના અજ્ઞાનીયોઃ

આવો ઉધીજ અર્થ સમજશે, તો તે સ્પષ્ટ લખત. પણ તેમણે આવું ઉલટું થઈ જવાનું જાણ્યું હોવું, કેમકે જે શાહુકાર છે તે સહુને શાહુકાર જાણે છે ને જે ચોર છે તે સહુને ચોર જાણે છે. તેમ તે પુરૂષો સહુને પોતાના સરખા જાણીને પોતે બ્રાહ્મણને અને બ્રાહ્મણની કન્યાને વિષ્ણુને અને તુળશીને પરણાવવાં એમ કહી ગયા છે. માટે તમો પણ યથાર્થ એમજ માનો ને તુળશી તથા વિષ્ણુને ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે પરણાવવા હેતુ રાખો ને પરણાવો તો તેથી તમારી શંકા પણ રેહેશે નહી ને મોહોટા પુરૂષના કેહેવા પ્રમાણે મહા પુન્ય થશે તેમાં ફેર નથી. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

હંકાર વિષે પ્રષ્ણ. ૪૦

દોહરો.

દયા ધર્મકો મુલહે, પાપ મુલ અભિમાન;
તુલસી દયા ન છાંડીએ, જબ લગ ગટમે પ્રાન.

ઉતર ૪૦

વ્યાસજી—જો ભાઇ તુળશીદાસે તો સમજીને કહ્યું છે, પણ હાલના અજ્ઞાની વેશધારી સર્વેને એમ કહે છે કે દયા રખના. ઓર હંકારકા ત્યાગ કરના. એમ કહી સર્વેપર દયા રખાવે છે ને હંકાર તજાવે છે, તે એક તરફી ભાષણ કરે છે. એજ મોહોટું તેઓનું અજ્ઞાન છે. પણ તુળશીદાસે એવા હેતુથી કહ્યું છે કે શુભઆચરણી પ્રાણી ઉપર દયા રાખવી. અને તેવા ઉપર જે દયા રાખવી, તેજ ધર્મનું મુળ છે. બાકી કુબુદ્ધિના જીવ ઉપર દયા રાખવી ને દયા રાખવાથી તેનું પોષણ કરવું અને પોષણ કરવાથી તે શાક્તવાન થઇ વીશેશ કુબુદ્ધિ કરે, અને તે વિશેશ કુબુદ્ધિ કરવાથી અધર્મનું મુળ ઉભુ થાય, તેથી તેવા જીવ ઉપર દયા રાખવી તે પાપનું મુળ છે. વળી પાપનું મુળ અભીમાન કહ્યું છે. તે એવા હેતુથી કે વ્યવહારીક કામ સબંધી જે હંકાર રાખે તે હંકાર પાપનું મુળ છે. બાકી શુભ કાર્યનો જે હંકાર છે તે ધર્મનું મુળ જાણવું ને મોક્ષનો હેતુ જાણવો. કેમકે કોઈ એમ હંકાર ધરે કે ફલાણો હરીભજન કરીને ભગત કહેવાયો તો હું પણ એના કરતાં ઘણીજ ભક્તિ કરીને માહારૂં ભક્ત નામ કેહેવરાવું. આવો જે હંકાર રાખે છે તે હરિભજનનો હંકાર પાપનું મુળ નથી એ તો ધર્મનુંજ મુળ છે. વળી કોઇ એમ હંકાર ધરે કે બાસ રાત દીવસ કષ્ટ વેઠીને અને ખરૂં ચીત લગાડીને જ્ઞાન સંપાદન કરી હું મોક્ષપદને પામુ ત્યારેજ જંપુ એમ હંકાર ધરી જ્ઞાન સંપાદન કરે છે તેવો જે હંકાર તે મોક્ષનો હેતુ છે. આ રીતે તું હંકાર રાખીશ તો તે પાપનું મુળ નથી, માટે અમોએ કહયો તેવો હંકાર ધરવોજ અને કુબુદ્ધિ જીવ ઉપર દયા નહિજ રાખવી. એજ તમારા પ્રષ્ણનો વિવેકી ઉત્તર છે.

રાગદ્વેશ વિશે પ્રશ્ન ૪૧

દોહરો.

રાગદ્વેશ કરવો નહી, કોઇ ઉપર કોવાર;
કરે તે જીવ ભોગવે, ચોરાશી અવતાર.

હે માહારાજ પરમંશ દીક્ષાવાળા અમોને એમ કહે છે કે કોઈ ઉપર કોઈ વાર રાગદ્વેશ કરવો નહિ તેમ રાખવો પણ નહિ. અને રાગદ્વેશ કોઇ ઉપર રાખશો તો લક્ષચોરાશી અવતારને ભોગવશો તે કેમ હશે.

ઉત્તર ૪૧

વ્યાસજી—ભાઇ રાગદ્વેશ નહી રાખવો એ વચન ખરૂ છે પણ કોઈ ઉપર નહી રાખવો એ ખોટું છે. અનેજે રાગદ્વેશ કોઈ ઉપર નહિ રાખવો એવું જે તમને સમજાવે છે, તે લોકો રાગદ્વેશના ગુણ સમજ્યા વિના સમજાવે છે તેથી તમારા મનને યથાર્થ ગોઠતું નથી, નેગોઠવવાના કારણથી તમારે અમને પુછવું પડ્યું, બોલો આ વાત ખરી કે ખોટી?

જીજ્ઞાશુ—હા માહારાજ ખરી વાત છે !

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ રાગદ્વેશ નહી રાખવો તે કોની સાથે નહી રાખવો, કે સંસારના વ્યવહારની અનીતિયોમાં રાગ નહી રાખવો. અને સદાચરણીને જ્ઞાનીજનની સાથે દ્વેશ નહી રાખવો. અને અમો કહીએ છીએ કે રાગદ્વેશ રાખવો તે કોની સાથે રાખવો, કે જ્ઞાની પુરૂષોની સાથે તથા વેદશાસ્ત્રોના જ્ઞાનમાં તથા હરીભકતમાં તથા નીતીમાં તથા વિવેક વિગેરે સદાચણમાં સદા રાગ રાખવો તે ધર્મની વૃધી કર્તા છે, અને મોક્ષનો હેતુ છે, વળી અધર્માં ધર્મનું ઉથાપન કરતાં હોય, જેવા કે પોતે બ્રહ્મ થઈ બીજા સહુને બ્રહ્મ ઠરાવી' પરમેશ્વરનું ભજન કર્નારા ભકતોનાં ભજન છોડાવવાનો હેતુ રાખે છે, ને સર્વે બ્રહ્મ છે એમ ઠરાવી ભ્રષ્ટાભ્રષ્ટ ચલાવવા ચાહ્ય છે, એવાં જે અધર્મી તથા અનિતી તથા દુરાચરણી તથા અવિવેકી તથા અનર્થી' વિગેરેના ઉપર દ્વેશ રાખવો, તે પાપ નથી. અને તે મોક્ષનો હેતુ છે. કેમકે રામચંદ્રજીએ પણ એવા જીવોના ઉપર દ્વેશ રાખેલો છે. વળી પાતાળમાં તાડકી દહીત કોઈને પરમેશ્વરનું ભજન કરવા દેતો નહી ને પોતાનું ભજન કરાવતો, જેમ આજના ગુરૂઓ પોતાનું ભજન કરાવે છે જેમકે. ગુરૂ માહારાજા ગુરૂ, જે જે ગુરૂ માહારાજા ગુરૂ. એમ ભજન કરાવે છે તેમ તે તાડકી દહીત પોતાનું ભજન કરાવતો હતો, તેના ઉપર પ્રભુદેશ રાખતાં હતા, ને દ્વેશ રાખી અર્જુન પાસે મરાવ્યો તેમ તેવા જન ઉપર દ્વેશ રાખવો તે ઘણું રૂડું ને અધર્મના નાશકારક છે, તેથી તે પણ શુભ ફળનો હેતુ છે. માટે અમોએ કહ્યું તે પ્રમાણે રાગદ્વેશ રાખવો, ને રાગદ્વેશ નહી પણ રાખવો. એટલે રાખવા અથવા ન રાખવા યોગ્ય અમોએ જે જે સ્થળ બતાવ્યાં તેવે તેવે ઠેકાણે તેવે તેવે પ્રકારે કરવું. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

પંચવિશય વિશે પ્રષ્ણ. ૪૨

દોહરો.

ત્યાગીને મુખ સાંભળ્યું, વિશય અશુભ અપાર;
તમે અશુભ શુભ ગાઓછો, તે બે શા પરકાર.

હે માહારાજ અમોએ ઘણાક ત્યાગીઓને મુખથી એમ સાંભળ્યું છે કે જે પંચ વિષય છે તે મહા અશુભ છે. અને તમારા મુખથી ઘણીવાર એમ સાંભ-

છયું જે કે પંચ વિષય અશુભ છે ને શુભ પણ છે એવા તમે બેઉ પ્રકાર કહો છો, તો કેવી રીતે તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર. ૪૨

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ પંચવિષય જે શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ને ગંધ, આ પાંચે વિષય ઘણાજ અશુભ છે તેમ ઘણાજ શુભ છે, તે વિશે પ્રથમ અશુભ છે તે બતાવું છું. જો કે પેહેલો શબ્દ, વિષય, જે શબ્દ બોલવાથી કે સાંભળવાથી કામજ્વરની અથવા ક્રોધની અથવા પ્રપંચની પ્રતી થાય તેવા શબ્દ બોલવા કે સાંભળવા એ અશુભ છે. બીજો સ્પર્શ વિષય એટલે શું જે સ્પર્શ કરવાથી કામી, ક્રોધી, અધર્મી, દુરાચરણી, અવિવેકી, તથા ભ્રષ્ટ થવાય તેવાનો સ્પર્શ કરવો એ અશુભ છે. ત્રીજો રસ વિષય, એટલે જે રસથી એક જીવના બે જીવ થાય, જેમકે, ભાંગ, ગાંજો, મદ્યપાન વિગેરે નિશાના ભરેલા જે રસ છે તે રસ તથા રસની રસિક જે રસના (જીભ) એ રસના વડે કરીને શુભ પ્રાણીનું અપમાન થાય તથા અસત્ય કરવા યુક્તિ ભર્યું બોલાય તથા કોઈને કામજ્વર દ્રષ્ટીથી મોહ લાગે તેવાં વચન બોલાય વિગેરે અનીતિ થાય તેવાં કાર્ય કરાય તે અશુભ છે. ચોથો રૂપ વિશય, એટલે પરદારાનાં સારાં નર્તાં રૂપ જોવાં તથા સારા નરતા પોશાગ જોવા, એ જોવાનું મુળ કારણ મોહ છે, અને જે મોહ છે તે કામજ્વરનો હેતુ છે માટે એ રૂપ વિષય અશુભ છે. પાંચમો ગંધ વિષય એટલે અત્તર ફુલેલ વિગેરેની વાસના લેવી તે પણ જીવને કામપ્રતિ વિગેરેનો ઉપજાવનાર છે, માટે તે પણ અશુભ છે. અને તે પંચ વિષયમાંના એક એક વિષયથી જે જે જીવ હાની પામ્યા છે તેનું વર્ણન વલ્લભપદમાળા નામના પુસ્તકમાં એકસોને ત્રીસમા પ્રષ્ટે પેહેલા પદમાં કહેલું છે તે જો અને તે એકેક વિષયથી હાની પામે છે તો આ મનુષ પાંચ પાંચ વિષયના ભોગી થાય છે તે પાંચે વિષયો ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે પંચવિષય અશુભ છે.

હવે એજ પંચવિષય શુભ છે, તે વિશે સાંભળો, પ્રથમ શબ્દ વિષય તે વેદશાસ્ત્ર કે જ્ઞાનના શબ્દો ઉચ્ચારણ થતા હોય તે શબ્દો સાંભળવાથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તી થાય છે, ને તે જ્ઞાનથી મોક્ષની પ્રાપ્તી થાય છે, વળી જ્ઞાન સંપાદન કરી પરમાત્માના નામના શબ્દ ઉચ્ચારણ કરવાથી તે પદની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે શબ્દ વિષય માહા મોક્ષનો હેતુ છે. જોકે શબ્દ થકીજ સર્વને જ્ઞાન થાય છે, માટે તે શબ્દ જ્ઞાનનો હેતુ છે, ને જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ છે, માટે શબ્દ વિષય શુભ છે. બીજો સ્પર્શ વિષય, તે કોઇ જ્ઞાની પુરૂષોના ચરણનો સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરીયે તથા તેવા પુરૂષની ચર્ણચંપી કરીયે તથા હેહને સ્પર્શ કરી સેવા કરીએ. તો તે સેવાને લીધે તે જ્ઞાની પુરૂષ જ્ઞાન કથન કરીને જ્ઞાન કરે તેથી જ્ઞાન થાય અને જ્ઞાનથિ મોક્ષ થાય, માટે સ્પર્શ વિષય જ્ઞાનનો તથા મોક્ષનો હેતુ છે. તેથી તે સ્પર્શ વિષય શુભ છે, ત્રીજો, રસ વિષય તે જ્ઞાની પુરૂષોના ચરણ ધોઈને તે ચર્ણામ્રત જળ જે રસ તે રસ અશુભ નથી ને શુભ છે. વળી રસભોગી રસિક જે રસના તે રસનાએ કરીને હરીભજન થાય તે હરીભજન પણ મોક્ષનો હેતુ છે, માટે રસવિષય શુભ છે. ચોથો, રૂપ વિષય, તે જ્ઞાની પુરૂષો જે માહાત્મા તેવા જુદા જુદા જેટલા હોય તેટલા માહાત્માનાં સ્વરૂપનાં દરશણ કરવાથી પાપ માત્ર નાશ પામે છે ને તે સ્વરૂપોમાં મોહ પાં-

મવાથી તેમની પાસે સેવામાં સ્થીતી કરવાની ઈચ્છા થાય છે, અને તેવી ઈચ્છા થવાથી શેવા થાય છે ને શેવા કરવાથી તે જ્ઞાન દેછે, અને તે જ્ઞાન થવાથી મોક્ષ મળે છે, માટે રૂપ વિષય તે પણ મોક્ષના હેતુ છે, તે શુભ છે. પાંચમો, ગંધવિષય, તે ચંદન પુષ્પની ગંધવડે માહાત્માનું પુજન થાય, તેથી માહાત્મા રીઝીને જ્ઞાન કરે તેણે કરી જ્ઞાનની પ્રાપ્તી થાય અને જ્ઞાને કરીને મોક્ષની પ્રાપ્તી થાય, માટે ગંધવિષય છે તે પણ મોક્ષનો હેતુ છે. તેથી તે પણ શુભ છે. આ રીતે પંચવિષય માહાશુભ અને મોક્ષનો હેતુ છે તેથી અમો પંચવિષયને અશુભને શુભ બેઉ રીતે કહીએ છીએ. અને જે પંચવિશયને ફકત અશુભજ કેહે છે તે અવિવેકથી ને વિના વિચારે અજ્ઞાનતાથી કેહે છે, એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

નીંદા વિશે પ્રશ્ન. ૪૩

સાખી.

પુછુ પુરણ દાસ હું, ચેતાવો તો ચેતુ;
નીંદા કરવી કોયની, તે છે શાનો હેતુ.

હે ગુરૂ માહારાજ કોઈની નીંદા કરવી તે શાનો હેતુ છે,

ઉત્તર. ૪૩

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ વિવેકવડે વિચારે તો, નીંદા નર્કનો ને મોક્ષનો એ બેઉનો હેતુ છે. જો કે વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ, તથા મોહોટા પુરૂષોનાં વચનોનો હેતુ સમજીને યથાર્થ તારણ કાહાડે, અને તે તારણનું જ્ઞાન અનંત જીવોને કરે તેવાની તથા નીતીપુર્વક વરતતા હોય તેવાની તથા વિચાર સહીત વિવેકી હોય તેની તથા શદાચરણ પાળતા હોય તેની તથા જ્ઞાન સંપાદન કરી હરીભજન કરતા હોય તેવાની, એ વિગેરે ઉત્તમ પ્રાણીયોની નીંદા કરવી તે નર્કનો હેતુ છે. અને કોઈ નીંદા મોક્ષનો હેતુ છે તે તને કહુંછું, જો કે, કોઈ અધર્મી પ્રાણીનો કોઇ સંગ કરતો હોય તેવા અધર્મીની સોબત છોડાવવાને અને સદાચરણમાં લાવવાને માટે અધર્મીની નિંદા કરીએ તેણે કરીને પાપ નથી. કેમકે અધર્મીની નિંદા કર્યા વિના સંગ કરનારાને અધર્મી ઉપર અરૂચી થાય નહિ માટે નીંદા કરીને અધર્મીની સંગત છોડાવવી. અને તે અધર્મીની સંગત છોડવાથી તે સધર્મીનો ને જ્ઞાનીજનનો સંગ કરે તેથી તેને જ્ઞાન થાય અને જ્ઞાન થવાથી તેને મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થાય, તેથી તેવો જે ઉપકાર ને જે ઉપકાર કરનાર તે પણ મોક્ષપદનો અધિકારી થાય છે માટે આ કહ્યુ તે પ્રમાણે નીંદા કરવી એ મોક્ષનો હેતુ છે, વળી અનિતીના જે જે કાર્ય છે તે કાર્યની તથા અધર્મ પંથ ચલાવનારની તથા પંથ ચલાવી જીવોને અવળું સમજાવનારની, તથા દુરવ્યસનની તથા અવિવેકનાં કાર્યની એ વીગેરે એવાં એવાં દુરાચરણોની નિંદા કરવી તે મોક્ષનો હેતુ છે. કેમકે, જે જે કાર્ય દુરાચરણીને અવિવેકી છે તે દુરાચરણો શોધી કાહાડી પોતાના મનથીજ નિંદા કરે ને તે નિંદા કરવાથી તે દુરાચરણો ઉપર અરૂચી થાય ને અરૂચી થવાથી તેમો ત્યાગ કરાય માટે તે નિંદા મોક્ષની

હેતુ છે. વળી જેવાં દુરાચરણ જેમાં માલમ પડયાં હોય તે દુરાચરણી કાર્યની કોઇ બીજાની આગળ નિંદા કરી બીજાને પણ દુરાચરણથી છોડાવે તે પણ મોક્ષનો હેતુ છે. આ બન્ને રીતે નિંદા નર્કનો ને મોક્ષનો હેતુ એમો કહીએ છીએ. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

ગુરૂના પ્રકાર વીશે પ્રશ્ન ૪૪

દોહરો.

માહારાજા મેં સાંભળ્યું, ગુરૂ ત્રણ પરકાર;
પાહાણ પત્ર તુલ્ય હોય છે, કાષ્ટ તુલ્ય કોઇ દ્વાર.

હે માહારાજ મેં ત્રણ પ્રકારના ગુરૂ સાંભળ્યા છે કે એક તો પાશાણ જેવા ગુરૂ, બીજા પત્ર (પાંદડાં) જેવા ગુરૂ, ત્રીજા કાષ્ટ (લાકડા) જેવા ગુરૂ. એ ત્રણ પ્રકારના ગુરૂ હોય છે તે શી રીતે ત્રણ પ્રકારના હશે, એટલું કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર. ૪૪

વ્યાસજી—જે ગુરૂ પોતે ડુબે ને જે શીષ્ય પોતાને વળગ્યો હોય તેને ડુબાડે તેવા જે ગુરૂ તે પાશાણ તુલ્ય છે; કેમકે જેમ પથરો તરે નહી ને જે વળગ્યો હોય તેને તારે પણ નહી એવો પાશાણનો સ્વભાવ છે તેવા ગુરૂ પાશાણ તુલ્ય છે. બીજો પત્ર (પાંદડાં) તુલ તે પાંદડું પોતે તરે પણ જે કોઈ પાંદડાને વળગ્યું હોય તેને પાંદડું તારે નહી, કેમકે વળગનારની સાથે પ્રથમતો બુડે ને પછી બુડેલાને પુરો બુડવા દઈને પોતે તરીને બાહાર નીકળી પોતે તરે તે રીતે જે પત્ર તુલ્ય ગુરૂ છે તે શીશ્યને બુડાડે ને પોતે તરે તે પત્ર ગુરૂ છે. ત્રીજો કાષ્ઠ (લાકડા જેવો) જે ગુરૂ છે તે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, કેમકે જેમ કાષ્ઠ પોતે તરે ને જે પોતાને વળગ્યો હોય તેને પણ તારે તે કાષ્ટ સરીખા ગુરૂ છે. આ રીતે ત્રણ પ્રકારના ગુરૂ હોય છે તે ખરું છે. એજ તમારા પ્રષ્નનો ઉત્તર છે.

નક્ષત્રી પૃથ્વી વીશે પ્રષ્ન. ૪૫

હે માહારાજ ઘણાને મુખથી પુસ્તકોના આધારે મેં સાંભળ્યું કે ફરશુરામે એકવિસવાર નક્ષત્રી પૃથ્વી કરી તે વચન વિશે મને એમ શંકા થાય છે કે નક્ષત્રી એટલે ક્ષત્રી એવું નામજ પૃથ્વીમાં નહી તે નક્ષત્રી કેહેવાય, એવી નક્ષત્રી પૃથ્વી પ્રથમ ફરશુરામે જ્યારે કરિ તે પછી તો ક્ષત્રી પૃથ્વીમાં રહ્યા નહી તો પછી ફરશુરામે બીજીવાર શી રીતે નક્ષત્રી પૃથ્વી કરી? વળી બીજી વેળા નક્ષત્રી કરી ત્યારે ક્ષત્રીતો રહેલાજ નહી ને એકવિસવાર નક્ષત્રી પૃથ્વી શી રીતે કરેલી સંભવે, તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર. ૪૫

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ એ વચનમાંજ સમજાય તેવું છે. જુઓ કે નક્ષત્રી પૃથ્વી કરી એમ કહ્યું છે, પણ નક્ષત્રાણી પૃથ્વી કરી એમ કહ્યું નથી. માટે ક્ષત્રીઓના એટલે જે ક્ષત્રી પુરૂષો, તેઓનો નાશ કર્યો તેથી નક્ષત્રી પૃથ્વી કરી

એમ કહ્યું, એ વાત સત્ય છે કે, ક્ષત્રી માત્રને મારી નાંખ્યા. પણ ફરશુરામે નક્ષત્રાણી એટલે ક્ષત્રીની સ્ત્રીઓનો નાશ કર્યો નથી, જો ક્ષત્રીની સ્ત્રીઓનો નાશ કરે તો અનંત સ્ત્રી હત્યાપો લાગે માટે ક્ષત્રાણીઓનો નાશ કરેલો નહી. તે ક્ષત્રાણીઓ કોઈ કોઈ સગર્ભી, (ગર્ભવાળી) રહેલીઓ તેઓથી પાછી ક્ષત્રીની ઉત્પત્તી થયેલી. તે પછી પાછું બીજીવાર પણ એમજ થયેલું ને વારંવાર ક્ષત્રીઓ માત્રને એટલે ક્ષત્રી પુરૂષો માત્રને હણીને નક્ષત્રી પ્રથ્વિ કરેલી એ રીતે નક્ષત્રી પ્રથ્વીના પ્રશ્નનો ઉત્તર છે. જો ક્ષત્રીઓને અને ક્ષત્રાણીઓને સર્વને માર્યાં હોત તો એકવાર નાશ કર્યા પછી બીજીવાર ક્ષત્રીની ઉત્પત્તી થાય નહી; ને બીજીવાર નક્ષત્રી પૃથ્વી કરી કેહેવાય નહીં. તો આતો એકવીસવાર નક્ષત્રી પૃથ્વિ કરી કહિ છે, માટે સમુળગુ ક્ષત્રી બીજ હણી નાખ્યું હોય એમ ભાસતું નથી, કદી ભાસે તો તે સંભવતું નથી, માટે અમોએ કહ્યું એજ રીતે નક્ષત્રી પૃથ્વી કરેલી એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

પ્રભુ પુત્ર થયા વિષે પ્રષ્ણ ૪૬

હે માહારાજ પ્રભુ છે તે બધા જગતના પિતા છે તે દસરથને ઘેર રામ થઇ અવતરી પુત્ર થયા ને તેજ પ્રભુ પાછા નંદ વસુદેવને ઘેર કૃષ્ણ અવતાર ધરિ તેમના પુત્ર થયા. એ સંભવતું નથી. કેમકે જે પ્રભુ પીતા તુલ્ય અને જગતના જીવો પુત્ર તુલ્ય તે પુત્રના પુત્ર પિતા થયા હોય .એમ સંભવતુ નથી. કદી કેહેશો કે નંદ વસુદેવ, દસરથજી એઓએ તપ કરી પ્રભુને પુત્ર થવાનું વરદાન માગ્યું હતું, એમ કેહેશો તે પણ સંભવે નહિ. કેમકે, જે પુત્ર પોતાના પિતાને પોતાનો પુત્ર કરવાની ઈચ્છા રાખે તે માહા પાપનો અધિકારી થાય છે. માટે પ્રભુને પુત્ર થવાને વરદાન માગ્યું હોય તે પણ સંભવતું નથી. તેમ છતાં પંડોપંડ પ્રભુ પુત્ર થઈ અવતર્યા એ વાત અસંભવિત છે. તેનો ઉત્તર કરો.

ઉત્તર ૪૬

વ્યાસજી— જુઓ ભાઈ વસુદેવ તથા દસરથને ઘેર પંડોપંડજ પ્રભુ પુત્ર થયા એવું જે કહે છે અથવા માને છે, તે માહા અજ્ઞાની, અધર્મી અને પાપના અધિકારી છે. જો પંડોપંડજ પોતે પ્રભુ ત્યાં વસુદેવ તથા દસરથને ઘેર પુત્ર થઈ આવ્યા હોય તો પછી વૈકુંઠ વિગેરે સર્વ ખાલી રહેલું સંભવે, પણ તે કોઈ પુસ્તકમાં એમ નથી કહ્યું કે, રામ અવતાર તથા કૃષ્ણ અવતાર પૃથ્વી પર થયા તે વારે વૈકુંઠ કે અક્ષર ધામ કે ગમે તે કોઈ ધામ ખાલી પડયું હતું એવું કોઈ પુસ્તકમાં નથી માટે પ્રભુ પંડોપંડજ પૃથ્વીમાં અવતર્યા એ સંભવતું નથી. વળી પ્રભુ પીતા તે પીતા પુત્ર થાય તે પણ સંભવતું નથી. પણ જો ભાઈ, પ્રભુ પંડોપંડ તો પુત્ર થયા નથી, તેમ નંદ, વસુદેવ કે દસરથે કાંઇ વરદાન એમ માગેલું કે પ્રભુ તમેજ અમારા પુત્ર થાઓ, એમ સંભવતું નથી. ફક્ત એમ માગેલું સંભવે છે કે હે પ્રભુ તમ જેવા અમારે પુત્ર થાઓ એવુંજ માગેલું છે. અને તેવું માગવાથી પ્રભુના અંશ કળાના અવતારો રામકૃષ્ણાદીક થયા છે, તેથી પંડોપંડ પુત્ર થયા નથી ને પ્રભુની અંશકળાના થયેલા જે રામકૃષ્ણાદિક તે પ્રભુ જેવાજ થયા એટલે પ્રભુના અંશ થયા પણ પ્રભુ પંડેજ

પુત્ર થયા નથી; અને જે પુત્ર થઇને અવતરે તે પુરણ પ્રભુ હોય પણ નહિ. તેથી કબિરજી અથવા કોઇ બીજા પુરૂષ એમ કહી ગયા છે કે:—

સાખી.

ઇશ્વર સબકા બાપ હે, બેટા કીશીકા નાહી,
બેટા હોકે અવતરે, સોતો ઇશ્વર નાહી.

આ સાખી કેહેનારે કહી છે તે ખરી છે ખોટી નથી. તેમ અમારો પણ એજ સીધાન્ત છે, એ રીતે સાક્ષાત પ્રભુ પુત્ર થયા નથી ને પ્રભુનો જે અંશ તે પ્રભુ જેવો હોય, તે રામકૃષ્ણાદીક પ્રભુના અંશ છે તે પુત્ર છે એમ માનવું યોગ્ય છે. એજ ઉત્તર છે.

સંવત ૧૯૪૫ના પોસ માસની કૃષ્ણ બીજને દીવસે વ્યાસજી વલ્લભરામ ગામ વિસનગર મધે દીવસે ભાવાર્થપ્રકાશ ગ્રન્થની કથા પોતાના મુકામમાં કહેતા હુતા તે સમે દેસાઈ, રળીઆતરામ મગનભાઈ વિગેરે પુરૂષો તથા ઘણી બાઈઓ તે કથા સાંભળવાને બેઠાં હતાં. તે કથા પુરણ થઈ રહ્યા પછી વિસનગરા નાગર બ્રાહ્મણ, પંડયા, રેવાશંકર પ્રભુરામે; પ્રષ્ણ પુછયું.

નામથી તરવા વિશે પ્રષ્ણ: ૪૭

હે માહારાજ તમોએ ભાવાર્થ પ્રકાશ નામના ગ્રન્થમાં એમ કહ્યું છે કે, જ્ઞાન વિના (યથાર્થ જાણ્યા વિના) જે નામ જપે છે તેણે તેને મોક્ષની પ્રાપ્તી થતી નથી. તો શ્રીમદ ભાગવતમાં અજા મેળે પોતાનો પુત્ર નારણ હતો તેનેજ મરતી વખતે નારણ કહી બોલાવ્યો એટલામાં એ નારણ નામ કેહેવાથી તરી ગયો અને તે ઘણોજ અધર્મી હતો, તેમ છતાં પોતાના પુત્રનું નામ દેવામાં નારણ શબ્દ હતો તેટલા માટે તે તરી ગયો, તો નામથી મુકતી નહી એ વાત આપની કેહેવી સંભવતી નથી.

ઉત્તર. ૪૭

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ વિવેક વડે ન્યાય રીતે અજામેળ, નામ દેવાથી તરી ગયો એ વાત સંભવતી નથી, પ્રથમતો એજ છે કે અજામેળ માહા અધર્મીને અનર્થિ હતો, વળી માહા પાપી હતો એમ તો ઉઘાડુ એજ પુસ્તકમાં લખેલું છે. વળી એમ લખેલું છે કે એ અજામેળે નારણ નામ દીધું તે પોતાના પુત્ર ઉપરજ લક્ષ રાખીને પુત્રનેજ બોલાવ્યો હતો. કાંઇ નારાયણ જે ઇશ્વર તેમાં લક્ષ રાખીને પુત્રને બોલાવ્યો નહોતો, તેમ તેની પ્રતી પણ પ્રભુમાં નોહોતી, તેમ તે જનમારાનો અધમ હતો એટલે મરણ થવાના સમય પેહેલાં પણ કોઇવાર એની પ્રતી ઈશ્વરમાં નોહોતી, તો પછી મરતી વેળા પ્રભુમાં પ્રતી થઈ એમ કહીએ તે પણ સંભવે નહિ, તેમ છતાં સ્પષ્ટ લખેલું છે કે પુત્રમાં પ્રતી હતી તેથી નારણ કહી પુત્રનેજ બોલાવ્યો છે તો હવે વિચારો કે, તે શી રીતે તરી ગયો, જો પુત્રમાં પ્રતી હતી ને તે પુત્રને નારાયણ કહી બોલાવવાથી તરી ગયો તો વેદની શ્રુતી ખોટી થશે કે: मरणेयामतीसागती: અર્થ—મરણ વેળા જ્યાં મતી હોય ત્યાં ગતી થાય: હવે જુઓ ભાઈ અજામેળના મરણ સમે પોતાના પુત્ર નારણમાં પ્રતી (મતી) હતી, ને પ્રભુમાં તો નોહોતી ત્યારે તે શી રીતે તરી

ગયા, જો પુત્રમાં મતી હતિ ને પ્રભુમાં નોહોતી તેમ છતાં તરી ગયા, એમ માનીએ તો ઉપર કહી તે શ્રુતી ખોટી થાય છે. અને તે શ્રુતી સાક્ષાત વેદ નારાયણના મુખની છે. એટલે નારાયણની કહેલી છે, તેજ નારાયણે પોતાનું બોલ્યું પોતે પાળ્યું નહિ ને તેને તાર્યો એ વાત સંભવતી નથી. વળી એજ વેદ નારાયણે કહ્યું છે કે શ્રુતી: ऋतेज्ञानात न मूक्तीः અર્થ—જ્ઞાન વિના મુક્તી નહિ, આ રીતે સાક્ષાત નારાયણનું કહેલું છે, તે શું તેમણે પોતાનું બોલેલું પોતે લોપ્યું ને શું તેને તાર્યો? ના, કેમકે તે સંભવે નહિ. વળી એવાં પુત્ર પુત્રાદીકોના નામ દેવાથી તરે તો ઘણાએક મનુષ્યોમાં પુત્રનાં નામ નારણ, રણછોડ, કેશવ, મોહન, રામચંદ્ર, રાધાકૃષ્ણ, નટવરલાલ, શામલાલ, વિગેરે પ્રભુના નામે નામ હોય છે, તો તે નામ વાળાના પીતાઓ જે વેળા મરણ પામવા થાય છે તે વેળા જગતના વ્યવહાર પ્રમાણે ખાંચ ખુંચની તથા દેવા લેહેણાની વાત કેહેવા પુત્રને બોલાવે છે, તેથી તે પીતાઓ માત્ર ફક્ત પુત્રનુંજ નામ દેવાથી તરી ગયા હશે ને હાલ જે હશે, તે તરશે, તો પછી તેવા નામ વાળાઓના પીતાઓને તો ઠીક ફાવતું આવશે; કેમકે, આખો જન્મારો અધમ અનીતિ કરશે ને ઇશ્વરમાં લક્ષ જરાવાર પણ નહી પોરવે તો પણ તે છેવટે દીકરાનેજ બોલાવવાથી તરશે. ને તેવા તેવા દિકરાના નામ દેવાથી તરે છે એમ જગત જાણશે તો પછી સર્વે પ્રાણી પુત્રોનાં નામ તેવાંજ પાડશે, ને તેવાં પાડવાથી તે સહુ તરી જશે તો પછી પ્રભુમાં આસ્તા રાખવાનું તથા તેમનું સ્મરણ કરવાનું તેઓને કાંઈજ પ્રયોજન રહેશે નહિ, તેમ આખો જન્મારો અધમ કરશેજ અને મરણ સમે પુત્રનું નામ દેશે, એટલે બસ છે. વાહ ! આ વાત તે કોઈ દીવસ સંભવે ? નજ સંભવે. વળી અજામેળ તરી ગયો એ વાત પુરાણ પક્ષની છે તેજ ખરી માનીશું તો વેદની જે શ્રુતીયો કહી તે વેદ જે નારાયણના મુખનાજ છે તે અસત્ય થશે, ને પુરાણ પક્ષ જે વ્યાસજીના મુખના તે સત્ય થશે.

રેવાશંકર—હે માહારાજ ત્યારે શું વેદ સત્ય માનવાને વ્યાસજીના કરેલાં પુરાણ અસત્ય માનવાં ?

વ્યાસજી—વેદ, શાસ્ત્ર, તથા પુરાણ એ સર્વ સત્ય માનવાં, પણ તે પુસ્તકોમાં જેજે વચનો હોય તે વચનોનો તોલ કરવો કે આ વચન તે ભયાનક છે કે રૂચીનું છે ? કે યથાર્થ છે ? વળી તે વચનનો શો ભાવાર્થ છે; એમ બધો તોલ બાંધવો. જો વચનોનો તોલ બાંધીએ તો ખરો મતલબ જણાય, માટે અજામેળ તરી ગયો આ વાતનો પણ તોલ બાંધો કે માહા અધર્મી તેણે મરતી વેળા પુત્રનેજ નારણ કહી બોલાવ્યો તેથીજ તરી ગયો આ વાત કોઈ કાળે સંભવતી નથી.

રેવાશંકર—ત્યારે ભાગવતના કર્તા વેદવ્યાસજી છે તેમણે નામ દેવાથી અજામેળ તરી ગયો એમ કહ્યું તે શું ખોટું ?

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ એક તો ભાગવત વિશે માહા મોટી તકરાર છે. કેમકે વ્યાસજીએ એક ભાગવતને વૃક્ષ રૂપી ગણ્યું છે.

ભાગવતરૂપિ એક માહારૂં વૃક્ષ છે. તેને બાર ડાળાં છે, એટલે તેના બાર સ્કંધ છે. અને ત્રણસે ને બતરીસ ડાળીયો છે, એટલે ત્રણસે ને બતરીસ અધ્યાય છે. અને તેનાં અરાઢ હજાર પત્ર છે, એટલે હરાઢ હજાર શ્લોક છે એ રીતે વ્યાસજીએ કહેલું છે, તેનો આ શ્લોક—

શ્લોક.

श्रीमद्भागवताभिधः सुरतरुस्तारांकुरः सज्जनिः स्कंधैर्द्वादशभिस्ततः प्रविलसद्भक्त्यालवालोदयः ॥ श्रीमत्रिंशतंत्रयस्यविलसच्छाखाः सहस्राण्यलंपर्णान्यष्टदशोष्ट दोऽतिसुलभोवर्वर्तिसर्वोपरि ॥ १ ॥

તેમ છતાં હાલ શ્રીમદ ભાગવતના ત્રણસેને પાંતરીસ અધ્યાય થયા છે, તે ત્રણસે બતરી ઉપર ત્રણ અધ્યાય વધેલા છે તે કીયા તે કેહેવાનું કાંઈ કારણ નથી, પણ હાલ ભાગવતમાં ઘણું ઘણું ઉમેરણ થઇ ગયેલું છે, એટલે આ અજામેળ વાળો ભાગ વધ્યો કે બીજુ વધ્યું છે એ વાત કેહુવાની અમારે જરૂર નથી, તેમ છતાં પદમ પુરાણને વિશે એમ કહ્યું છે કે व्यासस्यवचनं क्वचीतसत्यं: એટલે વ્યાસનાં વચનો કોઈક સત્ય છે. એમ શાથી કહ્યું છે કે વ્યાસજીએ ઘણાંએક પુસ્તકોમાં ભયાનક, તથા રૂચી વચન વાપરેલાં છે, એટલે જગતના અજ્ઞાની જીવોને ભય બતાવી નીતીમાં રાખવા ભયાનક વચન કહેલાં છે, ને અજ્ઞાની જીવોને કોઇ રીતે ઈશ્વર ઉપર રૂચી થાય એવા હેતુથી રૂચી વચન કહેલાં છે, અને યથાર્થ એટલે જેવું ખરૂં હોય તેવું, તે યથાર્થ વચન છે. તે યથાર્થ વચન કોઇ કોઇ ઠેકાણે છે માટે પદમ પુરાણમાં વ્યાસજીનાં વચનોમાંથી કોઈકજ વચન સત્ય કહ્યું, બાકીનાં બીજા વચનોને અસત્ય ગણ્યાં નથી, પણ ભયાનક કે રૂચી વચન ગણ્યાં છે. માટે જુઓ ભાઈ આ અજામેળ પુત્રને નારણ કેહેવાથી તરી ગયો એ વાત રૂચી વચન છે. ને તે શા માટે રૂચિ વચન વાપર્યું; કે કોઇ અજ્ઞાની તરવાની આશાએ કોઈ રીતે પણ ઈશ્વરનું નામ દે, એ રીતે ઇશ્વરની ઉપાસના કરાવવાના હેતુથી અજામેળ પુત્રનું નામ નારણ કેહેવાથી તરી ગયો એમ કહ્યું. પણ અજામેળ ફકત નારણ નામ દેવાથી તરી ગયો એ વાત સંભવિત નથી તેમ છતાં તરી ગયો માનીએ તો તરવાનું કાંઇ બીજું કારણ હોવું જોઈએ. પણ ફકત પુત્રનું નારણ નામ દેવાથી તરી ગયો એ તરછટ ખોટું છે. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

પરમેશ્વરને રહેવાના આધાર વિશે પ્રશ્નઃ ૪૮

અમદાવાદ રાયપુર દરવાજા બહાર હરગોવન દલીચંદની વાડીમાં નારણદાસ નામના સાધુ આવેલા હતા. તે સાધુને હાથ પગ નોહોતા તે સાધુએ કોઇના પુછાવ્યાથી વ્યાસજી વલ્લભરામને ૧૯૪૫ ના માહા વદી ૧૩ ને દાહાડે પ્રશ્ન પુછ્યું.

હે માહારાજ તમો બ્રહ્મ પરોક્ષ કોહોછો અને તે જ્ઞાનાકારે સાકાર કોહો છો વળી તે બ્રહ્મ વિશ્વથી ઉંચે રહેલા કોહોછો તો તેમાં અમારી એવી શંકા છે કે તે બ્રહ્મ શાના આધારે રહેલા છે. એટલે શાના ઉપર રહે છે? કેમકે આધાર વિના કોઈ રહી શકતું નથી એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે માટે તે બ્રહ્મ ઉંચે શા આધારે રહેલા છે તે કહો.

ઉત્તર ૪૮.

વ્યાસજી—જુઓ માહારાજ સુર્ય ચંદ્ર તારા મન્ડળ ઉંચે છે તે શાને આધારે રહેલા છે? નીરાધાર; એટલે સ્વસત્તાથી રહેલા છે. જુઓ જે સુર્ય

ચંદ્ર તારા વિગેરે સ્વસત્તાથી ઉંચે રહેલા છે તો તે સર્વને પ્રકાશનાર જે બ્રહ્મ (પરમાત્મા) તે પોતાની સ્વસત્તાથી રહે તેમાં કાંઈજ શંશય નથી.

જીવ કયાં જાય છે તે વિશે પ્રષ્ણ ૪૯

હે માહારાજ જીવ દશાને પામેલાને આપ જીવ કહો છો તે જીવ એક દેહથી છુટે છે તેવો તે કયાં જાય છે, તે વિશે મને સંદેહ છે. કેમકે ઘણાક એમ કહે છે કે તે જીવની કૃતી પ્રમાણે કોઇ ગર્ભમાં તેની વાસના મરણ સમે થાય છે તેથી તે જે દેહમાં છે તે દેહથી છુટે છે તેવોજ તે વાસનાવાળા ગર્ભમાં જાય છે. વળી ગરૂડપુરાણથી તથા ઘણાકના મુખથી એમ સાંભળ્યું છે કે જીવ દેહથી છુટે છે તેવોજ તેને યમદુત યમપુરીમાં લેઇ જાય છે. ત્યારે આ બેમાં કોનું કેહેવું ખરૂં છે, ને કેવે પ્રકારે ખરૂ છે તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૪૯

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ બંનેનું કેહેવું ખરૂં છે. કેને પ્રકારે તે કહું છું. જુઓ કે મરણ સમે જે દેહમાંથી જે જીવ નીકળવાનો થાય છે તે સમે તે જીવનાં કૃત્ય પ્રમાણે તેનો લક્ષ તેવા ગર્ભ વિશે જાય છે એટલે તેની મતી વ્રત્તી) તેવે સ્થળે થાય છે, તે પછી તે દેહમાંથી જેવો છુટે છે તેવુંજ તેનું વાસના લીંગ અંગુષ્ટ સ્વરૂપ તે યમકીંકર યમપુરીમાં લેઈ જઇ યમરાજાના સનમુખ ઉભો કરે છે તે સમે યમ રાજા તેને ધિકારીને કેહે છે કે જા તરાં કર્મ પ્રમાણે તું ફળ ભોગવ. એમ કહી મુકી દે છે તેવોજ તે જીવ જયાં એના કર્મ પ્રમાણે વાસના બંધાઈ હોય છે ત્યાં તેવા ગર્ભમાં જઇ રહે છે. જેમકે કોઈ પ્રાણીને પોલીસ પકડીને ન્યાયાધીશ પાસે લેઈ જાય પણ તેનો લક્ષ જે પોતાનું વ્હાલું હોય છે અથવા જેનામાં જીવ લાગ્યો હોય છે તેમાંજ ચીત રહે છે. ફકત જેમ ખોળીયું કંઇ હોય ને જીવ કંઇ હોય તેમ તેનો લક્ષ પોતાના પ્રીયમાં હોય છે, તે પછી તેને ન્યાયાધીશ મુકી દે તેવોજ તે જયાં પોતાની વ્રતી હોય છે ત્યાંજ તે જાય છે. એ રીતે જીવોનો લક્ષ (મતી) કૃતી પ્રમાણે મરણ સમે થાય છે. તેથી તે જીવે ત્યાંજ વાસ પુર્યો એમ ગણાય છે શાથી કે તેનો લક્ષ જયાં ચોટયો છે ત્યાંજ તે જવાનો, માટે ત્યાં જાય છે એમ ગણાય છે. ને જમપુરીમાં એને લેઇ જાય છે તે પણ ખરૂ છે. એટલે જેમકે ઘણાક એમ કહે છે કે માહારૂં ખોળીયું અહીં છે ને મારો જીવ ફલાણે ઠેકાણે છે તેમ જીવ જમપુરીમાં પણ જાય છે ને તેમ બીજા ગર્ભમાં પણ લક્ષ રહેવાથી જાયછે એમ કેહેવાય છે. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

યમકીંકર વીશે પ્રષ્ણ ૫૦

હે માહારાજ જીવ દશાના જે જીવ તેને તો જમ લઇ જાય છે. પણ કોઇ જમ અધર્મ કરે તો તેને જમપુરમાં કોણ લેઇ જતું હશે તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૫૧

વ્યાસજી—વાહ ! આપણા રાજાની પોલીસમાંનો કેઇ ગુનો કરે છે ત્યારે તેને કોણ રાજા પાસે લેઇ જાય છે તે તમે સમજો એટલે આ઼પો સમજાશે.

જીજ્ઞાસુ—હા માહારાજ સમજાયું, પોલીસનો માણસ ગુનો કરે છે તે પોલીસને તે પોલીસમાંનાને પોલીસમાંના પોલિસ પકડીને લઇ જાય છે. એ રીતે બરોબર છે કે તેવા કોઇ અધર્મી જમને બીજા જમ લઇ જતા હશે. એ માહારાથી સમજાયું. ને ઉત્તર થઈ ગયો.

વેદ ચોર્યા વીષે પ્રષ્ણ ૫૧

હે માહારાજ મેં સાંભળ્યું છે કે, બ્રહ્માજીના વેદ શંખાસુર ચોરી ગયા તે વિષે મને એવી શંકા છે કે, એ વેદ ચોરી ગયો તે શું વેદનું પુસ્તક ચોરી ગયેલો? જો વેદનું પુસ્તક ચોરી ગયો તો તે વારે શું વેદનાં પુસ્તક હતાં? જો પુસ્તક હતાં તો તો ચોરીને સમુદ્રમાં લેઈ ગયો હતો એમ સાંભળ્યું છે, તો તે પુસ્તકો સમુદ્રમાં તો પલળી જવાં જોઇએ. ને જો પલળી ગયાં હોય તો વેદ ફરીથી આ શ્રષ્ટીમાં હોવા જોઇએ નહિ, તેમ છતાં હાલ વેદ છે, આ રીતે માહારી શંકા છે તે કૃપા કરીને શંકા ટાળો.

ઉત્તર ૫૧.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ બ્રહ્મા સુક્ષમ વેદનો પાઠ કરતા હતા તે સમે શંખાસુરે સંતાઈને ભણી લીધો, એજ ચોરી લીધો કેહેવાય છે, જેમકે કોઈ માણસ કોઇનું કાંઈ ચોરી લાવ્યો હોય છે ત્યારે તેને એમ કેહેવાય છે કે ફલાણો ફલાણાનું ફલાણું ભણી લાવ્યો છે, એટલે ચોરી લાવ્યો છે; અને ચોરી લીધું હોય તેને ભણી લીધું એમ શબ્દ વપરાય છે. અને ભણી લીધું એમ કેહેવાથી ચોરી લીધું એમ સમજાય છે. વળી વિદ્યા ભણી લે તેને વિદ્યાનો ચોર કેહેવાય છે એજ રીતે શંખાસુર બ્રહ્માના મુખથી વેદ ભણી ગયો તેથી તે ચોરી ગયો એમ કહ્યું છે. અને તે રીતે વેદ ચોરીને તે સીંધુમાં ગયો એટલે વેદ પલળ્યાની શંકા રેહેતી નથી. અને તે શંખાસુરને મારીને પ્રભુ વેદ પાછા લાવ્યા, એટલે જે નીચ જાત શંખા સુર, વેદ પાત્ર નોહોતો તેથી તે તેની પાસે ન રહેવો જોઇએ, માટે તેનો નાશ કર્યો એટલે એ નીચ જાતી પાસેથી વેદ પાછો લાવ્યા. ફકત આ રીતેજ બનેલું એ વિના અલંકાર આપી લાંબી વારતા કરેલી તે ઉપર દ્રષ્ટી નહી રાખતાં ફકત મુદ્દો સમજવો, વળી આ વિશે ઘણી વારતા કરીએ પણ ગ્રન્થ સંકોચનથી એજ ઉત્તર કર્યો છે.

સંવત ૧૯૪૫ ના માહા માસની સુકલ પક્ષ પુર્ણમીને દીવસે ગામ ખેડા મધે વ્યાસજી વલ્લભરામને, ગામ ભાડેરાના જોશી શંકરભાઈ ગરબડભાઈએ પ્રષ્ણ પુછ્યાં.

પુત્ર પુત્રી વ્યંઢળ વીશે પ્રષ્ણ ૫૨

હે માહારાજ આ ગામે ઉદરથી પુત્ર, પુત્રી, અને વ્યંઢળ એવાં જે અવતરે

છે તેનું શું કારણ હશે, અને આ પ્રશ્ન મેં ઘણે સ્થળે પુછયું છે પણ તેનો મને કોઇ ઠેકાણેથી જોઈએ તેવો ઉત્તર મળ્યો નથી. માટે આપને પુછવું પડયું છે. તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૫૨

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે, પુરૂષનું તથા સ્ત્રીનું એ બેઉનું વિર્ય સાથે ખાળીત થવાથી ગર્ભ ધારણ થાય છે. તેમાં પુરૂષના વિર્યનો ભાગ વિશેષ હોય ને સ્ત્રીના વિર્યનો ભાગ થોડો હોય તેવાં બે વિર્યથી જે ગર્ભ રહે, તે ગર્ભથી પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે. અને સ્ત્રીના વિર્યનો ભાગ વિશેષ હોય ને પુરૂષના વિર્યનો ભાગ થોડો હોય તેથી પુત્રી થાય છે. અને પુરૂષનું ને સ્ત્રીનું વિર્ય સરખે ભાગે હોવાથી વ્યંઢળ ઉત્પન્ન થાય છે. જોશી બોલ્યો હે માહારાજ તમોએ ઉત્તર કર્યો તે સંભવિત છે પણ તમારા કહેવા પ્રમાણે થાય છે. તેનું પ્રમાણ શું!

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ આવાં આવાં પ્રશ્નો પુછશો ને તેનાં પ્રમાણો માગશો તે બધાં કયાંથી મળી આવશે? નહિજ આવે, પણ જે ઉત્તર યથાર્થ ભાસતો હોય તેજ પ્રમાણ છે એમ જાણવું. તેમ છતાં આ પ્રશ્નના ઉત્તરનું પ્રમાણ મનુસમૃતિમાં તીજા અધ્યાયનો ઓગણ પચાસમો શ્લોક છે.

श्लोक.

पुमान्पुंसोऽधिकेशुके, स्त्रीभवत्यधिकेस्त्रिया : ।
समेपुनान्पुस्त्रियौ, वा क्षीणेऽल्पेचविपर्यय : ॥

આ શ્લોકનો અર્થ અમોએ જે ઉપર કહ્યો તેજ છે, માટે જુઓ ભાઇ પ્રમાણ સાથે આ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

મુમુક્ષુ તથા જીજ્ઞાશુ વીશે પ્રશ્ન ૫૩

દોહરો.

મુમુક્ષુ કોણ જાણીયે, જીજ્ઞાસુ જન કોણ,
મમ ગુરૂજી આપ છો, જેમ નર ગુરૂ દ્રોણ.

હે ગુરૂ માહારાજ મુમુક્ષુ કોને જાણવા અને જીજ્ઞાસા કોને જાણવા તે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૫૩.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ જે પ્રાણી મોક્ષની ઈચ્છા રાખે છે તે મુમુક્ષુ છે. અને જે પ્રાણી ઘણી મતલબો જાણવાની ઈચ્છા રાખે છે તે જીજ્ઞાસા છે. હવે તે બંનેનાં સ્વરૂપ જુદાં પાડીને સમજાવિએ તેમાં ધ્યાન દેજો, જુઓ કે જે પ્રાણી મોક્ષપદ જે પરમાત્મા તેના સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવવાની એટલે જાણવાની

ઇચ્છા રાખી સત્ય પુરૂષનો સમાગમ કરી પરમાત્માના સ્વરૂપને જાણે છે, અને તે સ્વરૂપ જાણીને તે જાણવાથીજ આનંદ ભોગવે છે તે પ્રાણી જીજ્ઞાસા છે. અને જે પ્રાણી પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન સંપાદન કરીને તે પદ પામવાનું યત્ન કરે છે તે મુમુક્ષુ (મોક્ષનો ઇચ્છનાર) મુમુક્ષુ છે. કેમકે જે જાણવાની ઇચ્છા રાખે છે તે સઘળા જીજ્ઞાસુ જાણવા, અને જે પ્રાણી જાણીને તે પદ પામવાને ઉપાસના કરે છે તેજ મુમુક્ષુ જાણવા. વળી બીજા કનીષ્ટ જીજ્ઞાસુ પણ હોય છે. તે કેવા કે જેમ આ ગ્રંથમાં ઘણાંએક પ્રશ્નોના પુછવા વાળા છે તેઓએ પરમાત્માના સ્વરૂપને જાણવા સબંધી પ્રશ્નો પુછયાં નથી, ને હીરણ્યાક્ષ દંતપર પૃથ્વી લેઇ ગયો તે વિષે તથા કસ્યપની સ્ત્રીને વનસ્પતી થઈ તે શું, એવાં, એવાં જે પ્રશ્નો છે તે મોક્ષનાં હેતુ નથી, ફકત જાણવા જેવાં છે. ને તે જાણવાથી કાંઇ મોક્ષની પ્રાપ્તી થતી નથી એવાં જે પ્રશ્નોના પુછવા વાળા જે પ્રાણી છે, તેને કનીષ્ટ જીજ્ઞાસુ જાણવા. અને પરમાત્માના સ્વરૂપ સબંધી જાણવાનાં જે પ્રશ્નો પુછે તેને ઉત્તમ જીજ્ઞાસુ જાણવા. અને તે પરમાત્માના સ્વરૂપને જાણીને તે પદને પ્રાપ્ત થવા યત્ન કરવાની ઇચ્છા રાખનારાને મુમુક્ષુ જાણવા અને તેવા જે મુમુક્ષુ છે તેને ધન્ય છે, વળી પરમાત્માના સ્વરૂપ સબંધીના જીજ્ઞાસુ છે તેને ધન્ય છે. અને કથા પુરાણોનાં ભયાક કે રૂચી વચનોના જે જીજ્ઞાસુ છે તે તો ઠીકજ છે, વળી તે કરતાં પુસ્તકોના આધાર વિનાની મતલબોનાં જે પ્રાણી પ્રશ્ન કરી જીજ્ઞાસાપણું બતાવે છે તેવાને ધીક્કાર છે. કેમકે પુસ્તકોના આધાર વિનાનાં જે કલ્પિત પ્રશ્ન જેવાં કે કોઈ એમ પુછે કે દુરીજોધનના સસરાના દાદાના દાદાની સ્ત્રીનું નામ શું. આવી રીતનાં પ્રશ્નોના પુછનારને નાસ્તીક અને મિથ્યા વિવાદી જાણવા, અને તેવાં પ્રશ્નોથી કાંઇ લાભ પણ થતો નથી, વળી અજ્ઞાની જીવ એવાં પણ પ્રશ્નો પુછે છે કે આ બધા વિશ્વમાં જીવ કેટલા હશે, વળી વૈકુંઠમાં કેટલા ચતરૂભુજ હશે વળી નર્કમાં વરસો વરસ કેટલા જીવ પડતા હશે. આવાં આવાં તે નીરાર્થ (અર્થ વિનાના) અને નીર્લાભી (લાભ વિનાના) પ્રશ્નો પુછે છે તેને કેવળ નાસ્તીક અને અધર્મી અને મીથ્યા માથા ફુટીયો જાણવો. અને તેવાના પ્રશ્નનો જવાબ પણ જ્ઞાની પુરૂષોએ દેવો જોઇએ નહી. આ વિષે મતલબ સાથે એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

મંત્ર વિનાના સ્મરણ વિષે પ્રશ્ન ૫૪

દોહરો.

મુળ સ્વરૂપ સમજયા પછી, મુળ રૂપનું દે નામ
નામ મંત્રની તુલ્ય છે, તો શું મંત્રનું કામ.

હે માહારાજ ઘણાએક સંપ્રદાયમાં મંત્રો આપે છે, તે મંત્રોના મતલબ તે પણ ઇશ્વરના આરાધનનાજ હોય છે, તો પછી તે મંત્રો જપવાથી શું વિશેષ છે, અને જુદાં જુદાં નામ જપવાથી શું ઓછું હોય છે, તે વિષે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૫૪.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ લાડુ જમવાની ઇચ્છા હોય તે પ્રાણી છુટો પાશેર ગોળ ખાય, તે પછી છુટું પાશેર ઘી ખાય, તે પછી એકલું શેકેલું ચુરમુ ફાકે તો તેમાં લાડુ જેવી મીષ્ટતા લાગે કે નહી, ને તે લાડુ જમ્યા જેટલું સુખ તથા ત્રપ્તી આપે કે નહિ? આટલો અમોને જવાબદો.

જીજ્ઞાસુ—ના માહારાજ, એ તો એકલો ગોળ ખાઇએ ત્યારે એકલા ગોળનો સ્વાદ આવે, અને તે ગોળ લાડુમાં નાંખેલો ખવાય એટલો છુટો ખવાય નહી ને એકલો ખાતાં પ્રીય પણ લાગે નહી. તેમ ઘી એકલું ખાઇએ તો તે પણ એકલા ઘીનોજ સ્વાદ લાગે ને લાડુમાં નાંખેલું ખવાય તેટલું એકલું ખુશી સાથે નજ ખવાય, કદી ખાઇએ તો તે પ્રીય લાગે નહિ, તેમજ ઘી ગોળ વિનાનું છુટું ચુરમુ ખાઇએ તો તે પ્રીય લાગે નહી, તેમ લાડુ જમ્યેથી ત્રપ્તી થાય છે તેટલી ત્રપ્તી પણ થાય નહી.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઇ લાડુમાં ઘી છે, ગોળ છે, ને ચુરમુ છે, જુઓ કે તે પદાર્થ તો એનાં એજ છે, કાંઇ બીજાં નથી, પણ તે ત્રણેને ભેળાં કરીને લાડુ વાળેલો હોય છે તે અતી મીષ્ટ હોય છે તેમ તે જમવાથી ત્રપ્તી થાય છે. એજ રીતે મત્રોમાં પણ પરમાત્માના નામનોજ મતલબ હોય છે, પણ લાડુની પેઠે તત્વ નામ ભેળાં કરેલાં હોય છે. તે મંત્ર માહા મીષ્ટ અને ત્રપ્તી લાયક થાય છે. માટે છુટાં છુટાં નામ જપવા કરતાં મંત્ર જપવો તે ઘણોજ મોક્ષ દાતા ત્રપ્તી કારક છે. માટે મંત્ર છે તેજ ઉત્તમ છે. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

અમદાવાદના ઔદિચ બ્રાહ્મણ હરગોવન ઉત્તમરામે—વ્યાસજી વલ્લભરામને પ્રષ્ણ પુછયું.

પુન્ય વીશે. પ્રષ્ણ. ૫૫

અર્ધચરણ દોહરો.

પુન્ય કરે તે પાછુ લેવા, અવતરવાની આશ;

હે માહારાજ મને એક સારા પુરૂશે એવો બોધ કર્યો કે પુન્ય કરવુંજ નહી, ને જો કરીએ તો તેનું ફળ લેવાને પાછો અવતાર લેવો પડે; કેમકે પુન્ય કરનારની પુન્યના ફળમાં વાસના રહી જાય છે. ને વાસના રેહેવાથી તે પુન્યના ફળના ભોક્તા થવા સારૂં જન્મ ધારણ કરવો પડે છે. એ વાત ખરી હશે કે કેમ તે વીશે કૃપા કરીને કહો.

ઉત્તર ૫૫.

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ એ કેહેનારાનું કહેવું કેવળ અધર્મનું ને નાસ્તીક પણાનું છે. કેમકે ઘણા ગ્રન્થોને વિશે પુન્ય દાન કરવાને કહેલું છે. અને તે કહેવા પ્રમાણે ઘણા ઘણા પુરૂષોએ પુન્યદાન કરેલાં છે. તે પુન્યના કરવા વાળા દાતારમાં ગણાએલા છે. જેવો કે રાજાકરણ વિગેરે ઘણા દાનેશ્વરી થઈ ગયા છે, ત્યારે શું તેવાતે નહી સમજયા હોય? ને શું તેમના કરતાં આપણ વિશેશ

સમજણવાળા ઉત્પન્ન થયા ! ના. જુઓ ભાઇ ઉપર અર્ધચરણ દોહરો કહ્યો છે તે કોઇએ કેવળ કળીયુગ રૂપે કહ્યો છે. કેમકે કળીયુગે રાજા પરીક્ષતની પ્રત્યે તથા રાજા નળની પ્રત્યે કહ્યું છે કે મારા વારામાં પુન્યનો માર્ગ બંધ કરીશ એજ વચનથી સાફ જણાય છે કે જેણે પુન્ય માર્ગ બંધ કરવાનો અર્ધચરણ દોહરો કરેલો છે. તે કળીયુગેજ કરેલો છે. હવે જો ભાઈ પુન્ય કરે તે પાછું લેવા અવતરવાની આશા. એજ વચન તરછટ ખોટું છે. જુઓ કે જે પ્રાણી પરમાર્થે પુન્ય કરે છે તે આ વિશ્વમાં ફળની આશાએ એટલે પરજનમે પામવાના હેતુથી કરતો નથી. અને પરજનમે પામવાના હેતુથી જે કરે તે પુન્યનું નામ પરાર્થ છે, એટલે પર કેહેતાં બીજા જન્મને અર્થે કરે તે પરાર્થ છે. અને તે પરાર્થ પુન્યનો કરનાર તેનું ફળ લેવાની વાસના રાખે છે. ને વાસના રાખવાથી તે ફરી જન્મ ધરે છે. પણ જે પ્રાણી પરમાર્થ, એટલે પરમ અર્થને માટે કરે છે તે પ્રાણીને કરેલા પુન્યનું ફળ લેવા અવતરવું પડતું નથી. કેમકે તે તો પરમાર્થ એટલે પરમ અર્થને માટે કરે છે. અને પરમ કહેતાં સકળ વિશ્વથી જે શ્રેષ્ટ, તે શ્રેષ્ટમાં શ્રેષ્ટ મોક્ષ પદ પામવાને અર્થે જે પુન્ય કરે છે તે તો પરમ પદને પામે છે, કેમકે પુન્ય કરીને પુન્યને બદલે પરમ પદ પામવાની ઇચ્છા રાખીને કરે છે. તેથી તે પુન્યનું નામ પરમાર્થ કેહેવાય છે, તે વીશે ભાવાર્થ પ્રકાશમાં જો. માટે જે પ્રાણી પરમાર્થે એટલે પરમ અર્થે પુન્ય કરે છે તે પરમ અર્થને પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેને તે પુન્યનું ફળ લેવાની વાસના હોતી નથી ને તે પુન્યને બદલે પરમ પદ પામવાની વાસના હોય છે. તો પછી તે પરમાર્થે પુન્ય કરનારો પુન્યનું ફળ પામવાને અવતરે એ વાત તરછટ ખોટી છે. માટે પુન્ય કરનારે પરમાર્થે પુન્ય કરવું એ સત્ય છે. અને પુન્ય નજ કરવું એવું કેહેનાર મહા નર્કનો અધિકારી છે. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

વીસનગરના નાગર બ્રાહ્મણ બાઇ માહાકોર બેહેને માહારાજ વ્યાસજી વલ્લભરામને પ્રશ્ન પુછયું.

રામનામથી પાશાણ તર્યા વીષે પ્રશ્ન ૫૬,

હે માહારાજ રામ કથામાં એવું લખેલું છે કે પાશાણ ઉપર રામનાં નામ લખીને પાશાણ પાણીમાં મુકયા એટલે તે પાશાણ સમુદ્રના પાણીમાં તર્યા. તો હાલ રામ નામ લખીને પાશાણ પાણીમાં મુકીએ છીએ તો પણ તે કેમ તરતા નથી. આ વીષે આપ કૃપાનીધી કૃપા કરીને ઉત્તર કરો.

ઉત્તર ૫૬.

વ્યાસજી—જુઓ બાઈ તમારા પ્રશ્નનો એવો ઉત્તર છે કે, રામનું નામ પાશાણ પર લખવાથી પાશાણ તર્યા એ વારતા અસંભવિત છે. કદી કોઈ કવિ લખી ગયા હશે તો તે ભલે. અને લખ્યું હશે તો અજ્ઞાની જીવોને રામનામ ઉપર રૂચી થવાના હેતુથી રૂચી વચન લખ્યું હશે. પણ તે વાત સત્ય નથી, કેમકે કવી લોકો તો જેમ ફાવે તેમ લખે. જુઓ કે ગીરધર કૃત રામાય-

ણુમાં રામનામ લખેથી પાશાણ તર્યા નથી ને પાશાણ ઉપર નામ લખ્યાં નહોતાં એમ એ ગીરધર કવિ લખી ગયેલ છે. એ રીતે કવિ લોકો ગમે તેમ લખે તે ઉપર નહી જોવું અને જે પાશાણ તર્યા છે તે તો નળ નામના વાંનરને માતંગ રૂશીનું વરદાન હતું તે વરદાનના પ્રતાપે તથા રામજીના પ્રતાપ બળ વડે કરીને અને પાણીમાં તરી શકે એવી જાતીના પાશાણના સ્વભાવે કરીને પાશાણો તર્યા છે પણ હાલના ઘણાએક પુરૂષો જગતને એમ કહે છે કે અહલ્યા રામનામથી પાશાણ તરી ગયા છે તો તું પણ તરી જઇશ માટે રામ નામ ભજ. તે એવા હેતુથી કહે છે કે અજ્ઞાની પ્રાણીનું રદય પાશાણ જેવું હોય તે પાશાણ જેવા પણ રામનામથી તરી જાય છે. એમ રૂચી થવા રૂચી વચન વાપર્યું છે. કેમકે અજ્ઞાની પ્રાણી જરાએ હરી ભજન કરતો ન હોય તો તેને કરવાની રૂચી થાય. એવા હેતુથી કહે છે કે રામનામે તો પાશાણ તર્યા છે. આ રીતે પાશાણ તરી ગયાનું જે જ્ઞાની પુરૂષો કહે છે તે આમ સમજીને રૂચી થવા સારૂ કહે છે. એજ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

પુરણદાસનું સંવાદ સાથે પ્રશ્ન.

હે કૃપાનીધી જ્ઞાનદાતા જ્ઞાનસીંધુ, આપ જે જે પ્રશ્નોના ઉતર કરો છો, તે સઘળા ઉત્તર ન્યાય ભરેલાને વિવેક સહિત કરો છો, અને સરવેની શંકા છેદીને માહા શાન્ત પમાડો છો, ને જેને ઉત્તર આપો છો તે અતી શાન્ત પામી જાય છે, અને તેને ફરી તેમાં શંકા ઉત્પન્ન થતી નથી. પછી કોઈ દ્વેશ ભાવે આપનો ઉત્તર માન્ય ન કરે તો તેની ખુશી પણ આપે જે જે પ્રશ્નોના જેવા જેવા ઉત્તર કર્યા છે. તેવા ઉત્તર કોઇ જ્ઞાની વિના વિદ્વાનથી થઇ શકનાર નથી. તે હું નીસ્ચે જાણુ છું. કેમકે ભાવાર્થ પ્રકાશ નામનો ગ્રંથ આપનો રચેલો છે તેમાંના કે આ ગ્રંથમાંનાં કોઇ પ્રશ્નો વિદ્વાનને જઇ કોઇ પુછે છે તો તે વાતની ખબર પડે, કે આવા યથાર્થ ઉત્તરના દેવાવાળા હાલ થોડાજ હશે. માટે હે માહારાજ આટલા દીવસ અમે શ્રીહરીના ગુણ ગાયા છે. પણ હવે સમજયા.

વ્યાજી—અરે પુરણદાસજી શ્રીહરીના ગુણને તમે સમજ્યા નથી ને ગુણ ગાયા છે કોહો છો જો ગુણને સમજ્યા હોતો સાંભળ્યો.

અવતારી હરીના ગુણનું પ્રશ્ન.

નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાયો એ રાગ.

કેવા ગુણના શ્રી હરીને ગાશો.
પુછુ પ્રશ્ન તે કરો ખુલાસો; કેવા. ટેક.
અજાણ હોય તો અસુર આવતા, શે જાણ્યા તે જઇ હણિયા.
જાણ હોયેતો સંદીપન પાસે, જાણતા ત્યારે શું ભણિયા. કેવા. ૧
અમાન્ય હોય તો વિભીક્ષણ ઘેર, માન્ય મળે કરી દયા;
માન્યવાળા હોય તો વિદુર ઘેર, વણતેડે કેમ ગયા, કેવા. ૨
સારથી હોય તો રામ બાણનો મારથી કોણ ન થાકયો;
મારથી હોય તો સારથી થઇને, પાર્થ રથ કેમ હાંકયો. કેવા. ૩

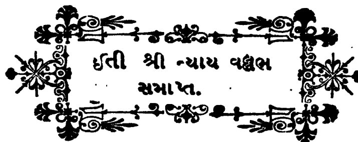
નિરદય હોયતો ઉત્રાને ઉદર, કહો કેમ ગર્ભ ઉગાર્યો;
દયાળું હોયતો સુભદ્રા શુત ભાણેજને શીદ માર્યો; કેવા. ૪
હારેલા હોયતો બાણાસુર સરખા, કેમ જીતે હેત આઠા.
જીતાલા હોયતો જરાસનથી, કેમ કૃષ્ણજી નાઠા. કેવા. ૫
વિભીચારી હોયતો જમુનાયે, શા માટે મારગ દીધો;
બ્રહ્મચર્ય હોયતો વ્રજ વામાશું વિનોદ કોણે કીધો. કેવા. ૬
ગરીબ હોયતો સુદામાની, ભવ ભીડ કયાંથી ભાગી;
ગ્રહસ્થ હોયેતો બળીરાયને ઘેર, શા સારૂં ભીખ માગી. કેવા. ૭
શત્યપાળણ હોયતો વ્રંદાનું, સત્ય શાને લેઈ નાંખ્યું;
સત્ય છોડાવણ હોયતો સત્ય, દ્રુપતીનું શીદ રાખ્યું. કેવા. ૮
શાંન્ત હોયેતો ગાળે શીશુપાળ, ક્રોધે મારી વાળ્યું સાટુ
તામશી હોયતો બ્રગુરૂષીનું, કેમ ખમી રહ્યા પાટુ. કેવા. ૯
વચને વિલા હોયતો દડો લેવા, જમનામાં નાગ ન નાથે;
વચની હોયતો ભીષ્મજી સામું, આયુધ શું ગ્રહ્યું હાથે. કેવા. ૧૦
જીવ સંહારણ હોયતો મારીને, મારી શું બાળ ઉગારે;
પાળણ હોયતો પાન્ડવમાં રહી, કૌરવ દળ ન સંહારે. કેવા. ૧૧
તસ્કર હોયતો મણી લાવિ આપી, કરી હરીએ શાહુકારી;
શાહુકાર હોયતો કેમ કેહેવાણા, માંખણચોર મોરારી. કેવા. ૧૨
કહો ભાઈ કેવા કહીએ હરીને, નિવારો સંદેહ સાચો;
ગોવિંદના ગુણનું જ્ઞાન નથી, ત્યાં લગી શેવક કાચો. કેવા. ૧૩
ભણ્યા ગણ્યાને ન જાણ્યા જથારથ, મોઢે કહે ગુણ ગાવું;
વ્યાસ પુરાણી ભેદ ભાગો તો, વદે વલ્લભ સંગ સ્હાવું. કેવા. ૧૪

ઉત્તર.

વ્યાસજી—એજ પ્રશ્નના રાગનો રાગ.

ભાઈ પ્રશ્ન પુછયું તેનો દ્યો ખુલાસો.
સુણતાં નિરસંશય થાશો. ભાઈ ટેક.
અજાણ નંચ કેવાય હરીને, પણ ભણવા કાજ ગયા;
સાંદીપનનો સુત આપવા, વિદ્યાર્થી થઇ રહ્યા. ભા. ૧
અમાન્ય ઈશ્વર ન હોય કદી, પણ વણ માન્યે સધાર્યા;
વિદુરજીનો પ્રેમ હતો તે, પ્રેમને માન્યે પધાર્યા. ભા. ૨
સારથી ન હોય પણ અરજુનના, સારથીનું કામ કીધું:
રથ હાંકયો શેહવના કહેવાથી, દ્વારીકાં જે વેણ દીધું. ભા. ૩
નહી નીરદય દયાળુ માટે, ઓત્રાનો ગર્ભ ઉગાર્યો;
જગને નડી ત્રી લોક લેતતે, કારણ ભાણેજ માર્યો. ભા. ૪
જીતેલા સ્વામી પણ જરાસનથી, સંમજી નાઠા શુભ માટે;
એનું મૃત્યુ ભીમ હાથે હતુ વળી, શીવ વેણ સત્યને માટે. ભા. ૫

વિભીચારી નહિ બ્રહ્મચારી માટે, જુમનાજીએ પંથ આપ્યો
વિનોદ કર્યો એકાદશ વર્ષમાં, કયાંથી કામજ્વર વ્યાપ્યો ભા. ૬
બ્રસ્થ પોતે પણ બળી તણુ ઘેર, સમજી ગયા ભીખ લેવા;
ઇંદ્રાસન એને લેવું તું માટે, પાતાળ ચાંપી દેવા. ભા. ૭
સત્ય પાળણુ પણ મંદાતણુ સત્ય, જગ જયને કાજ લીધું;
સ્ત્રી સત્ય છાંડયા વણુજાળંદર, મરે ન માટે તે કીધું. ભા. ૮
તે ન મરત તો ચૌદ લોકને, કરત ખીદી ખીદી;
સત્ય લેઇ વરદાને મંદાને, પોતાને સરણુ લીધી. ભા. ૯
સત્વ ગુણી લાત ખાધા ભ્રગુની, સમજી શીશુ પાળ માર્યો;
તે જે વિજે પોળીયાથી હતુ વેણ, તે વેણ સારૂ સંહાર્યો. ભા. ૧૦
આયુધ લીધું ભીસ્મ સામુ પણ. બોલ્યું પાળ્યું છે મ્હારાજે;
નરને ઉગારી ઉગરવા દેખાડયું, ન્હોતું બહુ યુધ્ધ કાજે. ભા. ૧૧
બાળ ઉગારવા મારી મારી તારી, કોરવ આપે મરાવ્યા;
દ્રવિયે ખપ્પર માગ્યું તેને દારા, વચને ક્ષય કરાવ્યા ભા. ૧૨
તસ્કર હરી ન હોય કદાપી, પણ માંખણ ચોરી લીધું;
ગોપીના ગયા જન્મે કહેલું, માટે લીલા સુખ દીધું. ભા. ૧૩
જે જે કામ કર્યા છે તેમાં, અસત્ય નથી ઠરીયું;
નિતી સર જેમ જેમ ઘટે તેમ, ન્યાય રીતે કામ કરીયું. ભા. ૧૪
એકને દુખ પણ સુખ અનંતને, ન્યાયથી કરવા લાગ્યા;
સદગુણી ચાર પુરશારથે ચાલ્યા, વલ્લભે એ ભેદ ભાગ્યા. ભા. ૧૫

જાહેર ખબર.

મુમુક્ષુ જનોને માટે

કેવળ જ્ઞાનમય પુસ્તકો નીચે પ્રમાણે.

ભાવાર્થ પ્રકાશ	પ્રણવ પટ
વિજ્ઞાન વલ્લભ	બ્રાહ્મણ શુદ્રનો સંવાદ
શંકા સમાધાન	ધર્મ ચાનક
ન્યાય વલ્લભ	ત્યાગ તારણ
અજાવાદ ખંડન	જ્ઞાન ગોષ્ટી
વસંત વલ્લભ	વય વિચાર
વલ્લભ પદમાળા	ત્યાગીના પત્રો

વળી--

માહારાજશ્રીના મોક્ષમારગી શિષ્ય

વ્યાસજી મગનલાલ ઉર્ફે આનંદરામ દયારામની

અનુભવાનંદ પદમાળા.

એ પુસ્તકો માહારાજશ્રીને ત્યાંથી પણ મળશે.